Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

En ærkæologs livlige skildring af Danmarks vikingetid — både dagliglivet og de vigtigste historiske begivenheder. Illustreret med landkort og 33 fotografier.

THORKILD RAMSKOU

Vikingetiden

Skibet, Sværdet og Vægten

THORKILD RAMSKOU

VIKINGETIDEN

Skibet, Sværdet og Vægten

STIG VENDELKÆRS FORLAG
KØBENHAVN

©
STIG VENDELKÆRS FORLAG

Omslagsillustration: Detalje af smykke med et „gribedyr", der var vikingetidens foretrukne ornament-motiv *(Nationalmuseet)*.

Fotografierne stillet til rådighed af Nationalmuseet

Kortet tegnet af Henning Ørsnes

2. oplag

SVENDBORG AVIS BOGTRYKKERI
MCMLXV

INDHOLDSFORTEGNELSE

Skibene 7

Plyndringstogter 13

Historiske kilder 16

Handelen er nøglen til forståelsen af vikingetiden... 16

Naboerne 18

Det økonomiske centrum forskydes. 20
Karl den Store. 21
Danmark og Frankerriget. 22
Danerne og friserne. 24

De vigtigste begivenheder i det 9. århundrede 26

De britiske øer. 29
Atlanterhavsøerne og Irland. 31
England. 33
Danmark og Norge. 33

Vikingernes rygte 37

Vikingetidens samfund 42

Guderne 45

Ragnarok — Verdens undergang. 51
Forhold til guder og mennesker. 54

Danmark og kristendommen 58

Bisp Ebo. 60
Ansgar. 63

Gravfundene 67

Et øjenvidne til en vikingebegravelse. 71

Jelling 80

Gravplyndringer. 82

Byer, volde, fæstninger 84

Danevirke. 89
Aggersborg, Lindholm og Ålborg. 91
Fæstningerne. 92

Island 95

Grønland 96

Amerika—Vinland 98

Mønt, mål, vægt 100

Begivenheder i 10.—11. århundrede 105

SKIBENE

Uden skibe ingen vikingetid, de var tidens vigtigste værktøj. Med skum for boven og med bugnende sejl stævnede de ud fra de nordiske lande. Nogle tog på sørøverfærd, dvs. de egentlige vikingetogter, og dem skal vi ikke beskæftige os ret meget med. Andre tog ud på handelsfærd, og andre igen i store samlede flåder for at erobre nyt land eller for at sikre handelsforbindelserne.

Kunne det ske, at en købmand, hvis lejlighed ellers gaves, forvandlede sig til sørøver? Ja. Det kunne også ske, at vikingen slog sig på handel. De tre slags foretagender gled sommetider over i hverandre.

Ligegyldigt hvad formålet var, værktøjet: skibene var nødvendige.

Det er en genial opfindelse, der gjorde nordboerne overlegne til søs, den nemlig at forsyne skibene med køl. Først da blev der mulighed for at rejse mast og føre sejl, så man kunne komme vidt omkring, selv om det hårde slid ved årerne ikke blev opgivet.

Vi ved ikke, hvornår eller hvordan man fandt på at give skibene køl, men hvad denne konstruktionsdetalje har betydet, er klart for enhver. Den gjorde det muligt at gøre skibene brede og flade. Det gav dem sødygtighed, stor bæreevne, samtidig med at de var lette at drive frem.

Konstruktionen under vandlinien var kraftig og samtidig så elastisk, at den kunne modstå det voldsomme tryk fra bølgerne. Men bordene (dvs. skibsplankerne) over dækket var kun skvætbord, der forhindrede skibet i at fyldes med vand under stærk krængning. I dem sad også hullerne til at stikke årerne ud gennem.

Roret sad i skibets højre side, og det er derfor, den stadig hedder styrbords side.

Lidt foran skibets midte hævede masten sig. Den kunne lægges ned eller rejses, alt efter om man kunne bruge sejlet, eller man var nødt til at ro.

Forstavn og agterstavn kunne hæve sig højt over rælingen og være udformede som henholdsvis dragehoved og dragehale.

Men vikingetidens skibe var ikke alle ens. Der var store, brede søgående fartøjer med et fribord på over 1 meter (dvs. højden fra vandlinie til ræling). Der var mindre både, der var beregnet til transport i mere lukkede farvande, altså handelsskibe, og der fandtes lange, smalle, hurtigtsejlende krigsfartøjer.

Sejlet var et stort råsejl af vadmel med påsyede strimler af lærred til forstærkning. Det er derfor, man på afbildninger ser skibene med stribede sejl. De store søgående skibe havde ikke vanter til masten. Derfor kunne man udnytte forskellige vindretninger i forhold til kursen. At sejle bidevind og at krydse var ingen ukendt kunst for vikingerne. Og i tilfælde af kraftig vind kunne man mindske sejl ved hjælp af liner, der løb i lodrette kanaler i sejlet.

Ankeret var vigtigt. Man kunne nøjes med en stor sten, men også rigtige ankre af jern er fundet. Det i Ladby-skibet havde oven i købet 10 meter ketting, der var forlænget med tovværk.

Der hørte dygtighed og hårdførhed til at drage verden rundt på sådanne skibe. For hvor sødygtige de end var, så var de dog åbne og uden bekvemmeligheder af nogen art.

Når skibene stævnede ud, må vi tænke os dækket fyldt med tønder med proviant og med drikkevand. Hver mand har haft sin skibskiste, og hvad man eventuelt skulle have med af handelsvarer har også måttet stuves

sammen på dækket, og her opholdt alle de ombordværende sig måske under lidt udspændt teltdug. Men det kunne være koldt, og sommetider sov man to og to i samme sovepose for bedre at holde varmen. Al nødtørft forrettedes over rælingen. At gå til bords kaldtes det, selv om vi også kender mindre høviske udtryk derfor.

Navigation. Der hørte sømandsskab til at manøvrere skibene, men kendskab til navigation var lige så nødvendig. Det er i virkeligheden fantastisk imponerende, at man dengang kunne sige, at nu tog man til Færøerne, og så kom man derhen. Der skal ikke mange graders afvigelse fra ret kurs for at sejle forbi, men vikingerne kunne altså kunsten.

At navigere forudsætter ikke ringe astronomiske kundskaber, som man havde samlet gennem generationer.

I stjerneklare nætter havde man selvfølgelig nordstjernen, eller ledestjernen, at rette sig efter, men den var ikke til megen gavn i de lyse sommernætter nordpå. Om sommeren måtte man styre efter solen, og det kunne man, fordi man efter talrige observationer kendte solens gang over himlen i årets løb.

Der er bevaret en tabel af den art, som er udarbejdet af en mand, der blev kaldt for Stjerne-Oddi, og som boede på Flatey i Island. Hans tabel indeholder dels solhøjderne for hele året foruden en tabel over retningen til dæmringen, det vil sige til lysningen i kiming ved solens op- og nedgang. Alle vinkelmålene er taget i hvad man kaldte halve hjul, det vil sige en halv soldiameter, der svarer til ca. 16 buesekunder.

Men det er noget, der selvfølgelig har været kendt af enhver skipper dengang eller af den leidsagnarmaðr (ledsagemand: langfartslods), som undertiden fulgte

med på ture, hvor skipperen selv ikke kendte besejlingsforholdene.

Når solen stod på himlen, var det derfor ikke vanskeligt for ham at finde verdenshjørnerne og sætte ret kurs, og bestemmelsen af stedernes geografiske bredder voldte heller ingen vanskeligheder. Til bestemmelsen af solhøjden og altså breddegraden brugte man sikkert et solbræt, der var inddelt i halve hjul, men et sådant er aldrig fundet. En pejling til nordstjernen giver stedets bredde direkte, så det var mindre kompliceret.

Til at bestemme verdenshjørnerne brugte man en pejleskive. I 1948 fandt man for første gang en sådan i Østerbygden i Grønland. For at anvende pejleskiven må man kende solens azimut, det vil sige vinklen mellem solens øjeblikkelige længdeposition og meridianen (sydlinien), eller i mangel heraf solens azimuth ved den opgang eller nedgang, som Stjerne-Oddi jo havde lavet tabel over. Resten af dagen måtte man skønne sig til den bortset fra middag, da kunne man tage højden med solbrættet, og dermed havde man også sydretningen.

Men hvis azimut for eksempel er øst-nord-øst, sigter man over pejleskiven og drejer den, til øst-nord-øststregen vender mod solen. I det øjeblik fungerer pejleskiven som et retvisende kompas, og man kan umiddelbart finde verdenshjørnerne og „dele ætter", som nordboerne kaldte underafdelingerne af kompasretningerne.

Man opererede normalt med 16 ætter, men den grønlandske pejleskive har haft 32 inddelinger, nord, nord til øst, nordnordøst, nordøst til nord, nordøst, nordøst til øst, østnordøst osv. hele kompasskiven rundt.

I klart vejr var det muligt at holde ret kurs på en sejlads langs en breddegrad. Kursen kunne kontrolleres hver middag. Hvis solhøjden var blevet større, var man drevet sydpå, var den blevet mindre, var man drevet nordpå.

Vanskeligere var det med bestemmelsen af længdegraden. Hertil kræves et ur, så i vikingetiden kunne bestemmelsen af, hvor langt man var kommet, kun beregnes efter skøn. Den erfarne skipper kunne efter bovvandets størrelse nogenlunde anslå farten, eller han bemærkede skibets krængning i forhold til vindstyrke og vindretning, men andre muligheder fandtes heller ikke. Loggen er først opfundet langt senere.

Det er givet, at man har ført en slags skibsjournaler eller sejlforskrifter over observationer og tilbagelagte strækninger. Det er ganske vist ikke omtalt noget sted, men det var forudsætningen for, at vikingerne kunne finde tilbage til de nye steder, de opdagede. For eksempel sejlede jo Karlsevne til de samme steder i Vinland eller Amerika, som Leif Eriksen havde set; han blev forslået af en storm og undersejlede Grønland og kom derved for langt mod vest.

Sådanne sejlforskrifter kunne overgives til andre, og på den måde må vi forestille os, at havene efterhånden blev kortlagt, uden at man dog tegnede egentlige kort.

Det er et stort spørgsmål, om vikingerne har kendt kompasset, der ellers først blev almindelig kendt omkring år 1300, da det blev kaldt en ledesten; men i et par sagaer omtales et gådefuldt navigationsinstrument, der kaldtes en solsten. Det fortælles, at kong Olaf den Hellige og Sigurd var om bord i deres skib og „vejret var tykt og det sneede stærkt. Kongen lod nogen se ud, og himlen sås intetsteds skyfri. Da bad han Sigurd sige sig, hvor solen vel kunne være kommet, og han sagde det, og da lod kongen tage solstenen og holdt den op, og han så da, hvor det strålede fra stenen og sluttede deraf, at det var således, som Sigurd havde sagt". — Det er jo et besynderligt instrument, Sigurd dér er i besiddelse af, men hvis solstenen har været et primitivt kompas, altså et stykke magnetjernsten, fly-

dende på et stykke træ i vand, og Sigurd har haft en mistanke om klokkeslettet, var det ikke svært for ham at sige, hvor solen stod. Hvordan det så kan stråle fra stenen, er et andet spørgsmål, men sagaskriveren har vel bare udstyret den med nogle ekstra egenskaber for at gøre historien bedre.

I hvert fald i en anden saga omtales en solsten, der blev stjålet sammen med andre kostbarheder, men da solstenen var så uanselig at se på, kastede tyvene den bort igen. De forstod ikke værdien af den og har ikke vidst, hvad de havde med at gøre. Her er altså ikke tale om, at den stråler. Det er meget sandsynligt, at det har drejet sig om et stykke magnetjernsten.

Måske har magnetkompasset altså lejlighedsvis været kendt i vikingetiden, men det normale var, at man klarede sig med pejleskiven og med solbrættet, og sidst men ikke mindst: erfaringen.

Værktøjet er i orden, vikingetiden kan begynde.

PLYNDRINGSTOGTER

Den 8. juni 793 fik hele den kristne kirke i Vesteuropa et chok. Et af de største og mest betydningsfulde klostre på den lille ø Lindisfarne, eller Holy Island som den også kaldtes, blev plyndret af vikingerne. Øen ligger ud for grænsen mellem Skotland og England, og her havde man mere end 100 år i forvejen grundlagt det kloster, der nu så pludselig blev brændt og lagt i ruiner.

Begivenheden er ganske kort skildret i den ældste engelske historie, den såkaldte Angelsaksiske Krønike, hvor der for året 793 står, at man i begyndelsen af året plagedes af uvejr og lyn, og at flyvende ilddrager havde vist sig på himlen. Senere ramtes landet af hungersnød, og den 8. juni ødelagde hedninger rædselsfuldt Guds kirke på Lindisfarne. En af de berømte engelske lærde fra den tid, Alcuin, der på det tidspunkt var i tjeneste hos den frankiske kejser Karl den Store, blev som alle andre grebet af forfærdelse over det skete, og i et brev, der stadig er bevaret, skrev han både til sine kolleger i Nordengland og til Æthelred, Northumbrias konge: „at denne ukendte fjende var Guds straf for folkets synder, og at de blodsdråber, man i fasten havde set dryppe fra Sct. Peters kirken i York, havde været et varsel om ulykken, og at kun de, der havde et hjerte af sten, kunne lade være med at anråbe Gud om fædrelandets frelse. Ikke troede man, at en sådan sejlads var mulig. Sct. Cuthberts kirke blodbesudlet og plyndret, den ærværdigste plads i England overgivet hedningers rasen og

skændet af sådanne uhumske mænds gerninger", det var ikke til at forstå!

Det var formodentlig norske vikinger, der øvede dette overfald, der i litteraturen er kommet til at stå som begyndelsen på den periode, vi nu med større eller mindre ret kalder for vikingetiden. Efter al sandsynlighed er togterne udgåede fra de nydannede norske kolonier på Shetlandsøerne og Hebriderne, der, som de arkæologiske fund viser, blev koloniserede af nordmænd allerede i det 8. århundrede.

Lignende plyndringstogter fandt sted i de følgende årtier. I 794 plyndredes Wearmouth-klostret i Sunderland. I 795 var det Sct. Columbas kloster på Iona, det gik ud over, og den lille nordirske ø Reehru, og samme forår havde vikingerne været helt nede i Wales. 797 plyndredes Kintyre i Skotland og Sct. Patricks ø ved Man i det irske hav. Årene 802 og 806 var det igen Iona, der stod for tur.

Kirkerne og klostrene var let bytte for vikingerne. Ingen havde nogen sinde tænkt på, at det kunne blive nødvendigt at forsvare deres rigdomme. De lå jo i kristne lande, hvor ingen kunne komme på den idé at plyndre sine egne hellige steder, og meget ofte var de anlagt i øde egne eller på isolerede øer, netop fordi man ville have klostrene liggende på steder, hvor de ikke blev forstyrrede af dagliglivets fristelser. Det kom altså til at svide til dem. Ingen kunne komme de ensomt beliggende klostre til hjælp, når vikingerne pludselig viste sig. De havde derfor let spil, og man forstår, at udsigterne til pludselig og letvunden rigdom virkede fristende.

Fri os, oh Gud, fra normannernes rasen, lød den bøn, der opsendtes fra Nordfrankrigs kirker af de skrækslagne munke, der med gru var vidne til plyndringerne, der senere også overgik deres egne helligdomme, og

det er den slags overfald og plyndringstogter, der senere for de fleste er kommet til at stå som udtryk for vikingetiden eller de to århundreder fra ca. 800 til 1000.

Det er en forkert opfattelse af vikingetiden, for i virkeligheden er disse plyndringstogter aldeles uden interesse for periodens historie, selv om de kunne være rystende nok for dem, det gik ud over. Selvfølgelig har det været et chok pludselig at se dét blive ødelagt på få timer, som man gennem generationer havde bygget og samlet til Guds ære. Men vi, der nu er fjernet over 1000 år fra begivenhederne, kan se, at de kun var krusninger på overfladen, og hermed slipper vi den slags vikingetogter, der blev udført af private og med få skibe af gangen.

Nej, vikingetiden er noget ganske andet, og for de skandinaviske landes vedkommende er det *deres* forsøg på at vinde fodfæste i den internationale handel, først og fremmest ved erobringer og koloniseringer i de områder, der spillede en rolle for handelen, og på det felt havde de skandinaviske lande den fordel at være overlegne til søs.

Som det vil fremgå af de følgende sider: vikingerne havde held med sig, indtil de faldt for det hemmelige våben, der blev sat ind mod dem, allerede før vikingetiden begyndte, og egentlig uden at de, der førte det hemmelige våben, var klar over den endelige virkning. Det hemmelige våben var kristendommen.

Oppe i Norden var man hedninge, og allerede kort efter år 700 kom den første missionær til Danmark. Alligevel varede det ca. 300 år, før kristendommen trængte igennem, og de skandinaviske lande gav sig ind under romerkirken, men så var det også slut med de nordiske landes indflydelse på Europas historie. Efter den tid sank de ned til blot at være randprovinser i romerkirkens internationale.

Danmarks historie i vikingetiden, og selvfølgelig også de øvrige skandinaviske landes, skal stykkes sammen af mange forskellige stumper af vidt forskellig karakter.

Egentlig historieskrivning var ukendt herhjemme på den tid, eller man må hellere sige, at vi ikke kender hjemlige historiske beretninger fra den tid, selv om de godt kan have eksisteret, bortset fra runestenenes kortfattede oplysninger.

Det hjemlige materiale er derfor for størstedelen af arkæologisk art. Det vil sige, at vi må drage vore slutninger af, hvad der findes i gravene fra den tid, ved at sammenligne gravgodset med, hvad der kendes af samtidige ting fra andre lande, eventuelt sammenholde det med de alt for få, men af den grund for os så meget des mere værdifulde udenlandske beskrivelser af danske forhold i vikingetiden. Vi selv synes desværre ikke at have været synderligt skrivende på det tidspunkt.

Som det er udtrykt af en fransk forfatter: de skandinaviske folk var på det tidspunkt mere optagne af at *opleve* deres historie end af at beskrive den.

Så meget des mere må vi være taknemmelige for alle de historiske optegnelser, der kendes fra både kristne og muhamedanske historieskrivere. Mange af dem er beretninger om personlige oplevelser, andre er genfortællinger af øjenvidners beretning.

HANDELEN ER NØGLEN TIL FORSTÅELSEN AF VIKINGETIDEN

Øjenvidners beretninger om skandinavernes gerninger i udlandet? Ingen kan være i tvivl om, at de sjældent er til vikingernes fordel, og hvordan skulle de også være

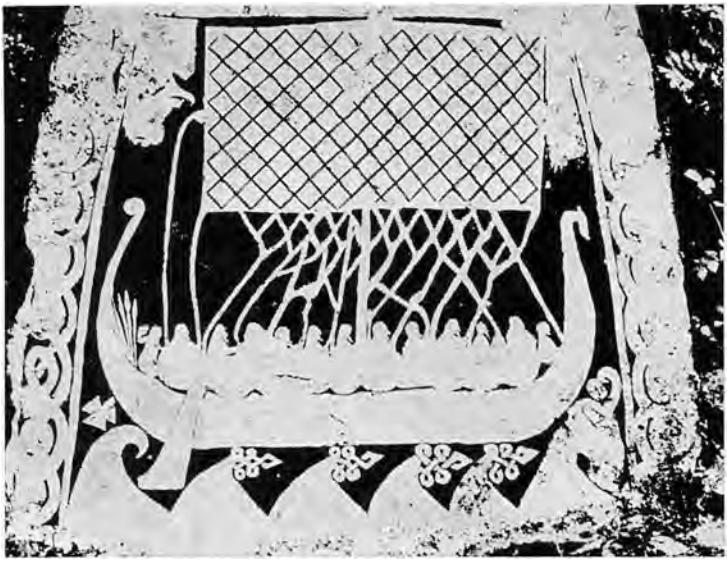

Skibet var vikingernes uundværlige værktøj. Dette stammer fra en billedsten på Gotland.

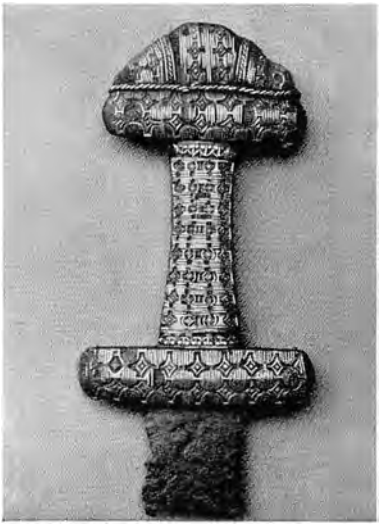

Sværdet var ligeså uundværligt som skibet, enten man var på krigstogt eller på købmandsfærd. Sværdklingerne var ofte importerede, medens fæsterne kunne være af hjemligt arbejde.

Vægten var købmandens specielle værktøj. Til vægten hørte lodder, så man kunne afveje betalingen, enten den blev erlagt i mønter eller i barrer som på billedet. Ca. 1:2.

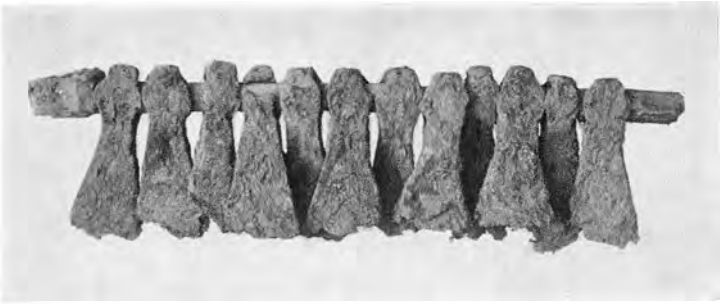

Knud den Store bad engang den norske høvding Kalv om at sende sig en tylvt af de bedste økser. Våben var en vigtig handelsvare. Disse tolv stammer fra et skib, der strandede på Djursland, og de er af udenlandsk oprindelse. Ca. 1:5.

det? Den besejrede har aldrig noget godt at fortælle om sejrherren.

Det er som oftest fra årbøgerne, der er skrevet i klostrene, at vi kender årstallene for begivenhederne, og selv om de mest beskæftiger sig med de krigerske handlinger, kommer de også engang imellem til at afsløre, at der, til trods for alle fjendtligheder, har hersket et fredeligt handelssamkvem. Man får sommetider endog indtryk af, at stridigheder og kampe i højere grad angik de herskende klasser end menigmand.

Ellers kunne f. eks. den danske handelsby Hedeby ikke have eksisteret. Den internationale handel gik sin gang på trods af alle stridighederne, der udkæmpedes på et andet plan end det, købmændene var interesserede i. En købmand kunne jo, strengt taget, være lige glad med, hvem han skulle betale sine afgifter eller sin told til. Sådan er det stadig den dag i dag, da handelen også går på tværs af alle politiske skel, når bare den finder en øjeblikkelig fordel deri.

Man kan blot minde om en række bestemmelser, der blev vedtaget af den forsamling, der var indkaldt i juni 864 af den frankiske kejser Karl den Skaldede, og som blev afholdt ved den lille by Pîtres lidt syd for Rouen. Kejseren havde befalet, at der her skulle bygges forsvarsværker over Seinen for at standse nordboernes skibe. Det var allerede i 862, og i 864 kom han altså igen for at se, hvad det var blevet til, og for at mødes med stormændene fra Normandiet. En af de bestemmelser, der blev vedtaget, gik ud på, at det under dødsstraf skulle være forbudt at sælge våben til vikingerne. Men bestemmelsen skulle først træde i kraft den 1. juli, og det vil sige, at der blev levnet tid til at opfylde de kontraktlige forpligtelser, som de handlende allerede havde indgået. Selv om det altså gjaldt noget så livsvigtigt som de våben, hvormed de franske risikerede selv at

blive angrebet, skulle handelen dog have lov til at gå sin gang.

I 871 har vi igen et eksempel på, hvorledes handelens tarv går frem for det nationale.

Allerede i mange år havde vikingerne haft fast tilholdssted på øen Noirmoutier ved Loires munding. Ofte havde man søgt at fordrive dem derfra, men uden held. Nu så det imidlertid ud til at lykkes. De franske havde fundet på at lede floden ind i et andet leje, så de kunne komme til at angribe vikingernes skibe, når de lå på den udtørrede flodbund. Det gjorde vikingerne så bange, at de overgav sig og købte Karl den Skaldede til at ophæve belejringen og at tillade dem at drage bort med frit lejde. Men de bad dog om at måtte blive til februar måned for at handle og købslå, og det gik Karl ind på. Men selvfølgelig, da han først var borte, blev vikingerne på deres ø. Jo, midt i al kamptummelen havde handelen gode vilkår, og den var drivfjederen i langt de fleste af alle vikingetogterne.

Så man forstår let, at det var de stort anlagte erobringstogter, hvad enten de var iværksat af kongen selv eller af en kreds af stormænd, der var kernen i begivenhederne.

NABOERNE

Men for rigtigt at forstå, hvad der skete i de to århundreder, vikingetiden varede, er det nødvendigt at kaste et blik ud over landets grænser og se lidt på naboerne og på de politiske begivenheder, der havde skabt det Europa, som pludselig omkring år 800 så sig stillet overfor de skandinaviske vikinger.

Frankerriget. — Da det vestromerske rige gik under, sad frankerne i områderne omkring Rhinen. Det var en krigerisk folkestamme, der snart under sine handlekraf-

tige førere vandt hele Gallien, og i 481 blev Clovis dette riges første kristne hersker. Men frankerne blev alligevel de svageste. De blev fuldstændig opsuget i den oprindelige befolkning til trods for, at de kom til at give riget navn. De opgav deres eget sprog. Latin blev det foretrukne, og dermed var grunden lagt til vor tids fransk, der altså har udviklet sig af det vulgærlatin, der taltes i det romersk-prægede Gallien; de germanske frankere var blevet latiniserede. Den romerske kultur fortsatte, og den internationale handel gennem Middelhavet foregik uhindret som i romernes dage. Syriske og jødiske købmænd tog sig af varetransporterne, og i sydfranske byer boede alle folkeslag dør om dør, germanere, gallere, frankere, grækere, syrere, jøder osv. — og så indtraf katastrofen.

Araberne. Muhamed havde skabt den islamiske religion, muhamedanismen, som den også kaldes, og i 634, to år efter profetens død, begyndte araberne deres verdensomspændende erobringer.

I 634 gik de over Jordan-floden, 636 havde de erobret hele Syrien, 637 Jerusalem og i 641 Ægypten, og dermed var det østromerske rige berøvet sine vigtigste provinser. I løbet af de kommende 60—70 år havde araberne erobret hele Nordafrika, og 711 satte de over Gibraltar-strædet og besatte hele Pyrenæerhalvøen i løbet af et år. Endog frankerriget blev truet af dem, helt op til Bordeaux kom de, men den frankiske konge Karl Martel, der ellers havde travlt med at værge landet mod saxiske indfald mod nord, kom derned og organiserede modstanden, og i et vældigt slag ved Poitiers lykkedes det ham at standse den arabiske invasion. Araberne måtte efterhånden trække sig tilbage til Spanien, og Pyrenæerne blev grænsen mellem den muhamedanske verden og den kristne i Europa. Det var ved den lejlighed, Karl fik tilnavnet Martel, der betyder hammer.

På grund af alle disse omvæltninger tabte Middelhavet sin betydning som søhandelsrute. Arabiske vikinger gjorde transporterne for usikre, og lidt efter lidt tabte de sydfranske handelsbyer deres betydning. Men Nordfrankrig var jo ikke direkte berørt af begivenhederne sydpå. Derfor stod det bedre rustet, blandt andet på grund af et højt udviklet landbrug, og man kan derfor sige, at frankerrigets økonomiske tyngdepunkt blev forskubbet fra syd mod nord.

Her opstod nye byer som følge af, at handelen søgte sig nye veje. Dels vandt de store floder frem som handelsruter, og dels søgte man op i Østersøen, hvor de nordiske lande kunne forsyne det øvrige Europa med luksusvarer, blandt andet pelsværk; og videre gennem de russiske floder nåede handelen at få kontakt med de asiatiske lande.

Det blev altså resultatet af arabernes voldsomme fremtrængen, og fra det 8. århundrede så Skandinavien sig pludselig som bindeled mellem øst og vest, og det var en position, det holdt lige til vikingetidens slutning.

Det varede ganske vist ikke længe, før de direkte forbindelser mellem frankerriget og araberne blev genoprettede. Allerede i 765 sendte den frankiske konge Pépin den Lille gesandter til kaliffen al Mansur for igen at få de diplomatiske forbindelser i stand, og i 797 og i 801 sendte Karl den Store gesandter til Harun-al-Raschid. Handelsforbindelserne blev genoprettede, men dog aldrig i så høj grad, at det kom til at berøre den nyoprettede handelsrute, der gik nordpå, over Jylland til Østersøen og videre.

Hvem ved, om Skandinavien ville være kommet i brændpunktet, hvis Muhamed ikke havde fået sine himmelske åbenbaringer. Nu derimod synes man at se en klar sammenhæng.

Frankerrigets mægtigste hersker blev Karl den Store. Han arvede riget sammen med sin broder, som døde kort efter, og fra 771 var Karl ene på tronen til sin død i 814.

Det var et stort mål, han havde sat sig, nemlig at genskabe det romerske imperium, således at der under kirkens vinger kunne skabes et forenet kristent Europa, og ved hensynsløs anvendelse af vold og magt lykkedes det ham at forene hele det enorme område, der strækker sig fra Tiberen til Østersøen og Vesterhavet og fra Elben-Donau til Atlanterhavet, og juledag i året 800 blev han kronet til kejser af paven i Peterskirken i Rom.

Kejser Karls personlighed rummede enorme modsætninger. Som oftest fremstilles han som kirkens velgører, den store lovgiver og videnskabernes beskytter, selv om han aldrig selv lærte bare at skrive. At han var en glimrende organisator og en stor statsmand, fremgår tydeligt af hele det store rige, han skabte, og som udelukkende holdes sammen af ham selv og af den respekt, der stod om ham.

Danmarks nærmeste naboer mod syd var saxerne, og allerede året efter, at han var blevet frankernes konge, faldt Karl den Store ind på deres område. Det var sådan set en slags tak for sidst for alle de mange gange, saxerne havde forsøgt at trænge ind på frankisk territorium, men denne gang kom Karl med beslutningen om, at nu skulle saxerne indlemmes i Frankerriget, og de skulle døbes.

Hele 37 år bølgede kampen frem og tilbage, før saxerne endelig blev underkuede. Men da havde Karl i tidens løb også taget alle midler i brug. Engang lod han 4500 saxiske gidsler myrde på en enkelt dag, og hans sidste skaktræk var at lade 10.000 saxere tvangs-

forflytte, mænd, kvinder og børn, som blev fordelt på forskellige områder i Gallien og Germanien. Det skete så sent som i 804 og 805, og de områder op til den danske grænse, der tidligere havde været saxiske, overlod Karl nu til en slavisk stamme, abodriterne. Karl var ikke sart i sit valg af midler til at nedkæmpe saxerne, og for lang tid siden havde han sluttet forbund med flere af de slaviske folkestammer, der boede ud til Østersøen, de nævnte abodriter og wilzerne. Det generede ham ikke, at disse forbundsfæller var hedninge. Man kan ikke rigtigt tage de vesteuropæiske historieskriveres forargelse over vikingernes grusomhed højtideligt efter en sådan opførsel fra en kristen herskers side.

DANMARK OG FRANKERRIGET

Man forestiller sig let den uro, disse begivenheder vakte i Danmark, for hvornår kom turen til det? Det er vel også derfor, at saxernes anfører, Widukind, en overgang søgte asyl hos den danske konge Sigfred, uden at Karl den Store dog tog forholdsregler overfor den danske konge. Men grunden var måske den, at danskerne var så overlegne til søs, at Karl ikke ønskede sig besværligheder fra den kant. Det blev i hvert fald ved forhandlinger mellem de to konger. Widukind blev ikke udleveret, og da han vendte hjem for at fortsætte oprøret, var der mange danske, der fulgte med for at hjælpe saxerne.

Kong Sigfreds efterfølger hed Godfred, og under ham brød krigen ud mellem Danmark og Frankerriget. I 804 havde Karl den Store slået lejr ved Elben, medens de store tvangsforflytninger af saxerne stod på. Godfred måtte derfor være forberedt på lidt af hvert, og for at

forsvare grænsen samlede han både hæren og flåden i Sliesthorp, som der står i kilderne, eller Hedeby, som byen også hed. Godfred må have været Karl jævnbyrdig, og det var lige ved, at der kom et personligt møde i stand mellem de to herskere, men så blev Godfred hjemme alligevel, han var bange for forræderi. I stedet for modtog Karl Godfreds udsendinge i Aachen, der var hans hovedstad. Vi kender ikke forhandlingerne nærmere, men der var da fred i fire år endnu.

Så rørte Godfred igen på sig. Og denne gang for alvor. Han samlede igen hæren og flåden og begyndte krig mod abodriterne. Som begrundelse for dette pludselige overfald sagde han, at abodriterne havde krænket freden mod de danske — et til alle tider anerkendt krigspåskud. Godfred trængte langt ind i abodriternes land og tvang dem til at betale skat til sig og ødelagde deres vigtige handelsby Réric (man ved ikke nøjagtigt, hvor den har ligget). Begivenheden er omtalt i de samtidige frankiske årbøger, og der står, at efter at have ødelagt Réric „førte han købmændene bort med sig, flåden lettede, og med hele hæren drog han til den havn, som hedder Sliesthorp. Her blev han nogle dage og befalede, at hans riges grænse mod saxernes land skulle befæstes med en vold, således at dette værk, lige fra den østlige havbugt, som de kalder Østersalt, og til det vestlige hav kunne værne hele Ejderflodens nordlige bred, og kun have én port, hvorigennem vogne og heste kunne færdes frem og tilbage. Efter at han havde fordelt dette arbejde mellem sine høvdinge, vendte han hjem".

Det er en samtidig, aktuel beretning om opførelsen af den ældste del af Danevirke, og man kan let regne ud, i hvor høj grad begivenheden har optaget sindene i frankerriget, og hvor alvorligt man har set på begivenhederne, når man ser, hvor meget beretningen fylder i

forhold til så mange andre. I den anledning lod Karl opføre en fæstning ved Itzehoe som trussel mod danerne.

De udenlandske kilder beskæftiger sig meget med danske forhold i denne periode, og ikke uden grund. Det var jo danernes konge selv, der stod bag de gentagne angreb, der fra nu især rettedes mod de frisiske områder.

DANERNE OG FRISERNE

Mellem Weser og Schelde boede friserne, der allerede tidligt var samlede under én konge. De var først og fremmest søfolk og handelsfolk, og de var ikke sene til at udnytte chancen, da det frankiske riges tyngdepunkt blev flyttet mod nord. Herved kom de til at sidde i en nøglestilling, der gjorde dem selvskrevne til at blive formidlere af handelen mellem Vesteuropa og Skandinavien, foruden at de jo beherskede Rhinmundingen, der så at sige var porten til Mellemeuropa. Intet under derfor, at de frankiske konger gerne indlemmede dette område i deres rige, men friserne bed fra sig. Det var først Karl Martel, der havde held til at erobre hele området.

Allerede den danske kong Sigfred havde så småt forsøgt, om han ikke kunne fravriste frankerne dette vigtige stykke land med den store handelsby Dorestad, der lå ved Den krumme Rhin. Men det var ikke blevet til mere end enkelte ekspeditioner uden større resultat.

At kong Godfred nærede den samme interesse for at komme i besiddelse af den vigtige handelsby og dens opland, kan man næsten sige sig selv, ja, hans interesse var så nærgående, at Karl den Store så sig nødsaget til at oprette et kystværn bestående af en kæde af vagtposter med signalstationer og flådeenheder udstationerede på passende steder. Denne foranstaltning virkede

så godt, at de egentlige frankiske kyster ikke blev anfaldet af danerne.

Anderledes med Frisland. Den ene gang efter den anden kom den danske flåde herned, og det kommenteredes i de frankiske årbøger med følgende ord:

„Deres (danernes) konge Godfred var så opblæst af forfængelige drømme, at han gjorde regning på herredømmet over hele Germanien; også frisernes land og Saxen betragtede han kun som sine provinser. Sine naboer abodriterne havde han underlagt sig; de måtte nu svare ham skat. Ja, han pralede endogså med, at han snart med en vældig krigsmagt skulle vise sig ved Aachen, hvor kongen (Karl den Store) boede med sit følge. Og disse store ord syntes heller ikke at tale ganske hen i vejret".

De danske konger, og altså også Godfred, betragtede frankernes indtrængen på frisisk område som et overgreb mod dem selv. Allerede i ca. et hundrede år havde danerne handlet med friserne. De kendte hinanden, så når Godfred i 810 sender sin hær afsted til Frisland på en flåde, der omfattede 200 skibe, var det ikke bare fordi, han ønskede at plyndre; han var i virkeligheden opsat på at erobre området. De plyndringer, der omtales så meget i kilderne, har derfor ikke været det egentlige formål med ekspeditionen. De er kun en beklagelig følge af kamphandlingerne, der i øvrigt kun endte med en betinget sejr for Godfred.

Ganske vist kom hæren hjem med klingende mønt, som den havde modtaget for at trække sig tilbage. Og det havde man klogelig gjort. Kun til søs var vikingerne de absolut overlegne, på landjorden gik det ofte galt for dem, når de ikke kunne udnytte deres overrumplingsteknik.

Men allerede året efter blev Godfred myrdet, og derved blev landet kastet ud i borgerkrig, fordi der var

flere, der ville tage kronen efter ham, og den kraft, der ellers kunne have været anvendt på erobringer udadtil, spildtes med tronstridigheder.

Men Karl den Store havde fået en advarsel ved det store angreb på Frisland, så i 811 foretog han en inspektionsrejse langs hele kysten og indskærpede vigtigheden af, at forsvaret var i orden.

Det var ikke alene nordkysten, han sikrede på den måde. Også middelhavskysterne, der blev plagede af arabiske sørøvere, blev kraftigt befæstede, så da han døde, efterlod han sit rige med stærke og effektive bastioner på alle de sårbare punkter.

DE VIGTIGSTE BEGIVENHEDER I DET 9. ÅRHUNDREDE

Tronstridighederne i Danmark endte med, at Horek, en af Godfreds sønner, kom på tronen, og han forstod at sætte sig i respekt som konge lige til sin død i 854.

I Frankrig fulgte Ludvig den Fromme, som vi kalder ham, efter Karl den Store. Hans tilnavn på fransk er „le débonnaire", som har en dobbelt bund. Foruden from betyder det også at være alt for føjelig, nærmest tossegod. Men til trods for sine evige kampe mod sine tre sønner, der ville støde ham fra tronen, formåede han dog i lange tider at holde kystforsvaret i stand, så landet ikke led under vikingernes overfald. Men i 834 var situationen i Frankerriget efterhånden blevet sådan, at Horek turde vove sig frem og sende en kæmpeflåde til Dorestad og til Utrecht, der begge blev plyndrede. Det gentog sig året efter.

Officielt fralagde Horek sig ansvaret for disse overfald, men det var næppe sandt.

I 840 døde Ludvig den Fromme, og hans tre sønner begyndte straks at slås indbyrdes om tronen, og denne

borgerkrig, der varede i hele tre år, gav vikingerne rig lejlighed til at boltre sig i Frankerriget. Ved en fred i Verdun i 843 blev riget delt mellem de tre brødre. Karl den Skaldede fik den vestlige del. Lothar fik den midterste del med Italien og Ludvig den Tyske den østlige del, og herved skabtes grunden for de tre store riger, der stadig eksisterer, Frankrig, Tyskland og Italien.

Men fra 840 blev Frankerriget hjemsøgt af vikinger, voldsommere og voldsommere for hvert år. I 845 sendte Horek en flåde på 600 skibe op ad Elben, hvor Hamborg blev indtaget og ødelagt. Og samtidig stod en flåde på 120 skibe op ad Seinen under anførsel af den berømte Regnar Lodbrog, der uden større hindringer trængte ind i Paris påskelørdag den 28. marts. 7000 pund sølv kostede det Karl den Skaldede at købe vikingerne bort igen.

Lothar havde indrettet sig mere praktisk. Han havde indsat to vikingehøvdinge som lensmænd oppe på de frisiske kyststrækninger, og det var effektivt. Her kom ingen vikingeangreb.

Men i Seinelandet fortsatte det, og op ad Elben.

I 851 overvintrede vikingerne for første gang på en lille ø Oscellus i Seinen, og i 852 kom Godfred Haraldsen med en flåde på mange hundrede skibe ligeledes op ad Seinen.

Ad Loire trængte vikingerne op til Tours.

Da gjorde Karl den Skaldede et forsøg på at få dem drevet ud af Seinen, men det benyttede hans broder Ludvig den Tyske sig af og faldt ham i ryggen, og så havde vikingerne igen frit spillerum. I virkeligheden forberedte vikingerne sig på at slå sig ned for altid i Normandiet, men så kom der en uventet hjælp til kong Karl.

En stor vikingeflåde under anførsel af Weland viste sig pludselig at være til fals for 5000 pund sølv. For den

pris skulle han nok sørge for, at vikingerne på Oscellus blev jaget ud. Han holdt ord, og hans kollegavikinger måtte betale 6000 pund sølv, for at de kunne slippe med livet. 11.000 pund sølv fik han og hans mænd altså ud af det eventyr. Det var ikke småsummer, det drejede sig om. Klostrene og kirkerne måtte rykke ud med en del af deres kostbarheder for at udrede disse enorme beløb, og stormændene blev sat til at indkræve skat fra menigmand. Men da en ikke ringe del af de penge, adelen indkrævede, forblev i dens egne lommer, kan man godt forstå, at menigmand indlod sig på handelsforbindelser med de fremmede vikinger. Penge måtte de jo have, og man kan godt sige, at de blev svigtet af deres egne, der skulle have beskyttet dem.

Plyndringer, nye overfald, vikingerne købes bort, nye overfald, der inspireres af tronstridigheder i Frankerriget, det er den ensformige historie, men det skulle blive værre endnu i årene fra 879 til 892. Da hærgedes landet af, hvad man plejer at kalde for Den store Hær. Mandskabet til den kom fra England og har vel været en blanding af alle de skandinaviske folk. Grunden til denne pludselige kæmpeinvasion var, at den engelske kong Alfred havde vundet en overbevisende sejr over vikingerne ved Edington i Wiltshire året i forvejen. Mange af disse friskarer satte derefter over kanalen, og plyndringerne begyndte i Scheldemundingen. Senere gik det op ad Rhinen, og Köln og Aachen erobredes. 881 fik vikingerne 2800 pund sølv for at forlade landet, og de blev selvfølgelig alligevel. 885 marcherede hæren mod Paris, suppleret af besætningen på 700 større skibe foruden mindre. Kilderne omtaler belejrerne i et antal af mellem 30.000 og 40.000 mand, der i mange tilfælde havde både koner og børn med. Der var altså igen tale om virkelige kolonisationsforsøg, siden familien var med.

Paris var igen en uoverstigelig hindring for vikingerne, men Frankerrigets hersker, Karl den Tykke, greb til Karl den Skaldedes middel, at købe belejrerne bort. Igen var parisernes opofrelser spildt på grund af kejserens svaghed. Pengene skulle endda ikke betales før det følgende forår, en hel vinter igennem fik vikingerne frit lejde til plyndringer.

Men i 892 begyndte misvækst og hungersnød, der tvang hæren til at trække sig tilbage, hvor den kom fra, til England, hvor den blev delvis opløst.

Men samme år kom der en ny flåde, blandt andre under anførsel af Rollo, og så sker der det for os så beklagelige, at kilderne holder op. Fra år 900 til 911 har vi ikke en eneste skriftlig oplysning om begivenhederne. De begynder først igen med 911, da Karl den Enfoldige afstod Normandiet til Rollo. Hermed var skabt et nyt rige, uden forbindelse med hverken Frankrig eller Danmark, det var det selvstændige hertugdømme Normandiet, og hermed er for så vidt vikingernes saga i Frankrig udspillet.

DE BRITISKE ØER

Den væsentligste forskel mellem Danmark og Norge i det niende århundrede er, at allerede omkring 800 er der en stærk kongemagt i Danmark, hvorimod Norge var opdelt i mange små kongedømmer lige til 872, da Harald Hårfager, efter et slag i Hafrsfjorden, kunne kalde sig Norges konge. Denne forskel kan også ses i vikingetogternes karakter mod de britiske øer.

De allerede omtalte plyndringstogter mod klostrene er foretaget af norske vikinger, der længe før 800 havde slået sig ned på Hebriderne, Shetlandsøerne og Orkneyøerne.

Og hvis det ellers kun havde gjaldt plyndringstogter, ville hele det britiske ørige have været et meget lettere bytte for de danske vikinger, som med et større mål for øje i stedet for angreb den mægtige frankiske kejser Karl den Store. Det var handelen, der trak mere end de tilfældige plyndringstogter, i hvert fald på den tid.

England var nemlig opdelt i flere små, indbyrdes rivaliserende kongeriger, der endog havde svært ved at stå sammen mod en fælles fjende, og da landet lå udenfor den internationale handelsrute, virkede det ikke fristende på de danske i første omgang. Men under kong Horek udvidede Danmark sit virkefelt til også at omfatte England. Den danske konge var altså på det tidspunkt stærk nok til at sætte ind på to fronter på én gang.

835 kommer de første danske togter til England, og som sædvanligt er det flodmundingerne, der er målene, bl. a. Themsens, og det fortsætter ca. 30 år frem i tiden.

Ca. 850 kom en dansk vikingehøvding fra Frisland og plyndrede London og Canterbury, han var en af de lensmænd, som Lothar havde indsat, men han blev dog slået det følgende år af Æthelwulf, kongen af Wessex. Det viste sig i det hele taget, at det sydlige England var langt mere forsvarsdygtigt end den nordlige del, hvor vikingerne fik lettere spil.

Det var vel også derfor, at den store vikingehær, under ledelse af Ivar Benløs, Ubbe og Halfdan, alle tre sønner af Regnar Lodbrog, satte deres store angreb ind i East Anglia i 865, hvorfra det gik nordpå. I 866 erobrede de York.

Følgende år faldt kongeriget Mercia, der betalte danegæld. Så gik de mod sydøst til East Anglia og i 870 mod Wessex. Her var Æthelred konge, og hjulpet af sin broder Alfred lykkedes det ham nogenlunde at stå imod vikingerne, men da han døde i foråret 872, greb broderen Alfred i første omgang til det sædvanlige middel: at

bortkøbe angriberne, at give danegæld. Vikingerne slog sig nu ned i London, men i 874 delte den store hær sig, og den ene del fulgte med Halfdan til York, hvor han uddelte jord til hærens mandskab. Der er her tale om den første virkelige kolonisation eller bosættelse i det område, der kaldes Danelagen, som betyder Det Danske Retsområde. Alene navnet viser, at det drejer sig om en ægte kolonisation.

Den anden del af hæren forblev i Sydengland for at erobre Wessex, hvad der i første omgang så ud til at lykkes, men endelig fik Alfred samlet en tilstrækkelig stor hær, der overmandede vikingerne i slaget ved Edington i 878. Vikingerne trak sig derefter tilbage til East Anglia, hvor deres konge, Gudrum, uddelte jord, sådan som Halfdan havde gjort i Northumbria. Alfred var nu den ubestridte konge i Wessex, selv om der stadig var kampe at gennemgå, især efter at resterne af Den store Hær var kommet tilbage fra Normandiet i 896.

Danelagen lå da nord for Themsen, og mod vest dannedes grænsen af den gamle romerske hærvej, der kaldtes Watlinga Street, og som går op til Chester, og Danelagen bestod af East Anglia, dele af Mercia og Deira og noget af York-området, men heroppe var der også et betydeligt antal norske kolonister, der var kommet fra Irland.

I Danelagen blev vikingerne altså til bønder, der levede efter deres egen danske lov og efter egen sæd og skik, og hovedkernen i området var de fem borge: Lincoln, Stamford, Leicester, Nottingham og Derby.

ATLANTERHAVSØERNE OG IRLAND

Selv om der selvfølgelig var norske vikinger med under de mange forehavender i Frankerriget, lå de norske in-

teresseområder mere mod nord. Allerede i det 8. århundrede var nordmænd begyndt at bosætte sig på Færøerne, på Shetlandsøerne, Orkneyøerne og Hebriderne, og disse øer blev udgangspunkter for norske vikingetog, især mod Skotland og Irland. Den nordligste del af Skotland hedder stadig Southerland, Sydlandet, hvad der idag kan forekomme ganske meningsløst, men navnet stammer fra den norske tid, da området jo var den sydligste del af det norske rige, og så bliver navnet forståeligt.

Togterne mod Irland tager rigtig fat omkring 800. I begyndelsen var det de rige klostre og kirker, der fristede med alle deres rigdomme. Irland havde allerede dengang været kristent i ca. 400 år.

I 839 kom der en vis Turgeis med en stor flåde og udnævnte sig selv til konge over alle fremmede i Irland. Han var en indædt modstander af kristendommen og forsøgte til og med at indføre den nordiske gudelære, især Thor-dyrkelsen, men det mislykkedes. Et stadigt synligt bevis har han dog efterladt sig, da det var ham, der grundlagde byen Dublin.

Omkring 850 begyndte også danske vikinger at vise sig i Irland, og irerne sluttede sig til dem for at jage nordmændene ud; man kan sige, at forvirringen blev fuldendt.

Nordmændene blev også besejrede i første omgang, men så kom der forstærkninger hjemme fra Norge, og de danske måtte helt fortrække fra øen, så nordmanden Olav Hvide kunne i 20 år sidde som konge i Dublin, medens hans broder Ivar var konge i Limerick.

870 blev Ivar enehersker, og nu fulgte nogle meget urolige år, hvor danske, norske og irere kæmpede mod hverandre, de danske under kong Halfdan fra York, og det endte med, at Dublin erobredes af irerne i 901.

Luftbillede af gravpladsen på Lindholm Høje. Den sydlige del er helt opfyldt af skibssætninger; de døde skulle også have et skib med i den anden verden.

Del af gravpladsen på Lindholm Høje.

Irsk relikvieskrin fundet i Norge, hjembragt af en norsk viking. I bunden står der med runer: Rannveig ejer dette skrin. Ca. 1:2.

Sideplade til et lille skrin af forgyldt bronze. Det er en efterligning af de skrin, de angelsaxiske missionærer brugte. Ca. 1:2.

ENGLAND

Men i begyndelsen af det 10. århundrede gik det danskerne dårligt. I 920 erobredes York af nordmanden Ragnvald, der kom fra Irland. Han måtte dog snart underkaste sig den engelske konge Edward, fra Wessex. Denne havde nemlig sammen med sin søster, også kaldet The Lady of Mercia, oprettet en hel række fæstninger, der viste sig at være i stand til at modstå vikingerne, så de blev nødt til at slutte fred.

Senere blev Erik Blodøkse, en søn af Harald Hårfager, konge i York, men blev fordrevet i 954, og så blev der ro i England i lang tid, selv om Danelagen fik indrømmet en vis selvbestemmelsesret.

Men i 980—82 begyndte vikingeoverfaldene igen, og endnu værre fra 988, og da var både norske og danske aktive. Den engelske konge, Æthelred den Rådvilde, greb til det værste, han kunne gøre, nemlig at købe vikingerne bort, og i 991 faldt den første store danegæld.

Blandt de norske angribere var den berømte Olaf Tryggvason, og i 994 kom Svend Tveskæg til, og hermed begynder den egentlige erobring af hele England.

DANMARK OG NORGE

I begyndelsen af det 10. århundrede lod Danmark ikke rigtigt høre fra sig, vikingetogterne var ligesom gået i stå. En af grundene kan måske søges i, at handelen med Frankerriget nu gik glattere, fordi Normandiet var blevet selvstændigt med en fyrsteslægt af dansk oprindelse. Det kan også være, at Danmark var fuldstændig tappet for kraft efter de store anstrengelser både i England og Frankrig i årene forud for århundredskiftet.

Her sad ifølge de historiske kilder en herskerslægt af svensk oprindelse, og en af kongerne, Gnupa, forsøgte sig igen med erobringstogt til Frisland. Men det gik ikke godt. Den tyske konge, Henrik Fuglefænger, svarede med modangreb og tvang Gnupa til at lade sig døbe.

Efter Gnupa kom hans søn Sigtrygg, der blev styrtet af en vis Hardegon, der kom fra „Nortmannia", men af den historiske kilde kan man ikke se, om der menes Norge eller Normandiet.

Selv om Hedeby blev ved med at være det økonomiske tyngdepunkt i riget, flyttedes kongesædet til Jelling. Her finder vi Gorm den Gamle og hans dronning Thyra Danebod. Vi ved næsten intet om denne konge, blot at han og hans kone begge blev begravede i den nordligste af de to store gravhøje i Jelling, og at han rejste en runesten efter Thyra med den bekendte indskrift: Gorm konge gjorde dette mindesmærke efter Thyra sin kone, Danmarks bod.

Så meget des mere kender vi til hans søn Harald Blåtand. Det var ham, der indførte kristendommen i Danmark, og allerede før han blev døbt, oprettedes de tre første bispedømmer i Danmark under overherredømme af bispesædet i Hamborg. Selv gik han over til kristendommen omkring 960 efter det mirakel, som Poppo gjorde ved at bære et glødende stykke jern.

Harald Blåtand var selv stolt af at have indført kristendommen, hvad man stadig kan se af indskriften på den store Jellingsten, som han lod rejse over sine forældre. På den står der: Harald konge bød gøre dette mindesmærke efter Gorm sin fader og Thyra sin moder, den Harald, der vandt sig hele Danmark og Norge og gjorde danerne kristne. —

Med erobringen af Norge forholdt det sig således: Harald Blåtands søster Gunhild havde været gift med Erik Blodøkse, men i sin enkestand opholdt hun sig hos

Harald. Det var på hendes opfordring, at Harald forsøgte at erobre Norge, der på det tidspunkt havde Erik Blodøkses yngre broder Håkon Adelstensfostre som konge. Det gik ikke godt i første omgang. Harald blev slået, og Håkon plyndrede både i Jylland og i Skåne og erobrede Sjælland. Det var i 957, men i 960 var Harald Blåtand hersker i begge de to lande.

Og det kunne selvfølgelig ikke gå gnidningsløst af. Harald Gråfeld, der var en søn af Erik Blodøkse, tilrev sig magten, eller forsøgte derpå. Men da slog Harald Blåtand sig sammen med en fordreven norsk jarl, Håkon Jarl. De fik lokket Harald Gråfeld i et baghold, og han blev dræbt ved Hals ved Limfjorden. Som belønning fik Håkon Nordnorge, samtidig med at han var jarl for Harald Blåtand i den vestlige del af landet, og Harald selv herskede i den sydlige del af Norge. Sådan blev det ved med at være i en halv snes år.

Så begyndte nye besværligheder for Harald Blåtand. Som svar på hans militære virksomhed i Holsten kom den tyske kejser Otto II og erobrede Hedeby og måske større dele af Jylland, og dertil kom, at Håkon Jarl tilrev sig mere og mere magt i Norge. Det tidligere venskab mellem ham og Harald Blåtand var gået i stykker, efter at Harald havde tvunget Håkon til at lade sig døbe. Og ikke mindst havde Harald Blåtand store bryderier med sin søn Svend Tveskæg, der meget gerne så sig selv på tronen. Det kom dog først til åben strid mellem fader og søn, efter at Svend havde overvundet den tyske besættelse i Slesvig omkring Hedeby. Den borg, som Otto II havde bygget for at kontrollere forholdene i det sydlige Danmark, erobrede Svend i 983, men så kom det også til åbent brud mellem fader og søn, og det endte med, at Svend Tveskæg dræbte Harald Blåtand nede ved Jomsborg. Det var en befæstet handelsby ved det nuværende Wollin på den tyske Østersøkyst.

Senere blev Harald begravet i en kirke, som han havde ladet bygge i Roskilde, og Svend var nu enehersker og kunne hellige sig sine erobringsplaner mod England.

Men tilbage til *Irland*, hvor irerne stod med sejren i 901, Dublin generobret. Selvfølgelig forberedte vikingerne gengældelsestogter, og i et endeligt slag i 919 sikredes det norske herredømme over Irland gennem mere end et halvt hundrede år. Hele landet var fuldstændig under kontrol, og dermed også handelen. Sikkert er en del af de vikinger, der handlede og plyndrede omkring Loire, kommet fra Irland.

Men selv om kristendommen begyndte at vinde indpas hos vikingerne, blev modsætningsforholdet mellem dem og de indfødte ikke mindre. Urolighederne blussede stadig op, og først en irer ved navn Brian var i stand til at samle tilstrækkelig stor modstand mod de fremmede undertrykkere i et vældigt slag ved Clontarf d. 28. april 1014. I forvejen havde den norske kong Sigtrygg i Dublin måttet underkaste sig Brian, der var blevet Irlands over-konge, og da Sigtrygg måtte være forberedt på, at Brian ville forsøge at generobre Dublin, søgte han hjælp hos den norske jarl Sigurd Digre, der herskede over Orkney, dele af Skotland, Hebriderne og øen Man, men selv om irerne vandt det berømte slag, forblev Dublin på Sigtryggs hænder, og der blev ikke gjort indskrænkninger i vikingernes handelsrettigheder, og det var trods alt det vigtigste.

Vi er her for så vidt ude over den egentlige vikingetid, men det er værd at huske på, at Orkney-jarlen Thorfinn den Mægtige også var anerkendt konge over Nordskotland, og at islænderen Godfred, der blev konge over Man, var mægtig nok til også at sætte sig på Dublin og Leinster i Irland. Og den norske konge Magnus Barfod erobrede Orkney, Hebriderne og Man til Norge, ja, Orkneyøerne hørte til Norge til det 15. år-

hundrede. Da pantsatte Christian I øerne til Jacob III af Skotland.

Hvorfor skulle vi egentlig ikke løse dem hjem igen?

VIKINGERNES RYGTE

En besættelsesmagt kan aldrig blive populær hos de undertrykte, og da slet ikke så længe de åbne krigshandlinger står på, og hvorledes man i Frankrig så på de indtrængende vikinger er kort og klart udtrykt i den bøn, der, som tidligere nævnt, opsendtes fra de franske kirker: Fri os, oh Gud, for normannernes rasen. De ødelægger vort land, og de dræber selv kvinder, børn og oldinge. En mere knusende dom kan næppe tænkes, men den er jo også afsagt af de kristne historieskrivere, af de kirkens mænd, der så deres klostre og kirker gå op i luer, og de skatte, der gennem lange tider var samlede til Guds ære, røvede af de indtrængende hedninger. Man må undskylde disse historieskrivere deres ensidige synspunkt, fordi vi ikke kan forlange, at de skulle være i stand til at skelne mellem de egentlige vikinger og røvere og så de store organiserede erobrings- og kolonisationsforsøg. For dem var det blot større og mindre horder, der kom og plyndrede. Desuden var de fremmede jo hedninger. Derfor var man ekstra bange for dem, og man forstod dem ikke.

Vi behøver derfor ikke at tage alt for tungt på denne bedømmelse af vore forfærdre. Vi skal bare huske, hvor let man gik hen over Karl den Stores voldshandlinger mod saxerne. Vi skal næsten op til Hitler-herredømmet for at finde magen til uhyrligheder, og vi kan nemt forestille os, at saxerne har opsendt en bøn til deres guder, som kan have lydt omtrent således: Fri os, oh guder, for den vilde Karl den Store. Han ødelægger vort land og dræber selv kvinder, børn og oldinge.

I virkeligheden er det jo sådan, at både skandinaverne og de kristne europæiske folk, som blev ofre for vikingetogterne, var børn af deres tid, og der har ikke været så forfærdelig stor forskel på dem, bortset fra at den ene part var kristen og den anden hedensk.

Stort set fortæller de samtidige vesteuropæiske, skriftlige kilder ikke om andet end de krigeriske begivenheder. Nogen indgående beskrivelse af nordboerne giver de sjældent. Det kan man derimod finde hos forskellige arabiske forfattere, der har været i kontakt med dem, og da der for deres vedkommende ikke er tale om nedrakning af en fjende, men om neutrale beskrivelser af en handelspartner, er de i virkeligheden meget mere interessante.

Den vigtigste af disse beskrivelser skyldes araberen Ibn Fadhlan, der i året 920 stødte på nordiske, efter al sandsynlighed, svenske handelsmænd ved Volgafloden. Han beskriver deres udseende, deres klædedragt, deres gudsdyrkelse og hele deres måde at opføre sig på, og den forfinede araber er rædselsslagen over, hvad han oplever, og her har vi hans egne ord:

„Jeg så ar-Rus (den arabiske benævnelse for de nordiske folk), da de var kommet derhen på deres handelsrejse og havde slået sig ned ved floden Volga. Jeg har ikke set folk med større legemsbygning end dem. De er høje som dadelpalmer og rødhårede (blonde). De bærer hverken kofter eller kapper, men mændene blandt dem har en klædning på, som han dækker den ene halvdel af kroppen med, medens hans ene hånd stikker frit ud af den. Hver af dem har en økse og et sværd og en kniv, sådan at han ikke skiller sig fra noget af det (dvs. aldrig lægger våbnene fra sig). Deres sværd er brede og flade og riflede efter frankisk mønster. Fra negleroden til halsen er der på hver af dem en samling træer og figurer og lignende (tatoveringer). Hver af deres

kvinder bærer på sit bryst en beholder, som er bundet fast, og som er af jern, sølv eller kobber eller af guld, alt efter størrelsen og værdien af mandens formue. På hver beholder er der en ring, i hvilken der er en kniv, som også er bundet fast på brystet. Om halsen har de (kvinderne) halsringe af guld og sølv. For når en mand er ejer af ti tusinde dirhems (en arabisk mønt), laver han en halsring til sin kone. Når han har tyve tusinde, laver han to halsringe. Og på den måde får konen en ny halsring for hver ti tusinde dirhems, som manden forøger sin formue med. Således er der ofte mange halsringe om halsen på hver enkelt af dem. De mest yndede smykker er de grønne glasperler, som er på skibene. De gør meget for at få fat i dem og køber en perle for en dirhem og trækker perlerne sammen til halsbånd for deres kvinder. De er de mest skidenfærdige af Guds skabninger. De gør sig ikke rene efter at have udtømt ekskrementerne og ikke efter at have ladet vandet, og de vasker sig ikke efter samleje. De vasker heller ikke deres hænder efter måltider, ja, de er som vildfarne æsler. De kommer fra deres land og lægger deres skibe ind ved Volga, som er en stor flod, og på dens bred bygger de store huse af træ. Hver af dem har en bænk, som han sidder på, og sammen med ham sidder de smukke trælkvinder, som er bestemt for købmændene. Og han har omgang med sin pige, medens hans kammerater ser på ham. Ofte sker det, at de allesammen er i gang med dette for øjnene af hverandre, og at der kommer en købmand for at købe en pige af en af dem. Han træffer dem altså, medens han er i færd med at have samleje med hende, og han lader hende ikke være, før han har opnået sin hensigt.

De plejer at vaske deres ansigter og hænder hver dag i vand, der er så skident og urent som muligt. Det går sådan for sig: pigen kommer hver morgen tidlig og har

et stort fad vand med sig. Det rækker hun til sin herre, og så vasker han sine hænder, sit ansigt og sit hår, og han både vasker det og kæmmer det ned i karret. Derpå snyder han næsen og spytter i det. Han lader ikke noget skidt blive tilbage, som han ikke får ned i dette vand. Når han så er færdig med det, som skal til, bærer pigen karret til hans sidemand, og han gør det samme, som kammeraten har gjort. Pigen holder ikke op med at bære karret fra den ene til den anden, før hun har ladet det gå på omgang til alle, som er i huset, idet hver af dem snyder sig, spytter og vasker sit ansigt og sit hår i det."

Man mærker tydeligt araberens modbydelighed for disse mennesker, der ikke overholder de samme forskrifter for renlighed, som han selv som muselmand skal overholde, blandt andet at han skal vaske sig i rindende vand og ikke i et vandfad, hvad der næsten er det, der har chokeret ham mest af alt. Vi kan dog vel gå ud fra, at han har glemt at skrive, at pigen kom rent vand i fadet for hver, der ville vaske sig.

Det meste af, hvad Ibn Fadhlan har skrevet, er rigtigt, det kan vi se af de arkæologiske fund, men der er alligevel noget, der ikke stemmer helt med det billede, vi ellers har af nordboerne. De var jo meget renlige og gjorde udstrakt brug af dampbade. Fra engelske samtidige kilder hører vi netop, at danskerne går i bad både tidlig og silde, meget mere end englænderne selv, og at de derfor gjorde stor lykke hos damerne. Men Ibn Fadhlan skriver jo også om købmænd på rejse, og de har sikkert måttet slække noget på de hygiejniske krav.

Der har også været spanske arabere heroppe i Norden, hvor de har stiftet bekendtskab med danskerne. En har været i Hedeby, som han beskriver som en meget stor by ved oceanet med mange ferskvandskilder. Men hvad han ellers har set og forstået, er ikke stort be-

vendt. Han ved, at folk var hedninge bortset fra et mindre antal kristne, og han omtaler dyreofringer. I øvrigt forekom byen ham fattig, og det kan man ikke fortænke ham i, når man sammenligner den med de strålende spanske byer, han kom fra. Han var meget optaget af, at kvinderne kunne opnå skilsmisse på eget forlangende. Han har dog misforstået noget, for han troede, at det kun var kvinderne, der kunne søge skilsmisse.

Kort sagt, hans beskrivelse er fyldt med alle de misforståelser, der let kan komme, når man ikke forstår sproget. Som eneste virkelig personlige iagttagelse og mening skriver han, at indbyggernes sang er det hæsligste, han nogensinde har hørt. „Det er en slags brummen, som kommer ud af deres struber ligesom hundenes gøen, blot endnu mere dyrisk." Men sådan er smag og behag jo forskellig. — I øvrigt må forfatteren vel have været på besøg på slavemarkedet i Hedeby, hvad skulle han ellers så højt mod nord.

Der kendes endnu en beskrivelse af en arabers besøg heroppe, og denne gang hos det danske hof, hvor Al-Gazal blev modtaget. Han var en berømt arabisk digter, der ofte blev anvendt som gesandt af kaliffen Abar-Rahman. Desværre fortæller han ikke, hvad han skulle heroppe, kun at han skulle afgive svar på kongens budskab til kaliffen.

Al-Gazal og hans følge blev godt modtaget og vakte selvfølgelig opsigt både på grund af deres udseende og deres tøj. Allerede dagen efter ankomsten skulle de i audiens hos kongen, men de stillede som betingelse, at de ikke skulle bøje sig i støvet for ham, og de fik at vide, at det kunne de også godt lade være med. Nu følger en kostelig beskrivelse af, hvorledes Al-Gazal tror, at kongen alligevel vil have ham til at bøje sig for ham, fordi indgangsdøren til kongens hal var så lav, at han måtte bukke sig for at komme ind. Men Al-Gazal lod

sig ikke sådan overrumple. Han satte sig ned og kurede på enden ind gennem døråbningen med fødderne forrest, så han undgik at bøje sig! Han vidste ikke, at dørene altid var så lave af forsvarshensyn. Den, der må bukke sig for at komme ind, er lettere at få ram på end den, der kan komme stormende direkte.

Kongen så måbende på digterens entré; han undrede sig og mente, at det var den arabiske måde at komme ind ad døren på, men lidt fornærmet var han også. Hvis han ikke havde været gesandt, ville vi ikke have tålt det af ham, sagde kongen.

I sin fortælling om oplevelserne ved hoffet — hvor han i øvrigt besnærede dronningen — hæfter også Al-Gazal sig ved kvindens frie stilling, at hun kunne søge skilsmisse efter eget ønske, og at hun i øvrigt kunne vælge hvem hun ville til ægtefælle. Det var jo noget uhørt i den arabiske verden, hvor kvindens fuldstændige underkastelse var en selvfølge. Man begreb slet ikke denne selvstændighed.

Men det samme var tilfældet med den kristne verden, der heller ikke forstod sådanne „umoralske" tilstande. Ellers har de nærmeste naboer i Frankerriget og på de britiske øer næppe i det daglige følt nogen større afstand mellem sig og nordboerne, især da ikke efter at de sidste mere eller mindre gik over til kristendommen. Nordboerne var jo hurtige til at opsuge fremmed kultur og tilegne sig den. Og det internationale samkvem på tværs af alle krigshandlinger var med til at formidle både den åndelige og materielle kultur.

VIKINGETIDENS SAMFUND

„Vi er alle lige," svarede vikingen stolt, da han ved Normandiets kyst blev spurgt, hvem der var flådens anfører.

Sådan opfattedes den tids samfund stadigvæk af mange, men det er fordi, samtidens historieskrivere mest fæstede sig ved de store begivenheder og ved de folk, der spillede hovedrollerne i dem. De islandske sagaer har noget af den samme slagside. Eventyrlige oplevelser, letvundet rigdom og dramatik har altid været og er stadig godt stof. Den lille mand i dagligdagen omtales forholdsvis sjældent og den laveste kaste, trællene, de ufri, endnu sjældnere.

Allerede de arkæologiske fund giver en vis fornemmelse af, at der selvfølgelig fandtes rige og mindre rige, men et af de bedste indtryk af vikingetidens samfund og dets opbygning får man ved at læse det Edda-digt, der kaldes for Rigs Vandring. Det er opdelt i tre partier og fortæller, hvorledes samfundet var delt i tre lag, og at denne inddeling var af guddommelig oprindelse.

Lavest på ranglisten stod trællene, de ufri, der ikke måtte bære våben, og hvis arbejde bestod i hårdt, legemligt slid. Som der står i digtet om trællen: drøjt at slide, bast at binde, byrder samle; indtil kvæld bar han kvas med sig hjem. Det var, hvad han havde at gøre. Øjensynligt var trællene mærkede af det hårde arbejde, for digtet beskriver dem med runken hud på hænderne, korte, brede negle, lange hæle, grimt fjæs og ludet ryg.

Vi får også at vide, at de måtte nøjes med en ussel kost, brød, der var klumpet og klistret og fyldt med avner, og når det gik højt lidt suppe kogt på kalvekød.

Helt anderledes er bonden beskrevet. Han bor i en hal, hvor der er rent og smukt, med kister langs væggen. Husbond selv har velplejet hår og skæg, og han har en ren og velsiddende skjorte på. Også hans kone er velklædt med kappe på hovedet, halstørklæde og en smuk kjortel med store spænder på skuldrene. Hun bærer nøgler ved bæltet som tegn på, at hun er den,

der hersker indendørs og står for husholdningen. Og bondens arbejde, får vi at vide, består i at dyrke jorden, tage sig af dyrene og af bygningerne. Og det antydes også, at specialhåndværkerne, som smede og vævere, udgik fra bondeklassen.

Den ene gang efter den anden skinner det igennem, at det er de jordbesiddende bønder, der er samfundets støtter, men over dem findes en fåtallig herskerklasse, for hvem livet ganske vist er rigt og luksusbetonet, men det fremhæves også, at det er denne klasse, der sidder inde med ansvaret for samfundets trivsel i kraft af større viden og intelligens.

Høvdingens kone beskrives med velsiddende og smukt tøj, store smykker, blåfarvet bluse, kappe på hovedet, fint blondt hår og en teint som nyfalden sne. Hun er værtinden, der dækker bordet med smukt mønstret hørdug, og som kan byde på fint, hvidt hvedebrød samtidig med, at flæsk, kødmad og fuglestege serveres i sølvbeslåede skåle og skylles ned med vin fra tunge sølvkrus. Måltidet er ikke blot en nødvendig indtagen af føde, det er gjort til en nydelse, og man giver sig tid til at konversere over et godt glas vin bagefter.

Høvdingens forpligtelser var at være den dygtige kriger og den forstandige leder. Det var ham, der havde plads og rigdom nok til at samle folk omkring sig ved højtiderne, når der skulle blotes; han var den naturlige anfører, hvad slægt og rigdom berettigede ham til at blive.

Men, hvad man kan se af andre skrevne kilder, der skulle dog mere end rigdom til. Dygtigheden var trods alt vigtigere. Var man uheldig som fører eller ikke retfærdig, sluttede bønderne op om en anden. Det gjaldt ikke alene stormændene rundt om i landet, det gjaldt kongen selv. Han kunne ikke blive landets retmæssige hersker, med mindre han var hyldet på tinge af hele

landets befolkning. Og havde man ikke tilstrækkelig tillid til kongesønnens evner, blev han kasseret som efterfølger. Den virkelige magt i landet fandtes altså trods alt hos den store mellemklasse, jordbesidderne.

Men indenfor den har der også været en vis klasseforskel. Manden med 100 tønder land er nok blevet regnet for mere end ham med kun 10 tønder, selv om de principielt var lige for loven.

Trællene regnede man ikke med. De var, som der står et sted, ikke andet end arbejdsredskaber, der tilfældigvis også kunne tale.

Det var bønderne, der drog på vikingetogt, enten som private handelsmænd, eller de slog sig sammen fra en hel egn under den fører, de nu valgte, for at søge lykken i det fjerne, eller de fulgte kongens opfordring til at gå i krig, gå i leding.

GUDERNE

I Vesteuropa stod Skandinavien som den sidste hedenske skanse. I løbet af vikingetiden blev den udsat for det ene angreb efter det andet for til slut at falde og overgive sig til kristendommen. Men da havde Danmark også været udsat for missionsforsøg i omtrent 300 år. Så lang tid tog det at fortrænge de gamle guder.

Om den gamle nordiske gudelære ved vi slet ikke så lidt, fordi hovedpunkterne er bevarede dels i de gamle islandske digte, dels er de genfortalt af den islandske historieskriver Snorre Sturlason, der levede fra 1178 til 1241. Der fortælles ikke blot om guderne, men også om verdens tilblivelse, hvorledes den skabtes af naturkræfterne selv, ved modsætningen mellem den flammende himmel, Muspelheim, og tågeverdenen Niflheim. Samtidig skabtes de første jætter, og fra dem stammer tre af aserne, som de nordiske guder kaldes, nemlig

Odin, Vile og Ve. De dræbte den allerførste jætte, der hed Ymer, og bar hans lig ud i den uendelige kløft mellem himlen og tågeverdenen, Ginnungagap hed den, og her skabte de jorden af Ymers krop. Hans blod blev til havene, kødet til det faste land, knoglerne blev til bjerge, og tænder og bensplinter blev til sten. Hjerneskallen blev til himmelhvælvingen, der bæres af fire dværge, og de drivende skyer blev gjort af Ymers hjerne. Af gnister fra Muspelheim skabtes stjernerne. Nat og Dag er to jætter. Nat kører forrest med sin hest Hrimfaxe, og skummet fra dens bidsel er dugdråberne på marken. Dag er hendes søn, og han kører bagefter med hesten Skinfaxe, hvis strålende manke spreder mørket, og rundt om jordskiven ligger verdenshavet, ved hvis bred jætterne boede.

Inde i landet byggede de tre brødre Odin, Vile og Ve et plankeværk af Ymers øjenvipper for at beskytte det beboede land mod jætterne. Den borg kaldtes Midgård. Og de tre brødre skabte også de første mennesker, som de satte til at bo i Midgård.

Midt i menneskeverdenen havde guderne deres bolig, der kaldtes Asgård. Her havde Odin sit højsæde, hvorfra han kunne se ud over hele verden, og her lå også Valhal, hvor de faldne krigere boede.

Til verdensbilledet hører også det store asketræ, Yggdrasil, hvis grene skygger over hele verden. Her samles guderne til rådslagning, og her boede også nornerne, eller skæbnegudinderne.

Jætterne, som guderne ligger i evig kamp med, bor i Udgård, der styres af den mægtige Udgårdsloke, og yderst mod nord sidder en jætte i ørneskikkelse. Han hedder Hræsvelgr, det vil sige ligslugeren, og fra hans vingeslag kommer alle vinde.

Odin er den øverste gud og den ældste, og derfor har han også mange forskellige funktioner. Det kan ske, at

han griber ind i menneskenes skæbne, og frem for alt er han de dødes gud. Alle, der dør i kamp, tilfalder ham. Odin er også en stor troldmand, der kender runernes mystiske egenskaber og forstår at udnytte dem. Men det er en viden, han ikke altid har haft. På mystisk vis ofrede han sig selv til sig selv ved hængning. I ni dage og nætter hang han i det vindomsuste træ, såret af sit eget spyd. Først da kunne han tage runerne op og udrede deres hemmeligheder.

Sin visdom skaffede han sig engang ved at sætte sit ene øje i pant hos en jætte, Mimer, for at få lov til at drikke af visdommens kilde. Derfor har han kun ét øje. Men da han både kender runerne og er viis, er han også skjaldenes gud. Optræder han som krigsgud, følges han af ulvene Geri og Freki, men til daglig sidder ravnene Hugin og Munin på hans skuldre og hvisker ham i øret, hvad de har set i Midgård.

Endvidere har han den vidunderlige hest Sleipner, den ottebenede, der traver lige så godt i luften som på vandet.

Odin er en gammel gud. Ellers var der ikke samlet så mange egenskaber omkring hans person: trolddom, krigskunst, runekundskab, visdom, digtekunst, og på grund af alle disse evner var han også på sin vis hovedguden, men langt fra den populæreste, i hvert fald ikke på den tid, da Edda-digtene er forfattede.

Thor var den gud, der stod mest gny om. Han var den stærkeste af alle guder og jætter, selv om hans kraft var afhængig af hans styrkebælte og af den berømte hammer Mjølner, der var hans uundværlige våben. Den vendte altid tilbage til hans hånd, når han havde slynget den mod sit mål. Det kunne ses som lynstrålen. Torden derimod hørte man, når han kørte i sin vogn, der blev trukket af to bukke; så både lynede og tordnede det.

Der er overleveret utallige myter om Thors kampe mod jætterne og andre magter, der truede verden, men ingen af dem viser Thor på anden måde end som den, der hjælper i hverdagen. Han er den, man kan henvende sig til i stort og småt. Han er meget mere livsnær end den ophøjede og fjerne Odin. Det er derfor hans navn, vi kan finde på runestenene, og de talløse stednavne og personnavne, der er sammensat med Thor, viser, hvor populær han var. Og når man i hedenskabets sidste tid ville demonstrere, at man ikke var kristen, gjorde man det ved at hænge en amulet, formet som en thorshammer, om halsen.

De fleste af guderne kaldtes for aser, men der var også nogle, der kom fra den anden slægt, der kaldtes vaner. De blev optaget i asernes kreds engang, der var krig mellem de to gudeslægter. Vanerne var lige ved at vinde, så aserne så sig nødsaget til at slutte fred, og der blev givet gidsler fra begge sider. Høner og Mimer blev sendt til vanerne, der til gengæld sendte Njord og hans to børn Frejr og Freja.

Njord ved vi ikke meget om, selv om han blev flittigt dyrket, da han var guddommen for frugtbarhed, for vind og vejr og hav.

Hans søn Frejr derimod blev en af vikingetidens vigtigste guddomme. I endnu højere grad end sin fader var han en frugtbarhedsgud. Og den kultus, der udfoldedes omkring ham ved forårstid, var af en så udpræget erotisk karakter, at ingen af de kristne historieskrivere, der ellers havde kendskab til, hvad der foregik, har vovet at bringe en beskrivelse, og det er jo egentlig kedeligt. Men så meget ved vi da, at en gang om året kørte man Frejrs gudebillede rundt på markerne, for at det kunne sprede frugtbarheden overalt. I øvrigt brugte Frejr galten Gyldenbørste som ridedyr.

Freja var kærlighedsgudinden, altså en art frugtbar-

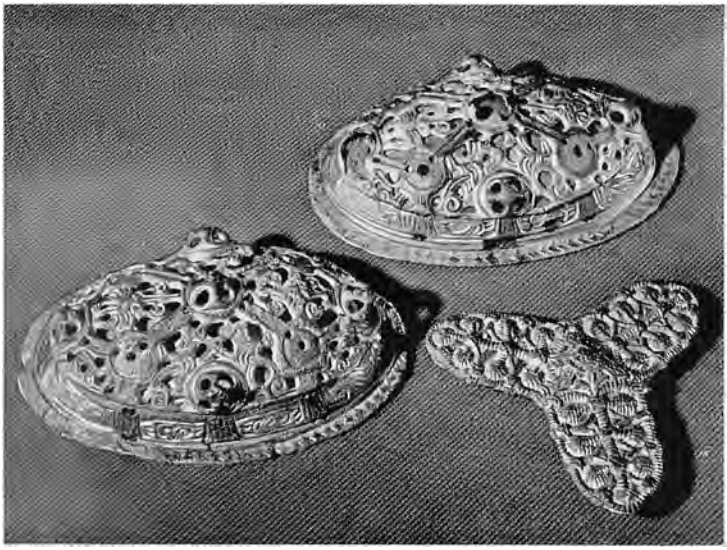

Karakteristiske kvindesmykker fra det 10. århundrede. De skålformede spænder blev båret på skuldrene. Ca. 1:2.

To sølvarmringe fra 10. århundrede.

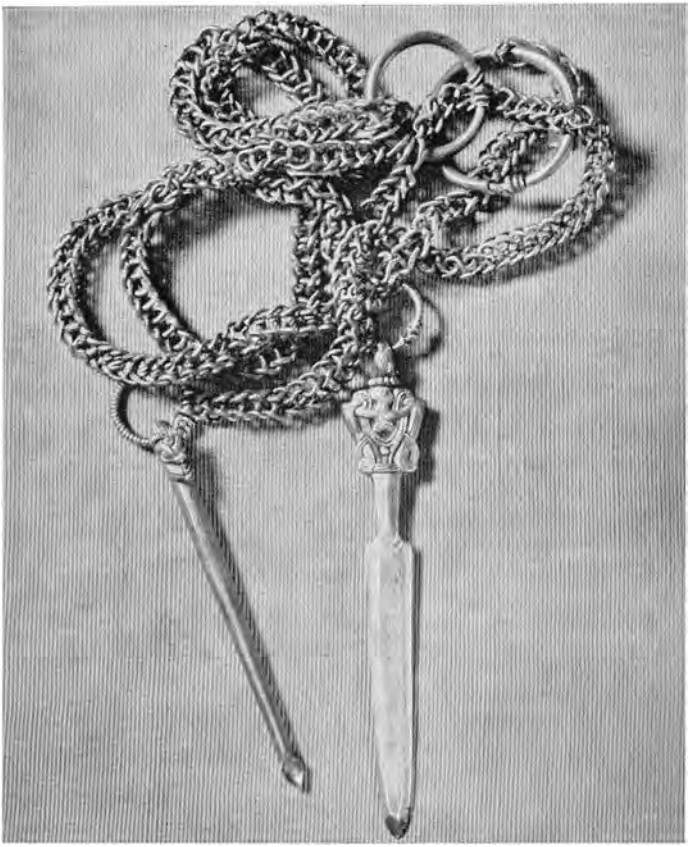

Renlighed spillede en stor rolle for vikingerne. Badet var uundværligt, og neglerenser og øreske var nødvendige for den personlige legemspleje.

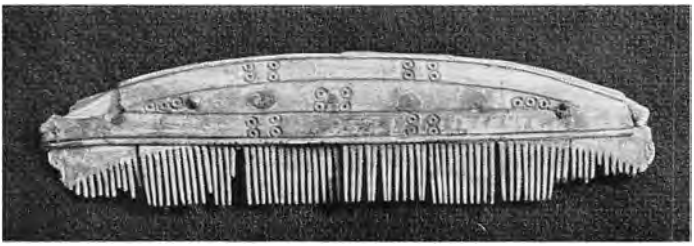

De danske havde for skik dagligt at kæmme håret, fortæller en engelsk, skriftlig kilde.

hedsgudinde, og hun har en vogn forspændt med katte. Balder var den gode gud, som vi næsten ikke kender andet til end hans tragiske død og så den rolle, han skal spille i den nye verden, når den bestående er gået under. Med hans død forholdt det sig sådan, at guderne bad alle ting love Balder sikkerhed. Man må huske, at end ikke guderne var udødelige. Men alt og alle aflagde ed på at ville skåne Balder. Og så morede guderne sig da med at skyde på ham, hugge i ham med sværd og kaste sten på ham; der var jo intet, der sårede ham.

Men så kom Loke. Selv om han var søn af en jætte, var han optaget blandt guderne, men lige så tit han hjalp dem, lige så tit søgte han at skade dem, og det syn, der her mødte ham, vakte hans lyst til at gøre ondt. Han skaffede sig da at vide, at én lille plante, misteltenen, var den eneste, der ikke var taget i ed på at ville skåne Balder. Loke lavede da en pil af mistelten og fik den blinde Høder til at skyde den mod Balder, medens han selv, Loke, sigtede for ham. Balder sank død om og måtte begive sig til dødsriget Hel. Guderne sørgede og sendte bud til dødsriget, om ikke Balder måtte vende tilbage, og fik det svar, at hvis alt og alle ville fælde tårer over Balders død, skulle han slippe ud af Hel igen. Alle græd, men i en hule fandt man en gammel jættekvinde, der kaldte sig Thøkk, og hun sagde: „Thøkk vil græde tørre tårer over Balders bålfærd. Hverken levende eller død huede Balder mig, lad Hel beholde, hvad hun har." Og Balder måtte blive i dødsriget.

Men Loke, der i myterne skildres som ophavsmanden til alt ondt, havde ved at dræbe Balder udtømt gudernes tålmodighed. Med besvær lykkedes det dem endelig at fange ham, og som straf lagde de ham over tre skarpe sten, fastbundet med hans egen søns tarme. Over ham blev hængt en giftslange, hvis edder dryppede ned i hans ansigt. Hans kone, Sigyn, stod ved

hans side og opfangede giften i en skål, men hver gang skålen var fuld, måtte hun tømme den, og giften dryppede ned i Lokes ansigt med en så svidende smerte, at han krympede sig så voldsomt, at jorden rystede. Således opstod jordskælv, sagde man.

Med jættekvinden Angrboda har Loke avlet tre børn, Midgårdsormen, Hel og Fenrisulven. Ormen ligger i en ring rundt om hele verden. Hel styrer dødsriget, der ligger på Náströnd, dvs. ligstranden. Hendes hal er behængt med giftslanger, som giften flyder fra, og mordere, menedere og niddinger vader rundt i giften, medens slangen Nidhug drikker ligenes blod, og ulven sønderslider de døde kroppe.

Men dette billede af et straffens dødsrige synes at være temmelig sent og påvirket af kristendommen. De gamle hedenske religioner kendte ikke noget helvede.

Blandt de øvrige guder må vi nævne Heimdal, gudernes vogter, der passer på broen Bifrøst, som fører til Asgård. Med sit horn giver han signal til den sidste store kamp før verdens undergang.

Tyr blev påkaldt af krigere.

Ull siges at være blandt de tolv fornemste aser, men udover hans fremragende evner som skiløber og skøjteløber ved vi ikke noget om ham.

Frigg, Odins hustru, var ligesom Freja en kærlighedsgudinde, og derefter kommer en lang række guder, som vi næsten kun kender af navn, når de af og til optræder som bifigurer i en eller anden myte.

Ægir nævnes som havets gud, og blandt gudinderne omtales Sjøfn, der gyder elskov i sindene, og Lofn, der fjerner hindringerne for de elskende. Eir er lægeguden, og Ydun ejer de æbler, der sikrer guderne evig ungdom.

RAGNAROK — VERDENS UNDERGANG

Som næsten alle religioner havde den nordiske gudelære også sin forestilling om, at verden skulle gå under, og at en ny og bedre skulle opstå i stedet for. Katastrofens hovedtræk er følgende: Odin lægger råd op med Mimer, Fenrisulven slipper løs efter at have stået bundet i umindelige tider, rædsel griber alle, og over havet kommer Muspelsønnerne (vi ved ikke nærmere, hvem de er) med Loke ved roret. Thor dræber Midgårdsormen, men overvældes selv af dens edder og dør. Odin går til kamp mod Fenrisulven, men opsluges. Stjerner, sol og måne slukkes, og jorden synker i havet. Men først har Vidar, Odins mægtige søn, hævnet sin fader ved at dræbe ulven. Dog, ligesom naturen hvert år dør for at grønnes i våren, således skulle også jorden, grøn og herlig at skue, atter stige af havet med fiskerige fosser og marker, der selv gav afgrøde. I denne nye verden, hvor kun øglen Nidhug, med lig som lus under vingerne, svang sig hen over sletterne som et sidste minde om mørke tider, skal samles nogle af de gamle tiders guder, nemlig Høder, den gode Balder, Odins hævner Vidar samt Thors sønner Mode og Magnus, og de skal have hammeren Mjølner med sig. Også to mennesker overlever Ragnarok, og af dem skal de kommende slægter fødes. Og solen, den livgivende, har født en datter, lys og strålende som sin moder.

Ganske vist ved vi altså en hel masse om Nordens guder i sen vikingetid, men beretningerne er jo nedskrevne i kristen tid, da man kunne glæde sig over gudeskikkelserne som interessante eventyrfigurer, som man også kunne fortælle morsomme historier om. Vi aner dog alligevel de gamle magtfulde skikkelser, dem, man påkaldte privat, og som man dyrkede i fællesskab.

Der findes to kildeskrifter fra samtiden, der omtaler

de officielle ofringer, der er foregået ens i Sverige og i Danmark. Den ene beretning fortæller om, da Henrik Fuglefænger tvangskristnede kong Gnupa, og derefter fortsættes, her med forfatterens egne ord: „Her vil jeg dog ikke lade uomtalt de forunderlige historier om deres (danernes) ofre, som jeg har hørt. Der findes i hine egne et sted, der hedder Lejre, som er hovedstad i hint rige i den del, der hedder Sjælland, hvor hvert niende år i januar måned på den tid, da vi fejrer Kristi fødsel, alle kommer sammen og ofrer til deres guder 99 mennesker og ligeså mange heste foruden hunde og haner, som man ofrer i mangel af høge, for de anser det for sikkert, at disse gør tjeneste hos underverdenens guder, og at de selv på den måde udsoner de forbrydelser, de har gjort. Hvor herligt har derfor ikke vor konge handlet, da han for fremtiden har forbudt dem en så rædselsfuld skik."

Forfatteren, biskop Thietmar af Merseburg, kendte altså Lejre både som Sjællands vigtigste by og som religiøst centrum.

En anden samtidig forfatter, præsten Adam fra Bremen, er mere udførlig i sin beskrivelse af templet i Uppsala, der endnu på hans tid var i funktion. Sverige blev jo noget senere kristent end Danmark, og Adams bog er fra ca. 1078. Han skriver: „Dette folk (svearne) har en meget berømt helligdom, som hedder Uppsala, og som ikke ligger langt fra byen Sigtuna. I dette tempel, som helt og holdent er beklædt med guld, er der tre gudestøtter, som folket tilbeder, således at Thor som den mægtigste har sin trone midt i hallen, medens Odin og Frejr har deres plads på hver side af ham. Deres virkefelter er følgende: Thor, hedder det, hersker i luften og råder for torden og lyn, storm og regn, godt vejr og afgrøde. Den anden, Odin, det vil sige raseri, styrer krigene og forlener mennesket med tapperhed imod

fjenderne. Den tredje er Frejr, der skænker menneskene fred og fryd. Hans billedstøtte udstyrer de da også med en vældig penis. Odin derimod fremstiller de bevæbnet, ligesom vore landsmænd fremstiller Mars, medens Thor med sit scepter synes at ligne Jupiter. De ophøjer også visse mennesker til guder og dyrker dem som sådanne, idet de skænker dem udødelighed for deres store bedrifters skyld ... Alle deres guder har fremdeles præster tillagte, som frembærer folkets offer. Hvis sygdom og hungersnød truer, ofrer de til guden Thor. Hvis krig, til Odin, og hvis der skal fejres bryllup, til Frejr. De plejer hvert niende år at fejre en fælles højtid i Uppsala for alle Sveriges landsdele. Ingen får fritagelse for at møde til denne højtid. Konger og folk, alle og enhver sender gaver til Uppsala. Og hvad der er grusommere end nogen straf, de, der allerede har antaget kristendommen, må købe sig fri for at deltage i ceremonierne. Ofringen foregår på følgende måde: af enhver art levende væsener af hankøn ofres der ni stykker, med hvis blod det er skik at forsone guderne. Kroppene derimod bliver hængt op i den lund, der ligger lige ved helligdommen. Denne lund er nemlig hedningene så hellig, at hvert træ i den anses for guddommeligt som følge af ofrenes død og forrådnelse. Der hænger også hunde og heste tilligemed mennesker, og en kristen har fortalt mig, at han har set 72 sådanne kroppe hænge der imellem hverandre. I øvrigt er de sange, der plejer at blive sunget under denne ceremoni, mangfoldige og uhøviske, hvorfor det er bedst at tie hermed."

I hovedtrækkene ser det altså ud, som om helligdommene i Lejre og Uppsala har haft samme karakter, og at hovedfesterne er foregået hvert niende år.

Vi kender en tredje fortælling, om et norsk gudehov. Den står i Olaf Tryggvasons saga og fortæller om Olafs besøg i helligdommen. Også her er det Thors billed-

støtte, der er den vigtigste, den, der står i midten. Om Sigurd Ladejarl fortælles det, at han holdt blótgilderne på kongens vegne i Trøndelagen. Efter hedensk skik skulle alle bønderne komme til hovet, når der skulle blotes, og de skulle selv tage mad og drikke med, især øl. Der blev slagtet alle slags dyr og heste. Blodet, der løb af dem, kaldes for laut, og det blev samlet i lautboller, og med lautténe, der var lavet som vievandskoste, stænkede man blodet på gudestøtterne, på hovets vægge og loft, både udvendigt og indvendigt og på alle de tilstedeværende. Kødet blev kogt til mad for gæsterne på et stort ildsted midt på gulvet i gudehovet. En drik skulle bæres rundt om ilden, og den, der holdt gildet og var høvding, skulle indvi drikken og al blót-maden. Først drak man Odins skål, som blev drukket for sejr og for kongens magt. Så kom Njords skål og Frejrs skål for godt år og fred. Og så var der mange, der plejede at drikke Brage-skålen bagefter. Nogle drak også en skål for slægtninge, som var døde og højlagte, og det blev kaldt „minne".

FORHOLD TIL GUDER OG MENNESKER

Ganske vist havde vikingerne deres guder, men vi ved ikke, i hvor høj grad de har spillet ind i dagliglivet. Vi hører i hvert fald om mange, der mere stolede på sig selv end på guderne, selv om de skulle have, hvad der tilkom dem.

Det er derfor, vi blandt Edda-digtene kan finde et digt, der kaldes Hávamál, den højes tale, der mest handler om, hvorledes vikingen skulle opføre sig for at få det bedst mulige ud af tilværelsen.

I dette digt skildres livet som en evig kamp, som man må se at komme så helskindet ud af som muligt, og det

gør man bedst ved at udnytte sin forstand. Det er ikke nær så vigtigt at være god eller på anden måde moralsk. Digteren har nemlig efter lange overvejelser fundet ud af, at det altid er de klogere, der klarer sig bedst. Den livsfilosofi, der her gives udtryk for, er lagt i munden på Odin selv, og mange af digtets situationer er derfor fortalt som hans selvoplevelser. Der er givet skildringer af forskellige typer, som man skal undgå at komme til at ligne, f. eks. grovæderen, drukkenbolten, ham, der er evigt bekymret, den dumme blandt de kloge. Digteren ser på livet fra oven og ned, og i grunden synes han ikke, det er særlig morsomt, men på den anden side heller ikke så sørgeligt, at det behøver at holde nogen vågen om natten. For det nytter ikke at gruble over tilværelsens gåder, de er ikke til at løse alligevel.

Digtet begynder med almindelige leveregler. Gæsten, der kommer ind ad døren, gør klogt i at se sig omkring med det samme, der kunne jo være fjender blandt de tilstedeværende, og det er vigtigt i livet ikke at lade sig overraske.

Værten har sine pligter. Den nyankomne skal frem til ilden, så han kan varme sig efter den kolde tur, og han skal have vand og håndklæde, så han kan vaske rejsestøvet af sig. Værten skal høfligt lytte til, hvad gæsten kan fortælle om sine oplevelser, men denne må dog ikke være snakkesalig. Det er altid klogt at veje sine ord, så bliver man ikke til grin, hvis der er klogere til stede, og der er endnu ingen, der har mistet noget ved at tie i rette tid og på rette sted. Det er klogt at stikke fingeren i jorden og mærke, hvem man er iblandt, før man oplader munden.

Det bedste, man kan have med sig på rejse, er menneskekundskab. Den fattige klarer sig ofte bedre med den end den rige med sit guld.

Det tilrådes at være mådeholden med drikkevarer. Det er kun tåben, der drikker så meget, at han ikke ved, hvad han siger. Derfor kan man godt tage sig et glas engang imellem, men ikke mere, end at man stadig kan styre tungen og finde i seng i rette tid, når man mærker, at man er ved at få for meget. Æren lider ingen skade ved, at man går tidligt i seng af den grund. Men skulle man gå hen og blive drukken alligevel, så har man altid den trøst, at rusen går over igen.

Man må ikke drikke for meget og heller ikke spise for meget. Hvis man har en opsigtsvækkende appetit, tilrådes det at spise en smule, før man tager hjemmefra, så man ikke virker grådig, hvor man kommer hen. Der skal nemlig også være tid til at tale med de øvrige gæster.

Og så en meget væsentlig ting: bryd op i tide. Den, der bliver for længe, bliver man hurtigt ked af.

Man skal ikke le ad andre. Det er kun tåben, der tror at han selv er fejlfri. Og det er den ukloge, der spekulerer for meget. Han kan jo ikke lave verden om alligevel, så det eneste fornuftige er at tage tingene i den rækkefølge, hvori de kommer. Og tro ikke, at enhver, der smiler til dig, er en ven, der mener dig det godt. Vær altid på vagt.

Men har du eget hus og kan selv sørge for dagen og vejen, så vær glad for det, for selv om huset er lille, så er du dog en fri mand, der ikke skal bede andre om noget, og det er det største gode, der findes. Man skal være sine venners ven, og hver gave skal gengældes med en gave, et smil skal gengældes med et smil, men lumskhed skal betales med løgn. Gode venner skal man besøge ofte og glæde sig med dem.

Men er der én, du ikke kan stole på, så anvend smiger på ham, og udnyt ham, hvis det er nødvendigt, og få det mest mulige ud af ham. Stå tidligt op og få noget

ud af dagen, for den liggende ulv får ingen steg, og rask er halv rigdom.

Vær vasket og ren i tøjet. Det er vigtigere end at være kostbart klædt.

Skæbnen bør være skjult for alle, så er sorg og bekymringer mindst. Og livet er trods alt værd at leve, for en blind er bedre end en brændt død, det gavner så lidt med lig.

Bedst af alt er dog at få børn, selv om de fødes sent. Hvem andre end din søn skulle måske sætte bautasten over dig og mindes dig, for du skal huske på, at:

Dør fæ
dør frænder
dør selv på samme vis
jeg ved ét
der aldrig dør
dom om død mands dåd.

Derfor skal man sørge for at opføre sig, så der kun bliver noget godt at sige om en. Vær hjælpsom, lad være med at yppe kiv, du kan nøjes med at forsvare, men læg aldrig dine våben fra dig. Før du ved af det, kan du få brug for dem.

Lad være med at gøre nar af gamle mennesker; de har et langt livs erfaring, og man kan nyde godt af deres gode råd. —

Den holdning overfor tilværelsen og for medmenneskene, som dette digt giver udtryk for, er jo, selv om den er hedensk, på så mange måder den samme som den kristne, i hvert fald den gammeltestamentlige, at man uden overdrivelse kan sige, at der egentlig ikke var nogen forskel på nordboerne og deres kristne naboer, bortset fra deres forskellige tro. Det var vel også der-

for, at kristendommen til slut sejrede og blev indført uden tvang, i hvert fald i Danmark og i Sverige. I Norge gik det noget mere hårdhændet til.

DANMARK OG KRISTENDOMMEN

Fra det øjeblik, da den vesteuropæiske handel, med udgangspunkt i Frisland, begyndte at passere dansk område, begyndte den kristne mission også at interessere sig for denne del af verden.

Det var en angelsaxisk missionær, der hed Willibrord, der allerede omkring år 725 kom til danernes rige for at undersøge muligheden for at udbrede hvad han anså for den sande tro. Senere er Willibrord blevet ophøjet til helgen, og det er hans levnedsbeskrivelse, der er grundlaget for den følgende fortælling. Den er i øvrigt dobbelt interessant, for i den forekommer den første danske konge, der er nævnt i de udenlandske samtidige kildeskrifter. I den kaldes han for Ongendus, der sikkert er en omskrivning til latin for Angantyr, og i Willibrords levnedsbeskrivelse fortælles det, at han var mere grusom end alle vilde dyr og hårdere end alle sten, men at han alligevel efter Guds befaling behandlede Sandhedens Herold med agtelse.

Denne Sandhedens Herold er altså Willibrord, der indtil det tidspunkt havde missioneret blandt friserne.

Det var en vovelig rejse, han begav sig ud på, men det var netop farerne, han søgte. Missionen i Frisland gik alt for let, syntes han, og der var ikke større chancer for at vinde den ønskede martyrkrone der. Og så er det da, at han vil forsøge sig hos de „vilde daner" og rejser til Ongendus.

Han, kongen, har hørt på missionæren og tænkt over, hvad han fortalte, men som den hedning, han var, har

han følt sig betydelig overlegen over for denne mand, der pludselig kom og ville have ham til at afsværge alle sine gamle guder. Og hvis man ser nøgternt på det, havde nordboerne også grund til at føle sig overlegne overfor de kristne. De havde en reel, omend jordbundet indstilling over for tilværelsen, og de var mere storsindede overfor anderledes troende. Ongendus havde også denne tolerante indstilling.

Selvfølgelig ville han da ikke afsværge alle sine gamle guder til fordel for nogle nye, Gud selv, hans søn Kristus, Den hellige Ånd, og så en jomfru Maria i tilgift. Det kunne der selvfølgelig ikke være tale om. Måske kunne han gå med til at anerkende dem på linie med sine egne guder, men antage dem som de eneste? Nej.

Man forstår ham udmærket og synes også, at han er storsindet, når han tilbyder Willibrord, at han kan tage hele 30 danske med sig hjem for at omvende dem.

Willibrord tog selvfølgelig mod tilbudet, og man kan se hvorfor. Han var jo, trods sin længsel efter at blive martyr, også ude for at arbejde for kirken og måtte sørge for dens fremtid. Hvis disse 30 drenge blev opdraget i den kristne tro og derefter som voksne vendte tilbage til deres eget land som missionærer, ville de sikkert få lettere ved at vinde ørenlyd, når de var danske og altså kunne sproget fremfor en missionær, der måske måtte anvende tolk.

Willibrords levnedsbeskrivelse hæfter sig altså kun ved, at den danske konge ikke ville omvende sig, og derfor kaldes han grusommere end alle vilde dyr, til trods for hans i grunden store velvilje.

Men det er den énsidige bedømmelse af de hedenske nordboer, der går igen og igen hos de udenlandske krønikeskrivere helt op til den tid, da de gav sig ind under det kristne fællesskab.

På hjemvejen har Willibrord formodentlig forladt

Danmark fra havnen i Hollingsted og har fulgt den sædvanlige rute, som handelsfolkene benyttede, siden det fortælles, at han af et uvejr blev slået ud af kurs og måtte søge læ under Helgoland.

BISP EBO

Så går der omtrent hundrede år, før de skriftlige kilder igen nævner missionsforsøg i Danmark. Det var Ebo, ærkebispen i Reims, der pludselig følte sig kaldet til at gøre et nyt forsøg. Han var en ungdomsven af Ludvig den Fromme, der havde overdraget ham bispestolen, og han gav ham også tilladelse til at forsøge sig som missionær. Men pavens tilladelse skulle også indhentes, og selv om det mere var en formsag, fik Ebo dog den personlige tilfredsstillelse at blive udnævnt til pavelig legat, med bemyndigelse til at prædike sandhedens ord hos Nordens hedninge. I 823 drog de afsted tre mand i alt, Ebo, biskop i Reims, Willerich, biskop i Bremen, og munken Halitgar. Den sidste havde til opgave at optræde som kurér, der på højere sted skulle fortælle om forløbet af dette foretagende.

Der blev ikke meget at fortælle om. Ebo fik nogle unge mennesker med hjem, for at han kunne omvende dem til den rette tro. Han nåede altså ikke videre end Willibrord hundrede år tidligere, men han havde dog opnået at blive pavelig legat.

Som det tidligere er omtalt, blev kong Godfred myrdet i 811, og i de kommende år sloges hans sønner om magten, og disse indre kampe i Danmark sluttede med, at Horek fik overtaget og blev siddende som konge til sin død i 854.

Det må være allerede kort efter, at han havde overtaget magten, at en vis Harald forsøgte at tilrive sig

tronen, for i 826 forsøgte han at få Ludvig den Fromme til at hjælpe sig med disse planer. Ludvig var jo Frankerrigets hersker efter Karl den Store, og Harald fik den tanke, at hvis han nu tog ned til Ludvig for at lade sig døbe, var der ingen tvivl om, at han kunne få al den hjælp, han behøvede for at vinde magten i Danmark. Det er også let at forstå, hvorfor Ludvig gik med til foretagendet. Her øjnede han en chance for at udstrække sin indflydelse også til danernes rige.

Kort og godt, Harald blev døbt, Ludvig den Fromme var hans gudfader, Harald kom tilbage til Danmark og havde i sit følge blandt andre Ansgar, den berømte missionær. De nærmere begivenheder mellem Harald og kong Horek kender vi ikke, men allerede i 827, altså året efter sin dåb, blev Harald igen jaget ud af landet, hvorefter han tog ophold i det len, som han havde fået af Ludvig den Fromme, og derefter opgav han ethvert videre forsøg på at komme på tronen i Danmark.

Disse begivenheder er omtalt i to omtrent samtidige kildeskrifter. Det ene er Ansgars Levned, der er forfattet af Rimbert, hans efterfølger som biskop, og det andet af Ermoldus, der var hofpoet hos Ludvig den Fromme.

Selv om hovedtemaet er det samme, er de to beretninger forskellige som nat og dag. Det sete afhænger af øjnene, der ser, og det skrevne for hvilke læsere det er bestemt. Rimberts værk er skrevet for at hædre kirkens indsats — og kejserens. Han skulle have, hvad der tilkom ham. Ermoldus har først og fremmest givet kejseren, hvad der tilkom ham. Den, der virkelig interesserer sig for historieskrivning og for den menneskelige karakters uforanderlighed gennem tiderne, bør læse de to originalberetninger og samtidig tænke på, hvor forskellig en bestemt begivenhed fra vor egen tid kan tage sig ud, hvis den for eksempel er genfortalt fra rus-

sisk eller fra amerikansk side. Det er svært at dele sol og vind lige, når man selv står midt i begivenhederne, og det kan være vanskeligt nok, selv om man har dem på 1000 års afstand.

Der er jo nemlig den mulighed, at Harald lod sig døbe af ærlig overbevisning, men — den er nu ikke særlig sandsynlig. Hvorfor skulle han have ladet sig indfange af kristendommen mere end sine landsmænd? Ludvig den Fromme søgte nemlig at købe folk til at lade sig døbe. Fra klostret i St. Gallen i Schweiz har vi en beretning herom:

„Ludvig den Fromme opfordrede alle normanner, som kom til ham, til at lade sig døbe, og snart drog mange til ham for den sags skyld. Men grunden var rigtignok, at de havde lyst til at få den hvide dåbspragt og gaverne, som frankerne skænkede de døbte. Således kom der engang en skare på et halvt hundrede og forlangte dåben. Da der ikke var dåbsklædninger færdige til så mange, måtte man i en fart skære det tøj, hvoraf de blev syet, i to stykker og hæfte dem sammen, så godt man kunne. En sådan mangelfuld klædning blev en af de ældste blandt dem iført. Efter forbavset at have undersøgt den, udbrød han: Nu er jeg tyve gange blevet døbt og har altid fået en ordentlig dragt, men denne gang har man givet mig en sæk, der passer til en kvægdriver og ikke til en kriger, og skammede jeg mig ikke over at være nøgen, kunne du på stedet få den tilbage til din Kristus."

Der er altså den mulighed, at Ludvig har lokket Harald til at lade sig døbe mod løfte om hjælp, og så fik han i virkeligheden ikke andet end „en sæk, der passer til en kvægdriver". Hjælpen udeblev.

Der er også den mulighed, at Ludvig af et oprigtigt hjerte har lovet Harald hjælp, men at begivenhederne

i hans eget rige i den grad tog magten fra ham, at han ikke mere havde tid til at beskæftige sig med, hvad der for ham måtte komme i anden række.

ANSGAR

Ludvig den Fromme havde som den rige hersker fået mange til at lade sig døbe ved at lokke med dåbsgaver. Hvis Ansgar havde haft de samme muligheder, var det nok gledet noget lettere for ham. Han havde ellers gode forudsætninger. Ganske vist var han franker af fødsel, men i klostret Ny Corvey havde han lært saxisk, der ikke afveg ret meget fra den tids dansk, så han havde ingen sprogvanskeligheder. Desuden havde han en brændende tro og var fyldt med iver for at udbrede den kristne lære.

Han og endnu en munk, Autbert, kom altså til Hedeby sammen med Harald, op til de vilde daner, som der står i kildeskriftet.

Men det gik kun småt, og Ansgars største arbejde har sikkert været at betjene den fremmede koloni af kristne købmænd, som boede her, og som tidligere var døbt i Dorestad. En lignende kristen fremmedkoloni fandtes i den svenske handelsby Birka, og det er sikkert derfor, han rejste derop allerede i 829, som passager på et handelsskib. Men skibet blev overfaldet af sørøvere, og kun ved at springe over bord reddede han livet, og alle hans hellige bøger gik tabt ved den lejlighed. Så tog han den lange tur til fods. Men anstrengelserne blev belønnede ved, at kong Bjørn tog venligt mod ham, og hele befolkningen var med. Han blev i Birka i halvandet år og fik så mange omvendt, at han efter sin hjemkomst blev udnævnt til ærkebiskop i Hamborg, og senere, efter en rejse til Rom, blev han ud-

nævnt til pavelig legat for alle de omboende folk, danske, svenske og slaver. Da biskop Ebo beholdt sin titel, var der nu *to* pavelige legater for Norden, men det var kun Ansgar, der var virksom.

Men trods alle påståede store resultater gik det kun småt. Ebos efterfølger, Gauzbert, forsøgte at missionere i Birka, men blev jaget bort, og i Danmark slog kong Horek pludselig om og forbød folk at omvende sig til kristendommen. Det er den samme Horek, der i 845 sendte en flåde op ad Elben, hvor han plyndrede Hamborg. Ved den lejlighed måtte Ansgar og hans munke flygte over hals og hoved. De nåede kun at redde de vigtigste relikvier. Deres bibliotek gik op i luer. At det ved den lejlighed gik ud over bispesædet, var vel næppe tilsigtet fra Horeks side. Det gik blot med i løbet i de almindelige krigshandlinger.

Først tre år senere kom Ansgar igen til Danmark. Denne gang var han nu udnævnt til ærkebiskop af Bremen, men hans egentlige grund til at komme var, at han nu var politisk udsending for Ludvig den Fromme for at forhandle fred med kong Horek. Han blev selvfølgelig valgt, fordi han havde personligt kendskab til det danske folk og til kongen.

Ansgar må have været en dygtig forhandler, for det lykkedes ham at få lov til at bygge en kirke i Hedeby.

Horek blev dræbt 853, og der fulgte nogle svære år. Men den nye konge, Horek den Yngre, ville trods sine rådgivere gerne bevare et godt forhold til Frankerriget, så kirken i Hedeby fik lov til at blive stående, ja, man fik endda tilladelse til at forsyne den med en klokke, og det var ellers noget, hedningene havde modsat sig på det kraftigste. Klokkeklangen kunne jage guderne bort. Oven i købet fik Ansgar en byggegrund til en kirke i Ribe, der allerede på det tidspunkt var en fremragende handelsby, og en præst måtte tage ophold i byen. Også

Forfængeligheden var stor. Glasperler findes både i mands- og i kvindegrave.

Halsring af sølv.

Rideudstyr, stigbøjler og bidsel.

Mankestole holdt kørehestenes tømmer på plads, og somme tider kunne de have pragtfulde beslag af forgyldt bronze, som de to på billedet.

denne kirke har mest skullet betjene den fremmede, kristne menighed, der opholdt sig her.

Men én ting er at få byggetilladelse, noget andet er at bygge kirken, og vi ved ikke, hvornår den ældste kirke i Ribe blev opført.

Med Ansgars død i 867 ophører den direkte kristne mission i Norden, altså efter ca. 40 års forløb. Og hvad havde man så opnået? Næppe store sager, og i hvert fald ikke så strålende, som de er fremstillede i de samtidige kilder. Ansgar havde kun haft 10 mand til at hjælpe sig. Af dem blev den ene dræbt. Voldsomme begivenheder er altså forekommet, men opholdet har ikke været så farligt i Danmark og Sverige, som kildeskrifterne ynder at give udtryk for.

Ansgar var den eneste rigtigt aktive blandt missionærerne. Hans hjælpere rejste altid hjem igen efter et kortere eller længere ophold. Kun Ansgar kom den ene gang efter den anden, men hvad kan én mand udrette? Han døde den 3. februar 867 og efterfulgtes af Rimbert, forfatteren til Ansgars Levned, det vigtigste kildeskrift til begyndelsen af det niende århundredes historie.

Så gik der trekvart århundrede, før den kristne mission tog fat igen. I 934 havde jo den tyske Henrik I sendt en straffeekspedition til Danmark, hvor han undertvang kong Gnupa og tvang ham til at lade sig døbe. Det var en sejr, der gav genklang over hele Europa, ja, selv til Italien nåede rygtet.

Det var en kærkommen lejlighed for ærkebispedømmet i Bremen til at genoptage missionsvirksomheden, og biskop Unni rejste til Norden i 935, men med et magert resultat. I Birka blev han syg og døde 936. Han blev begravet i Birka, men hans hoved tog man med for at begrave det i domkirken i Bremen.

Til trods for denne mislykkede rejse nævnes Unni

alligevel som Nordens tredje apostel på linie med Ansgar og Rimbert.

Nej, det var ikke missionen, der havde den væsentligste andel i, at kristendommen til slut blev antaget. Det var derimod vikingernes møde med den nye religion i andre lande, der gjorde det afgørende udslag. Det viste sig efterhånden praktisk for en købmand, at han kunne sige, at han var kristen. Så fik han lettere forbindelse med sine udenlandske kolleger. Og de kristne missionærer var kloge nok til undertiden at gå ind på det kompromis, der kaldtes primsigning. Man kan kalde det en halv dåb, eller en dåbsforberedelse. Den, der ville omvende sig, afsvor sine gamle guder og lod sig derefter tegne med korsets tegn. Den egentlige dåbshandling opsatte man til senere. Vandøsningen var nemlig for nordboerne en yderst alvorlig sag, og rigtig kristen blev man ikke, før den var foretaget. Men primsigningen var nok til at blive anerkendt som kristen af de andre købmænd.

Også de egentlige vikinger oplevede af og til, at det kunne hjælpe at påkalde Kristus. Der kendes adskillige beretninger af den slags; her skal blot fortælles om en enkelt, der stammer fra Ansgars Levned, om da svenskerne belejrede en ny by i Kurland, men uden held. Så kastede de lod om, hvem af guderne de skulle påkalde, men alt var forgæves, indtil en kristen købmand foreslog dem at tage Kristus med i puljen. Loddet kastedes igen, det ramte Kristus, og byen blev erobret.

Man gætter let det indtryk, en sådan begivenhed har gjort på hedningerne.

Der kendes tilsvarende beretninger om vikinger, der afkøber sig Guds vrede ved at love guld og grønne skove til klostrene for at slippe ud af en knibe.

De skriftlige kilder fortæller den ene gang efter den anden, hvorledes de kristne guder optages på lige linie

med deres egne; en gud fra eller til spillede jo ingen rolle — men kristendommen var, og er, jo en missionerende religion, og disse stadige møder med det nye og den stadige påvirkning er den egentlige årsag til, at kristendommen til slut vandt den århundredlange kappestrid. Ja, sådan set er det mærkeligt, at nordboerne holdt stand så længe, som de gjorde.

Men det, der officielt bevirkede, at kristendommen blev anerkendt som statsreligion i Danmark, var begivenheden i Jelling.

Her residerede Harald Blåtand, og en skønne dag mødte der en tysk klerk ved navn Poppo op på kongsgården for at missionere. Og — ja, historien er velkendt — han tilbyder at bære glødende jern for at vise, at kristendommen er bedre end troen på de gamle guder. Han bærer virkelig det glødende jern, kongen føler sig overbevist og lader sig døbe sammen med sine mænd. Kristendommen var med eet slag blevet anerkendt — „og gjorde danerne kristne", skrev Harald stolt på runestenen i Jelling.

Det var det skub, der skulle til for at sætte fart i kristendommens udbredelse, og fra det øjeblik begyndte også kirkebyggeriet. Harald Blåtand lod selv en kirke opføre i Roskilde, ved vi, og det er antaget, at det er ham, der har bygget den, der er fundet rester af under den nuværende kirke i Jelling.

GRAVFUNDENE

Snorre Sturlason har skrevet i fortalen til sin Nordens historie: „Den første alder blev kaldt brændealderen. Da var det skik at brænde alle døde og rejse bautasten over dem. Men efter at Frøj var blevet højlagt ved Uppsala, plejede mange høvdinge at bygge høje til

minde om deres slægtning, lige så ofte som de rejste bautasten; og efter at Dan den Storladne, danerkonge, lod bygge en høj til sig selv og påbød, at de skulle bære ham derhen, når han var død, ført kongeskrud og rustning og med hans opsadlede hest og meget andet gods, så gjorde mange af hans slægtninge lige sådan efter den tid. Da begyndte højalderen i Danmark, men brændealderen holdt sig længe derefter hos svenske og nordmænd."

Lidt senere står der: „Odin gav love i landet, de samme som tidligere gjaldt hos aserne. Han gav blandt andet den lov, at man skulle brænde alle de døde, og det, de ejede, skulle man lægge på bålet sammen med dem. Han sagde, at enhver skulle komme til Valhal med den rigdom, han havde haft med sig på bålet, og det, han selv havde gravet ned i jorden, skulle han også eje. Asken skulle man bære ud på havet eller grave ned i jorden. Over stormænd skulle der bygges en høj til deres minde, og efter dem, der havde vist mandsmod, skulle man rejse bautasten."

Det var, hvad man omkring år 1200 vidste om vikingetidens grave, og det stemmer udmærket med, hvad udgravningerne senere har vist.

Ingen oldtidsperiode kan opvise en sådan mangfoldighed af gravformer som vikingetiden. Der er grave under flad mark, grave under høje, grave i små kister, i store kister, grave der er rige på gravgods, der er fattige grave, grave med bautasten og store mindehøje uden grave; det er ikke til at finde nogen regel. Enhver gjorde, som han havde lyst til, eller som det nu var skik på den egn, hvor han boede.

På Lindholm Høje nordvest for Nørresundby er der i de seneste år udgravet den største vikingegravplads på nuværende dansk område. De fleste af gravene her er brandgrave, som det var skik på det sted fra gammel

tid. Og efter udgravningerne kan vi se, at en begravelse har formet sig omtrent sådan: ligbålet blev stablet op på det sted, hvor graven skulle ligge. Den døde blev lagt på bålet, iført sit tøj og med sine smykker. Hans eller hendes hund blev slået ihjel og lagt ved siden af den døde, der også kunne få et får eller en hest med sig. Så blev bålet antændt, og når alt var brændt ned og forkullet, skrabede man asken sammen i en cirkelformet dynge, der blev dækket med lidt jord, men ikke ret meget. Ovenpå det tændte man igen et lille bål, og det har formodentlig brændt, medens de efterladte holdt gravøl over den afdøde, der dog også har fået sin del af festmåltidet. Meget ofte fandtes der oven på det andet bål et lerkar, der ikke har været med på det store ligbål. Og så endelig dækkede man brandpletten, som sådan en grav hedder i arkæologsproget, med et 15—20 cm tykt lag jord.

Mange af de døde måtte nøjes med denne begravelse, men mange andre fik deres grav omsat med sten. I begyndelsen af vikingetiden blev stenene sat i en oval, men snart gik man over til at gøre stensætningerne skibsformede. Det er en gravform, der ikke er særegen for Lindholm, den kan findes over hele Skandinavien. Men det er grave, der giver et indblik i vikingetidens tankegang.

At de skibsformede stensætninger skal forestille skibe, er hævet over enhver tvivl, og det betyder, at man mente, at den døde havde brug for et skib i den anden tilværelse, enten for at sejle til dødsriget, eller også for at bruge det der.

Men man havde den overbevisning, at de døde besad ganske særlige overnaturlige kræfter — de kunne jo blandt andet gå igen — og man mente også, at hvis den døde bare fik en del af en ting med sig i graven, var han i stand til at skabe brudstykket om til den hele gen-

stand. I stedet for at give ham et rigtigt skib nøjedes man derfor med at give ham et billede af et skib i form af den skibsformede stensætning. Så kunne han selv skabe det om til et brugeligt fartøj. Det er sådan set naturligt, at man kom på den idé, for det ville være alt for kostbart at give et rigtigt skib med i hver begravelse. Det var lettere at lade den døde selv omskabe sten-skibet.

Den samme tankegang gør sig også gældende ved andre dele af gravgodset. En undersøgelse af de brændte knogler har vist, at der meget ofte kun findes knogler af hoved og fødder af det får, som den døde fik med som rejseproviant. Det kan kun forklares ved, at de efterlevende har gjort sig til gode med de mere kødfulde dele af dyret til gravøllet. Den døde kunne så nøjes med hoved og fødder, der jo på en vis måde er de væsentligste dele af dyret, og af dem kunne han skabe et helt får. Det er en praktisk og yderst besparende foranstaltning. Samme sparsommelighed kan også give sig udtryk i, at den døde kun får et potteskår med i graven, hvor han egentlig burde have haft en hel potte. I et par enkelte af gravene på Lindholm har den døde dog foruden skibssætningen også fået en båd, eller i hvert fald dele af en båd med sig, og det er sådan set dobbelt konfekt.

Grave med skibe er i øvrigt en skandinavisk specialitet. De findes selvfølgelig i alle de skandinaviske lande, og af og til er de også fundet i de fremmede områder, hvor nordboerne kom.

De berømteste og rigeste skibsgrave kendes fra Norge, fra Oseberg, Gokstad og Tune. Fra Danmark har vi kun et par enkelte, hvor skibet ikke er blevet brændt. Det kendteste er fra Ladby på Fyn.

Først lidt om Oseberg-skibet som det lå inde i gravhøjen med en rigdom af gravgods, der har givet et ene-

stående indblik i, hvad vikingerne var omgivet af i dagliglivet. I graven lå en 25—30 år gammel vikingekvinde, som man oven i købet mener at kunne vise var af kongeslægt. Hun var efter al sandsynlighed Harald Hårfagers farmoder, altså dronning Åsa.

Men hun var ikke alene i graven. Der var også en ældre kvinde, 60—70 år gammel, plaget af gigt. Hun har været tjenestepige hos den unge dronning. Inde i gravkammeret fandtes der senge med sengeklæder, kister og bøtter, rygstolper til stole, vævede tapeter. — I forskibet lå en firhjulet vogn og fire slæder, to telte, tre senge, en stol, en væv og en træstang med runer, der var træbøtter, øser, årer, en ankerstok, baljer af træ osv. I agterskibet fandtes køkkenudstyr, økser, knive, tallerkener af træ, jerngryder, et stativ til at hænge dem op på, en håndkværn og en hel okse. Der skulle jo også være noget at stege og koge. Der fandtes æbler, nødder, korn og krydderplanten karse. Men højen havde været åbnet af gravrøvere.

Skibet ved Ladby rummede en mandsbegravelse. Den har også været gennemrodet af gravrøvere. Hvad der var levnet viste dog, at udstyret ikke har været mindre prægtigt end i Oseberg, om end ikke så omfattende. Bæltespænder af sølv, rester af guldindvirket tøj, dun fra puder, pilespidser, økse, skjold, bordservice bestående af en bronzeskål og en forgyldt sølvtallerken, seletøj til heste og stigbøjler, fine hundelænker, og så var der skeletter af 11 heste og i hvert fald af fire hunde og meget andet. Det hele var dækket af en jordhøj.

ET ØJENVIDNE TIL EN VIKINGEBEGRAVELSE

Der er bevaret en øjenvidneskildring af en vikings ligbegængelse. Det er den tidligere omtalte Ibn Fadhlan, der har skrevet den, og da skildringen stemmer med,

hvad man har fundet ud af ved udgravninger, men desuden giver en del andre oplysninger, er det nok værd at bringe hele hans fortælling om en formodentlig svensk vikingebegravelse ved Volga-floden:

„. . . Det blev endvidere fortalt mig (Ibn Fadhlan), at de, når deres (vikingernes) høvding døde, foretog sig ting, hvoraf ligbrændingen var det mindste. Jeg var derfor meget interesseret i at få rede på det. En dag fik jeg at vide, at en af deres ansete mænd var død. De lagde ham da i graven og dækkede ham til i 10 dage, til de var færdige med at tilskære og sy hans klæder. Det går således for sig: til de fattige iblandt dem laver de et lille skib og lægger ham i det og brænder det. Men når det gælder den rige, så samler de hans formue sammen og deler den i tre dele. En trediedel går til hans familie. For en trediedel laver de klæder til ham, og for en trediedel laver de nabidh (en slags spiritus), som de drikker den dag, hans trælkvinde godvilligt lader sig dræbe og bliver brændt sammen med sin herre. De er nemlig helt forfaldne til nabidh, idet de drikker den dag og nat. Ofte er en af dem død med bægeret i hånden.

Når en høvding iblandt dem er død, siger hans familie til hans trælkvinder og tjenere: Hvem af jer vil dø med ham? Så siger en af dem: Jeg. Og når vedkommende har sagt det, er han nødt til det, således at det ikke står ham frit for at trække sig tilbage. Hvis han ville det, ville man ikke tillade det. De fleste, som gør det, er trælkvinder. Da så manden, som jeg nævnte ovenfor, døde, sagde de til hans trælkvinder: Hvem vil dø sammen med ham? En af dem sagde: Jeg. De gav da to trælkvinder den opgave at passe på hende og være sammen med hende, ligegyldigt hvor hun gik hen, således at de til og med ofte vaskede hendes fødder med deres hænder.

De begyndte da at tage sig af den dødes sag og skære hans klæder til og gøre alt istand, som skulle til, medens

Engang var Thor sejlet ud på det yderste hav sammen med jætten Hymer. Midgårdsormen bed på Thors fiskekrog, men da han trak den op fra dybet for at dræbe den med sin hammer, blev Hymer bange, og han kappede linen. Det er denne situation, der er indhugget i en sten, fundet i Hørdum kirke. Ca. 1:10.

Thor kørte i en vogn trukket af to bukke. Her står de med en »tordensten« imellem sig på en smykkenål: 1:1.

Osgod kom gående til kirke i pralende pelsværk og med en guldindlagt økse på skulderen, fortæller en engelsk kilde. Øksen her er med sølvindlægninger. Thorshammer med halskæde og armbånd, ligeledes af sølv.

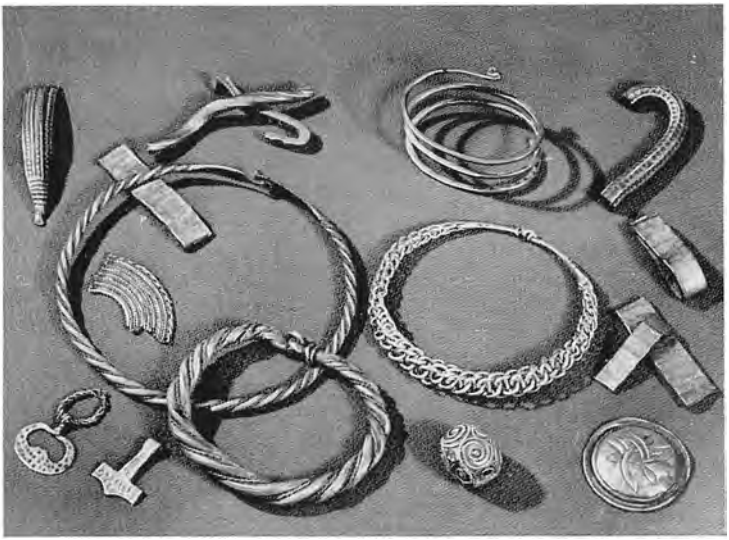

Del af skattefund med overhuggede smykker og sølvbarrer.

Luftfotografi af Trelleborg på Sjælland, en af de fire kendte vikingeborge fra Svend Tveskægs og Knud den Stores tid. Her har en del af hæren været stationeret. Borgen ligger, hvor Vorby å og Tude å løber sammen.

Model af Trelleborg med de rekonstruerede huse og palisader på voldene.

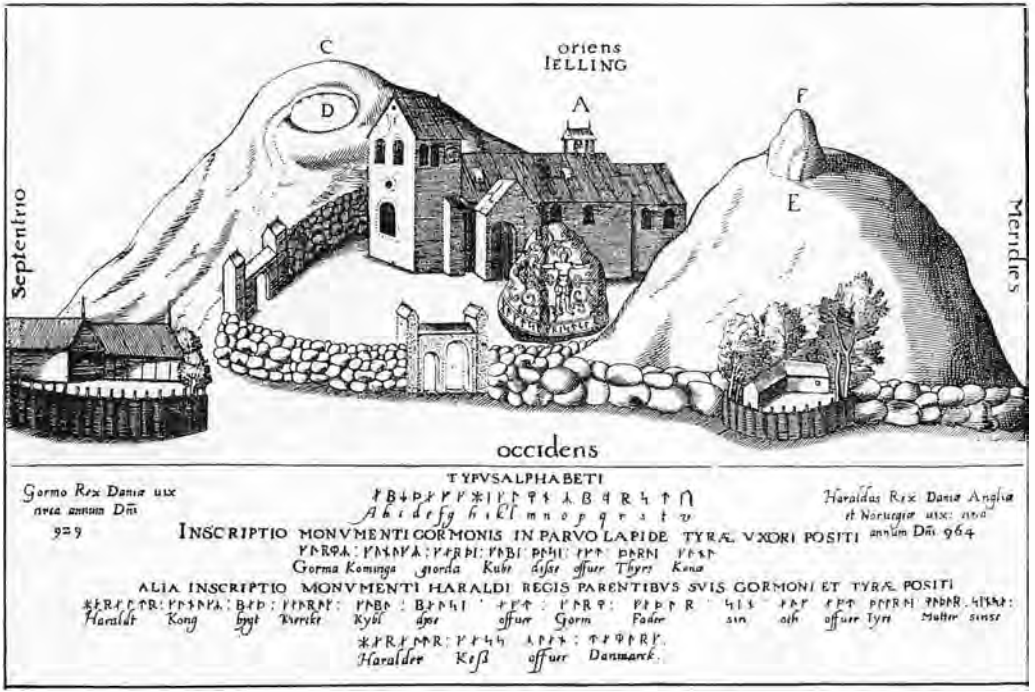

Tegning fra 1591 af monumenterne ved Jelling. Øverst i teksten ses et runealfabet og derunder ufuldstændige og unøjagtige oversættelser af indskrifterne på de to runestene. Også runealfabetet er ukorrekt.

trælkvinden hver dag drak og sang med en glæde, der foregav at varsle om kommende lykke. Da så den dag kom, da han og hans trælkvinde skulle brændes, gik jeg ned til floden, hvor hans skib lå. Det var da trukket op på land, og der var lavet fire støtter til det af birk og andet træ. Endvidere var der rundt om det anbragt noget, der lignede store vareskure af træ. Så blev skibet trukket frem og anbragt på det nævnte træværk. Og folk begyndte at gå frem og tilbage og snakke sammen på et sprog, som jeg ikke forstod, medens den døde endnu lå i sin grav, da de ikke havde taget ham ud af den. Så kom de med en bænk, satte den på skibet og dækkede den til med tæpper af dibagh (silke med malede mønstre) og med puder af byzantinsk dibagh. Derpå kom en gammel kvinde, som de kalder dødsengelen, og bredte de tæpper, vi har nævnt, ud over bænken. Hun stod for syningen af klæderne til den døde og for ligets behandling. Det er også hende, der dræber trælkvinderne. Jeg så, at hun var en gammel kæmpekvinde, tyk og dyster af udseende.

Da de kom til hans grav, tog de jorden bort fra træværket, og de tog også træværket bort. Så trak de ham ud af de klæder, han var død i. Jeg lagde mærke til, at han var blevet sort på grund af kulden i landet. Sammen med ham havde de lagt nabidh, frugt og en tanbure (et strengeinstrument) i hans grav. Og alt dette tog de ud. Den døde lugtede mærkeligt nok ikke, og intet havde forandret sig på ham bortset fra hudfarven. Så klædte de ham på i bukser, overbukser, en quartaq (en slags kjortel) og khaftan (en kappe) af dibagh med guldknapper på, og på hans hoved satte de en hue af dibagh med zobelpels og bar ham ind i det telt, som stod på skibet, hvor de satte ham på tæppet og støttede ham med puderne. Så kom de med nabidh, frugt og vellugtende planter, som de lagde ved siden af ham. Endvidere kom de med kød, brød og løg og lagde det foran ham. Så kom

de med en hund, skar den i to stykker og kastede den op i skibet. Derpå kom de med alle hans våben og lagde dem ved siden af ham. Så kom de med to heste og lod dem løbe, til de blev svedte. Derpå huggede de dem i stykker med sværdet og kastede kødet af dem ind i skibet. Ligeledes kom de med to køer. Også dem huggede de i stykker og kastede dem ind i skibet. Så kom de med en hane og en høne og dræbte dem og kastede dem ind. Imedens gik trælkvinden, som ønskede at blive dræbt, frem og tilbage, og hun gik ind i det ene efter det andet af deres telte, og teltets herre havde omgang med hende, idet han sagde: Sig til din herre, at dette har jeg kun gjort af kærlighed til ham.

Da det var blevet fredag eftermiddag, førte de trælkvinden hen til noget, de havde lavet, som lignede en dørkarm. Så satte hun sine hænder på mændenes håndflader og kom så højt op, at hun ragede op over dørkarmen og sagde noget på det sprog, hun talte. Derpå slap de hende ned. Men så løftede de hende op endnu en gang, og hun gjorde, som hun havde gjort første gang. Derpå slap de hende ned og løftede hende op for tredje gang, og hun gjorde, som hun havde gjort de to første gange. Så rakte de hende en høne, og hun kappede hovedet af den og kastede den fra sig. De tog hønen og kastede den op i skibet. Jeg spurgte tolken, hvad hun foretog sig. Han svarede: Den første gang, de løftede hende op, sagde hun: Se der, jeg ser min fader og min moder. Den anden gang sagde hun: Se der, jeg ser alle mine døde slægtninge siddende. Den tredje gang sagde hun: Se der, jeg ser min herre sidde i paradiset, og paradiset er smukt og grønt, og sammen med ham er der mænd og tjenere. Han kalder på mig, lad mig nu gå til ham. Så gik de med hende til skibet. Da tog hun af sig de to armbånd, som hun bar, og gav dem til den gamle kone, som kaldes dødsengelen, og som var den, der

skulle dræbe hende. Så tog hun af sig de to ankelringe, som hun havde på, og gav dem til dødsengelen og til hendes døtre. Derpå førte de hende op til skibet, men lod hende ikke komme ind i teltet. Så kom mændene, og de havde skjolde og træstave med sig, og de rakte hende et bæger nabidh. Hun sang over det og drak det ud. Tolken sagde til mig: Hun tager nu afsked med sine veninder med det. Derpå blev der rakt hende endnu et bæger. Hun tog det og trak sangen endnu længere ud, men den gamle kone skyndede på hende for at få hende til at drikke og gå ind i teltet, hvor hendes herre var. Da så jeg på hende, og hun så helt forvirret ud. Hun ville gå ind i teltet og stak sit hoved ind mellem det og skibet. Da tog konen fat i hendes hoved og fik hende ind i teltet, og konen gik selv med hende derind. Mændene begyndte nu at slå med træstavene på skjoldene, for at ikke lyden af hendes skrig skulle høres, så de andre piger blev forskrækkede og ikke ville søge døden sammen med deres herre. Så gik seks mand ind i teltet, og de havde allesammen omgang med pigen. Derpå lagde de hende ved siden af hendes døde herre. To af dem holdt hendes ben og to hendes hænder. Og den kone, som kaldes dødsengelen, lagde et reb om hendes hals og rakte det til to mænd, for at de skulle trække i det. Så gik hun frem med en dolk med et bredt blad og gav sig til at stikke den ind og ud mellem ribbenene på pigen, medens de to mænd kvalte hende med rebet, så hun døde. Den, der var nærmest i slægt med den døde, kom derpå frem. Han tog et stykke træ og satte ild i det. Så gik han baglæns med ryggen mod skibet og ansigtet mod tilskuerne, og han havde træstykket i den ene hånd, medens han holdt den anden på ryggen, og han var nøgen. Således blev der stukket ild på det træ, som de havde lagt til rette under skibet, efter at de havde lagt den trælkvinde, de havde dræbt, tilrette ved siden af hendes herre. Så kom

der folk med træ og brænde. Hver medbragte de et træstykke med ild i. Det kastede de så på det træ, som lå under skibet, så ilden tog fat i veddet, dernæst i skibet, så i teltet og i manden og trælkvinden og alt, hvad der var i skibet. Derpå blæste det op med en stærk og frygtelig vind, så flammen blev kraftigere, og ilden blussede endnu mere op. Ved siden af mig stod en mand af ar-Rus, og jeg hørte ham tale med tolken, som var sammen med mig. Jeg spurgte ham da om, hvad han sagde til ham. Han svarede: I arabere er dumme. Jeg spurgte: Hvorfor det? Han svarede: Jo, I går hen til den, som I elsker og ærer mest af alle, og kaster ham i jorden, og jorden og orme og kryb fortærer ham. Vi derimod brænder ham i løbet af et øjeblik, så han kommer til paradiset med det samme. Så stak han i en skoggerlatter. Da jeg spurgte ham om dette, sagde han: Hans (den dødes) herre har af kærlighed til ham sendt blæsten, så den fører ham bort med det samme. Og der var virkelig ikke gået en time, før skibet, træet og trælkvinden var blevet til aske og til askestøv. Derpå byggede de på det sted, hvor skibet, som de havde trukket op af floden, havde stået, noget, der lignede en rund høj. Midt på den rejste de en stor stolpe af birketræ. På den skrev de navnet på manden og navnet på kongen over ar-Rus, og så gik de deres vej«.

Det er jo en enestående skildring, og da alt, hvad vi kan kontrollere ad arkæologisk vej, stemmer med hans oplysninger, er der ikke nogen grund til at tvivle på sandheden af hans fortælling. Tjenestepigen, der fulgte sin hersker i graven, mødte vi i Osebergskibet; her lå også en ko. De mange heste og hundene har vi i Ladbyskibet. Høns har vi ganske vist ikke fundet i gravene, men på Lindholm er der en grav med knogler af en måge, og i Gokstadsskibet havde man ovenikøbet ofret en påfugl! Det kan også lige nævnes her, at på øen Sct. Groix

ved Bretagne kendes en vikingeskibsgrav, hvor hele skibet er brændt sammen med det rige udstyr, hvorefter bålresterne var dækket med en høj.

Menneskeofringer i forbindelse med begravelser kendes i et enkelt tilfælde herhjemme fra. Fornylig er der i Lejre fundet en grav, hvor der ovenpå kisten lå endnu et skelet af et individ, der var blevet halshugget. Gravgodset i den egentlige grav viste, at det drejede sig om en velhavende mand.

Det er især i det 10. århundrede, at kistegravene blev almindelige, og nogle mener, at det er på grund af den stadigt voksende kristne indflydelse. Men det kan ikke være tilfældet. De største og rigeste kistegrave stammer netop fra dette århundrede, og det er jo imod kristen skik at give gravgods med til den døde. Også på Lindholm-gravpladsen holdt man efterhånden op med ligbrændingen og gik over til jordfæstegrave. Heroppe kan det i hvert fald ikke være kristne folk, der lå i dem, for i en af disse grave fandtes en amulet i form af en thorshammer, og i en anden grav, en brandplet, lå en flintøkse fra stenalderen, der også blev betragtet som et symbol på Thors hammer, en tordenkile.

Men det er ikke alle, der blev begravet i både eller skibe. Begravelser i kister, som vi kender det fra nutiden, var også almindelige, og i disse jordfæstegrave er gravgodset jo som regel bevaret anderledes godt end i brandgrave, hvor tingene er ødelagt af ild. Nogle grave er selvfølgelig rigere end andre, men i almindelighed kan man sige, at gravudstyret ser således ud:

Den døde blev begravet i sit tøj og med de smykker eller prydelser, der hørte til det. Mændene fik desuden deres våben med, sværd, spyd, bue og pil og ofte også et skjold og et rideudstyr. Skelet af en hest og en hund findes ofte ved siden af kisten, men hvor det drejer sig om meget store kister eller gravkamre, kan de ligge inde

i selve gravrummet. Og så er der en lille ting, der ofte bliver overset eller rettere undervurderet, nemlig en lille vægt til at veje mønter på. Så uanselig denne lille ting er, den er dog af allerstørste betydning for forståelsen af vikingetiden.

Sværdet måtte manden selvfølgelig have med. Dels var det en urolig tid, hvor man når som helst kunne få brug for sine våben, dels var sværdet et værdighedstegn; det var kun de frie mænd, der måtte bære våben, ikke trællene. Sværdet behøver altså ikke kun at betyde, at her ligger en kriger begravet, det viser lige så meget, at han ikke var en træl. Og den lille møntvægt? Ja, den betyder jo, at manden først og fremmest har været købmand. En rigtig viking eller en sørøver har jo ikke brug for en vægt. Han tager, hvad der falder på hans vej, jo mere jo bedre. Men vægten viser, at manden har haft brug for at kontrollere de mønter han fik, i forhold til de varer han ydede; han var først og fremmest handelsmand. At han så af og til har kunnet få stærkt brug for sværdet for at forsvare sin skibsladning, er en helt anden sag. Det kan være nyttigt at tænke på, at de handelsskibe, vi sendte til Østen, var bevæbnede med kanoner til helt op i forrige århundrede. Købmænd har altid måttet forsvare sig mod sørøvere, ja, de kan komme ud for det den dag i dag.

Kvindegravene var ikke ringere udstyrede end mændenes. Kvinderne blev også begravede i deres dragt med alle deres smykker, og de kunne også få både hest og hund eller et får med sig. Våben fik de selvfølgelig ikke, men derimod de ting, der havde beskæftiget dem i dagliglivet. En tén til at spinde garn med, dele af en væv, en kniv, synåle og slibesten til at hvæsse nålene på og engang imellem også en nøgle, der jo var husfruens værdighedstegn. Fra et par enkelte meget rige grave kendes også seletøj til køreheste, hvoriblandt nogle

pragtfulde mankestole, som de kaldes. Så hvad indretning og udstyr angår er der ingen forskel på mands- og kvindegrave. Det viser, at kvinden indtog en fri og agtet stilling i samfundet på lige fod med manden, og det stemmer godt med, hvad vi kender fra litteraturen.

Hvad tøjet angår, er der som regel kun bevaret ganske få rester. Ikke tilstrækkelige til, at vi kan rekonstruere dragternes udseende, men dog nok til at vise, med hvilken luksus de velhavende vikinger omgav sig. Silke fra Kina, guldindvirkede stoffer fra Sydeuropa eller fra den nærmere Orient, glas fra Vesteuropa, fint-vævet hørlærred, dunpuder med silkebetræk, kostbart pelsværk og guld- og sølvsmykker. Det har selvfølgelig kun været de allermest velhavende, der kunne omgive sig med sådan en pragt, men der er langt fra de sædvanlige turistfremstillinger af vikinger til, hvordan de i virkeligheden har været, sådan som det også kan ses af de desværre alt for få samtidige afbildninger af vikinger.

På hovedet bar kvinderne en hue eller kappe, der sad på det lange hår, der ofte var så langt, at det var bundet i en knude oppe under nakken og så forøvrigt hang løst ned ad ryggen som en hestehale. Inderst bar hun en linnedsærk, det kan ses af gravfundene, og over den en kjole, der gik helt ned til jorden, sommetider med et slæb bagpå. En kappe eller et sjal over skuldrene, og på fødderne havde hun lædersko. Prægtige gyldne smykker forhøjede virkningen.

Mændene var ligeså pragtfulde. Tøj i glade farver, store vide pludderbukser og sko eller støvler på fødderne. Skægget var studset og velplejet, og hvis det blev båret langt, kunne det være flettet og fæstet op til håret. Og mandens smykker var hans våben, sværd med guld- eller sølvindlagte fæster, spænder af forgyldt bronze, stridsøkser med sølvindlægninger. Og så selvfølgelig ridetøjet, der skulle stå til det øvrige.

Vikingerne var pragtelskende og farveglade mennesker, der gerne ofrede på forfængelighedens alter.

JELLING

De mest imponerende og samtidig de vigtigste minder fra vikingetiden er de to store høje i Jelling og monumenterne, der findes i forbindelse med dem. Den nordlige høj er den ældste. Oprindelig er den opført af Gorm den Gamle som gravhøj både for dronning Thyra og for ham selv, og hvis vi skal stole på runestenenes indskrift, er Thyra død først. Nede på kirkegården står jo den lille runesten med indskriften: »Gorm konge gjorde disse kumler efter Thyra sin kone, Danmarks bod«. — Sprogforskerne har ivrigt diskuteret, hvem af de to der egentlig er Danmarks bod, for efter grammatikkens regler kan tilnavnet nemlig gå på dem begge to, men der er vel størst sandsynlighed for, at traditionen har ret, og at Thyra har været Danmarks bod.

Der er i hvert fald noget, der tyder derpå. På begge sider af højen fandtes der nemlig resterne af nogle kolossale stenrækker, der danner en vinkel mod hinanden, så højen ligger på halveringslinien. — Nogle af stenene ses endnu på deres plads. — Man har forklaret dem som et »vi«, altså en indviet plads, hvor man hædrede mindet om den afdøde.

Nede under gulvet i den nuværende kirke i Jelling er der fundet rester af to små træbygninger over hinanden. Den ældste, og altså den underste, ser ud til at være samtidig med gravhøjen og det store vi, og det er sikkert her, man har dyrket Thyras minde og senere også kong Gorms, efter at også han var begravet i højen.

Man havde nemlig også den tro, at de døde levede videre i deres grave, i hvert fald så længe der var noget

De to runestene i Jelling. På den lille står der: »Kong Gorm gjorde disse kumler efter Thyra sin kone, Danmarks bod«. Og på den anden: »Kong Harald bød gøre disse kumler efter Gorm sin fader og Thyra sin moder, den Harald, der vandt sig hele Danmark og Norge og gjorde danerne kristne«.
(Kuml betyder nærmest mindesmærke)

To udskårne og bemalede træstykker fra gravkammeret i den nordre Jellinghøj. Stykket tilhøjre forestiller en mand med langt skæg iført måske en ringbrynje. Ca. 1:3.

Forgyldt sølvbæger fra Jellinggraven. Det formodes at være den ældste alterkalk i Danmark.

tilbage af liget. Ja, enkelte kilder fortæller ligefrem, at berømte afdøde sommetider blev betragtet på linie med de rigtige guder, og at de blev dyrkede på samme måde. (Se side 53)

Dels kunne denne forfædredyrkelse være knyttet direkte til gravene, dels kunne den foregå i særlige små templer eller kulthuse, altså sådan et, som har ligget på kirkens plads. Vi véd for eksempel, at Håkon Jarl havde en billedstøtte af Thorgerd Helgebrud, en af hans forfædre. Den stod i et lille hus, omgivet af et plankeværk, eller en stavgård, som det kaldtes. Men den store stensætning omkring Jellinghøjen er jo ikke andet end en slags plankeværk af sten, altså bare en indramning af den indviede plads. Der fortælles også om en mand, der hed Thorleif Jarleskjald, at han dyrkede sine forfædre.

Gorm blev begravet i samme høj og i samme gravkammer som dronning Thyra. Til minde om dem begge rejste Harald Blåtand den store runesten i Jelling, hvis indskrift lyder: »Harald konge bød gøre disse kumler efter Gorm sin fader og Thyra sin moder, den Harald, som vandt sig hele Danmark og Norge og gjorde danerne kristne«. —

Højen blev undersøgt allerede i 1820, og det viste sig da, at graven var plyndret i forvejen. Noget fandt man dog i det store træbyggede gravkammer, hvor loftet var gennembrudt af gravrøverne. Der var en stor trækiste, som dog straks blev ødelagt, forskellige små forgyldte bronzebeslag, nogle udskårne og bemalede træstykker, af hvilke et forestiller en mand i ringbrynje og med stort skæg. Det vigtigste var dog det lille forgyldte sølvbæger med dyreornamenter, der formodentlig er den ældste alterkalk herhjemme, og altså er fra midten af det 10. århundrede. Der fandtes også rester af tøj og puder. Kun lidt af det er bevaret ligesom af de stykker vokslys, der også fandtes.

Men nu den søndre høj? Det må formodes, at den er bygget af Harald Blåtand som grav for ham selv, for den er lagt således, at også dens midtpunkt ligger på halveringslinien for det store sten-vi, og det vil altså sige, at han ville have sin grav lagt i så nær tilknytning som muligt til den helligdom, der i forvejen eksisterede, og som var viet mindet om hans forældre. På den måde ville han selv efter sin død blive omfattet af forfædrekulten omkring Jelling-kongernes familie. Han kunne jo ikke forudse, at tingene ville udvikle sig anderledes, og at han selv ville omvende sig til kristendommen.

Her er måske årsagen til, at der ikke er fundet nogen grav i den søndre høj. Første gang blev den undersøgt af Frederik VII i 1861 og næste gang i 1940'erne, men med lige så negativt resultat, selv om der ved de sidste udgravninger fandtes mange interessante ting.

Man kan tænke sig, at det er Harald Blåtand, der også har ladet den første lille trækirke nedrive og bygget den anden, der nemlig var en kirkebygning, altså forgængeren for den nuværende. Vi ved det imidlertid ikke. Sagaerne fortæller kun, at Harald lod bygge en i Roskilde, hvor han også formodes at være begravet. Som kristen kunne han selvfølgelig ikke stedes til hvile i det hedenske vi.

GRAVPLYNDRINGER

Gravkamret i den nordlige høj var plyndret, formodentlig kort efter kristendommens indførelse. Skibsgraven i Ladby var plyndret. De store norske skibsgrave var også plyndrede, og alle disse ødelæggelser er sikkert sket nogenlunde på samme tid, nemlig da kristendommen endnu var så ny, at man ikke havde opgivet forfædredyrkelsen omkring stormandsgravene.

At grave sig ind til gravkammeret i sådan en stor høj,

er så stort et arbejde, at det ikke kan foregå i hemmelighed. Hele sognet har vidst, hvad der foregik, og har måske deltaget i arbejdet. For det egentlige formål har været at fjerne det, der gav anledning til forfædredyrkelsen, nemlig resterne af de begravede personer. Det ses tydeligst i Oseberggraven i Norge. Gravrøverne havde banet sig vej til gravkammeret, og dér havde de fjernet skelettet af den unge kvinde, altså hovedpersonen, men de havde været så sjuskede, at enkelte knoglerester blev fundet dér, hvor man var brudt ind i højen. Skelettet af den gamle trælkvinde havde man derimod ikke bekymret sig om, og der var tilsyneladende heller ikke fjernet noget af gravgodset. Det var den unge dronnings jordiske rester, der skulle ødelægges.

I Jelling var der heller ingen skeletrester at finde, og det samme var tilfældet i Ladbygraven. Og det kan ikke være nogen tilfældighed, at menneskeskelettet i Ladby var helt borte, for knoglerne af både hestene og hundene var godt bevarede.

Hvad det gjaldt om var at fjerne genstandene for de hedenske religionsøvelser. Hvor man så har gjort af skeletterne, kan vi kun gætte på. Hvis det har været rigtig nidkære kristne, der har åbnet gravene, kan vi tro, at de har brændt ligresterne. Vi ved nemlig, at det var på den måde, man f. eks. fik de døde til at holde op med at gå igen. Man åbnede graven, brændte liget og spredte asken for alle vinde. Så fik man fred for spøgeriet.

Den anden mulighed er, at man har begravet ligene igen, og denne gang i indviet jord. Det er meget tænkeligt, hvad angår Gorm og Thyra. Harald var jo blevet kristen, og at enten Gorm eller Thyra også havde omvendt sig er sandsynligt, siden der var en alterkalk med i graven foruden et lille kors.

Forfærdredyrkelse kunne selvfølgelig ikke tolereres, og det kan vi allerbedst illustrere med et lille citat fra Gotlands ældste lov, hvor der findes en hentydning hertil. Der står: „... blót er mennesker meget forbudt. Ingen må påkalde hverken holt (dvs. hellige lunde) eller høje, eller hedningeguder, hverken vier eller stavgårde". Og det er mest nærliggende at tro, at det, man ikke måtte påkalde i højene, netop var forfædrene.

BYER, VOLDE OG FÆSTNINGER

Før vikingetiden var byer ukendte i de skandinaviske lande. Landsbyer havde der nok været, men egentlige byer fandtes indtil da kun i de områder, der havde været koloniserede af romerne.

Forskellen på en by og en landsby ligger i erhvervenes fordeling. For landsbyen er agerbruget det væsentlige, og hvad der er af håndværkere er kun til landsbyens eget behov. En smed og en pottemager er f. eks. uundværlige. I en by derimod er hovederhvervene handel og håndværk, og byboerne er i alt væsentligt nødsagede til at købe deres livsfornødenheder, selv om de selvfølgelig også kan have et lille stykke jord, hvor de dyrker de nødvendigste ting. Men for dem kommer agerbrug eller havebrug kun i anden række.

Det er altså håndværkerne og handelsfolkene, der danner kernen i bybefolkningen. Købmændene sørger for, at håndværkerne kan sælge deres varer, og det vil igen sige, at hvis der ingen afsætningsmuligheder er, opstår der ingen byer. Kort sagt, det er handelen, der skaber byerne, og da den store internationale handel først når Skandinavien i begyndelsen af det 8. århundrede, kender vi ikke bydannelser før den tid.

I 808 sikrede kong Godfred Hedeby og dens handelsforbindelser med en vold langs Danmarks daværende

sydgrænse, men de arkæologiske udgravninger har vist, at byen har eksisteret næsten 100 år før den tid, altså fra da arabernes fremtrængen til Middelhavsområderne tvang handelen til at finde nye veje mod nord.

Hedebys beliggenhed er karakteristisk for de nordiske byer fra den tid. De ligger alle sammen på steder, der på én gang var let tilgængelige for købmændene, som kom med deres varer, og som også var bekvemme for markedsgæsterne, der både ønskede at købe og sælge.

Markeds- eller handelsplads er netop nøgleordet for de ældste byer i Skandinavien, og af dem blev Hedeby en af de største.

Nutildags ses stadig den store vold og voldgrav, der har værnet det beboede område i 10. og 11. århundrede. Det er jo klart, at en by, der periodevis rummede kolossale rigdomme, måtte befæstes.

Den ældste bykerne ligger nede ved kysten, og rundt omkring den er byen vokset op i tidernes løb, ja, visse nyere partier er endda vokset hen over gravpladser fra den ældre tid. Så da byen først blev omgivet af voldene, blev der trangt med plads. Snævre smøger og stier har snoet sig mellem huse og plankeværker, alt var bygget af træ, der også brugtes til gadebelægning.

Langs den bæk, der dengang løb gennem byen, er der fundet betydelige rester af huse, små og store mellem hverandre, væggene var ofte bevaret i ret stor højde, så man kunne se konstruktionerne, der er meget afvekslende. Interessantest er de huse, der har haft dobbelte vægge for bedre at holde på varmen.

Byen var opdelt i kvarterer efter de forskellige håndværk. I et kvarter har der hovedsageligt boet kamskærere, i et andet skomagere og i et tredie bronzestøbere. Det kan ses af alle de mange støbeforme og smeltedigler, der er fundet her. Af støbeformene kan det også

ses, at en stor del af de smykker, der er fundet i både Norge og Sverige, er fabrikerede i Hedeby, hvor der imidlertid ikke er fundet eksemplarer af smykkerne selv, men altså kun støbeformene, smykkerne var kun til eksport.

Derimod er der i Hedeby fundet en del smykker af tin. Der må have været udmærkede afsætningsmuligheder for disse billige ting blandt byens mindre velhavende beboere, ligesom der i vore dage også er et stort marked for alskens godtkøbskram, og en by som Hedeby har ikke udelukkende været beboet af storkøbmænd.

Endelig er der også fundet en glashytte, så man har altså også lavet glasvarer.

Man kan således se, hvad der har været fabrikeret i byen, men adskillige fund viser også forbindelserne med omverdenen. Engelske, franske og tyske oldsager viser, hvorledes Hedeby har været en af indfaldsportene til Skandinavien for al fremmed kultur.

Det var jo også den vej, kristendommen kom til Danmark, som det fremgår af beretningen om Ansgars levned, og samme sted omtales også den ene gang efter den anden en af byens vigtigste handelsartikler, nemlig slaver. Her afholdtes store slavemarkeder, der lokkede købmænd til fra nær og fjern, og det var noget, som pinte byens kristne befolkning. Ikke at man havde slaver eller trælle. Det havde man overalt i Europa på den tid, men at en kristen slave eventuelt kunne sælges til en hedning var svært for dem at overvære.

Som et lille indskud kan det lige fortælles, at i Frankrig var det på den tid forbudt at sælge kristne slaver til en hedning, hvorimod det ikke generede, hvis han bare blev solgt til en anden kristen.

Det fortælles flere gange, hvorledes Ansgar løskøbte slaver, og i Rimberts levnedsbeskrivelse, hans efterføl-

ger, kan man læse det samme om ham, blandt andet hvorledes han engang så en mængde kristne slaver blive trukket forbi, alle i lænker. Iblandt dem var der en nonne, som ved knæbøjninger og nik forsøgte at påkalde sig hans opmærksomhed, og da det ikke lykkedes, begyndte hun at synge salmer for at vise, hvad hun egentlig var, for at Rimbert kunne gribe ind. Selvfølgelig kunne han ikke lade en nonne blive solgt som slave. Men prisen var høj. Hun kostede ham hans ridehest med fuldt udstyr, seletøj, sadel, stigbøjler osv. Det var en kolossal pris. Men er der noget at sige til, at slavehandleren udnyttede situationen, og at han rystede uforstående på hovedet, da han så, at den ny-indkøbte slavinde bare fik lov til at gå? Det var der ikke fornuft i efter hans synspunkt.

Vin, glas, smykker og meget andet kom syd fra, det ses dels af fundene, dels af de skriftlige kilder; men hvad kom der nordfra foruden slaverne?

Vi kan takke kongen af Wessex, Alfred den Store, for oplysninger herom. Han var selv en lærd mand og ønskede at udbrede kundskaber til alle. Derfor lod han en gammel romersk geografi oversætte til angelsaxisk, så alle kunne læse den. Men de gamle kendte jo ikke Skandinavien, som til gengæld var meget aktuel for angelsaxerne på det tidspunkt (slutningen af 9. århundrede), og derfor fik han en mand fra Nordnorge, Ottar, til at fortælle om sit liv og sin handelsvirksomhed og indføjede den fortælling i begyndelsen af den klassiske geografi.

Det er et bemærkelsesværdigt eksempel på, hvorledes en norsk købmand frit kunne færdes ved en engelsk konges hof til trods for alle kampe og stridigheder, der ellers var mellem deres respektive folk på det tidspunkt. Igen et bevis på, hvorledes handel og krigsførelse kunne foregå uafhængigt af hinanden.

Ottar boede i det nordligste Norge, i Hålogaland. Han havde en gård deroppe, men den var ikke ret stor. Men det er bedre at citere kong Alfreds genfortælling af, hvad Ottar fortalte ham:

„Han er blandt de fornemste mænd i det land. Dog har han ikke mere end tyve køer og tyve får og tyve svin. Og den smule land, han dyrker, pløjer han med heste. Men hans største rigdom er dog den skat, som finnerne betaler ham. Denne skat består af hjorteskind og af fuglefjer og hvalben og af den slags skibsreb, der bliver lavet af huden af hvaler og sæler. Enhver betaler efter sin stand. Den fornemste siges at betale femten mårskind og fem rensdyrskind og et bjørneskind og ti bøtter fjer og en kjortel af bjørneskind eller af odderskind og to skibsreb, hvert af dem 60 alen lange, lavet enten af hval- eller sælskind." ... Og et stykke længere fremme fortælles, hvorledes Ottar om sommeren rejser fra Nordnorge til Hedeby med sine varer. Hvis han havde god vind og slog lejr på land hver nat, tog det ham en måned at komme fra, hvor han boede, og til Skiringssal (i Sydnorge). ... Og syd for Skiringssal (fortalte Ottar til kong Alfred) er havet bredere, end man kan se over det. Og så er Jylland på den anden side, og derefter Sjælland, og fra Skiringssal sagde han, at han sejlede på fem dage til den havn, som kaldes Hedeby. Den ligger mellem venderne og saxerne og anglerne og hører til danerne."

Så fik vi altså det at vide, at en norsk bonde og købmand rejser ca. 2000 km for at komme til Hedeby med sine varer, der består af fuglefjer (edderdun?) pelsværk, skibsreb af hvalhud og desuden hvalrostænder, der er „Nordens elfenben", alt sammen luksusvarer, der nok kunne opveje silke, vin og glasvarer, og hvad ellers de fremmede købmænd bragte til Hedeby.

Men nu midt i alle disse verdslige minder om Hedeby,

hvordan er det med minderne om byen som kristendommens første bastion mod Norden? Dem er det småt med. Indtil nu er der kun fundet et par enkelte krucifixer, støbt i bronze, og efter deres stil at dømme er de meget senere end Ansgars virke. Endelig er der fundet et symbol for evangelisten Lukas, en fremstilling af en okse med glorie om hovedet, og selv om det kun er af bly, er det sikkert et beslag til en bog.

Også den hedenske religion har efterladt sig spor, mest i form af de små amuletter, der forestiller Thors hammer. Men det er ikke muligt af fundene at se, hvilken religion der har været den overvejende.

En handelsby som Hedeby måtte selvfølgelig have en havn. Vigtigst for den var det, at havbunden var fast og jævnt skrånende, så det var let at trække skibene på land, når det gjordes nødvendigt. Kaj-anlæg og havnemoler skal man ikke vente at finde. Men lange rækker af pæle ud for den ældste del af byen har sikkert været fortøjningspæle, hvor de større skibe kunne ligge. Ladningen må vi tænke os sejlet ind til kysten i mindre både, der kunne gå så tæt på kysten, at man kunne vade ud til dem.

Et par skibe, der er sunket i havnen som følge af brand, er også fundet, men de er endnu ikke bjærgede.

Hedeby ophørte at eksistere ca. ved midten af 11. århundrede, da den blev afløst af det nuværende Slesvig.

DANEVIRKE

Hedeby fik sin fæstning i det 10. århundrede, men så imponerende høj, som volden er i dag, blev den ikke bygget på én gang. Den er resultatet af flere byggeperioder, uden at vi dog ved, hvorfor og hvornår disse forstærkninger er foretaget.

I forbindelse med byvolden er det naturligt at nævne

det store kompleks af voldsystemer, der ligger langs Danmarks gamle grænse.

Sydligst ligger en lang, lige vold med en grav foran. Nu kaldes den Kovirke, og da det er den eneste, der ligger syd for Hedeby, må det være den, der blev bygget af kong Godfred i 808 (se p. 23). Den næste skriftlige efterretning, vi kender om udvidelse af Danevirkevoldene, er fra Valdemar den 1., den Stores tid, da det fortælles, at han bygger en teglstensmur i Danevirke.

Men her drejer det sig om det egentlige Danevirke, der går fra Gottorp i lige linie ned til Kurborg. Herfra fortsætter det i en bue over mod Hollingsted, der var den vestlige udskibningshavn for Hedeby. Tilsyneladende er voldene rettede mod Hedeby, der ligger syd for dem. Men der er også en vold, der går fra Hedebys byvold over til Danevirke, ved den nu udtørrede Danevirke sø.

Også Danevirkevoldene er udvidede og forstærkede den ene gang efter den anden i tidens løb. Berømtest af disse udvidelser er den såkaldte kampestensmur, som er den fjerde ombygning af voldene. Det er den, man sommetider sætter i forbindelse med traditionerne om dronning Thyra som energisk voldbygger, hvad der skal have forskaffet hende tilnavnet Danebod.

Både kampestensmuren og kong Valdemars teglstensmur er synlige flere steder.

Men det går i øvrigt med Danevirkevoldene, som det går med bymuren. Selv om vi kender en del til de historiske begivenheder i 9. og 10. århundrede, er det ikke muligt at sætte de to ting i forbindelse med hinanden, sådan at man kan sige, at de og de begivenheder ligger til grund for bygningen eller forstærkningen af de og de dele af voldene. Vi må foreløbig nøjes med at gætte.

Den sidste store ombygning af Danevirke skete omkring 1860. Så sent sluttede dens betydning som grænsevold.

AGGERSBORG, LINDHOLM OG ÅLBORG

Foruden Hedeby er der foretaget udgravninger i tre andre byer fra vikingetidens Danmark. De har alle en helt anden karakter end Hedeby. De er åbne, med luft mellem husene, og, hvad der er mere påfaldende, ingen af dem er befæstede. Men selv om der også i disse byer til tider må have været ophobet ikke ringe mængder af varer, har man altså følt sig så tryg og så godt beskyttet i Limfjorden, at et byværn syntes overflødigt.

Af landsbyen ved Aggersborg kendes endnu kun en mindre del, men tilstrækkeligt til at se, at den har lignet byen på Lindholm Høje.

Byen på Lindholm Høje er heller ikke helt udgravet, men nok til at vise, at den har været en mellemting mellem en landsby og en rigtig by. Man har haft noget landbrug, men på den anden side er der også fundet spor af udstrakt håndværkervirksomhed. Blandt andet har der været bronzestøberværksteder. Både Aggersborg og Lindholm er naturligt voksede op omkring bekvemme overfartssteder, hvor det var naturligt at afholde markeder. De fremmede købmænd kom jo på deres skibe ind i Limfjorden ved Agger. Ved at tage den vej sparede de den farlige tur rundt om Skagen.

På sydsiden af fjorden har man i de seneste år fundet forgængeren til det nuværende Ålborg. Den har ligget oppe på Bejsebakken, altså ligesom Lindholm med vid udsigt over Limfjorden til begge sider. Udgravningerne har vist, at begge byer vokser op i det 8. århundrede og bliver forladt omkring 1050. På det tidspunkt flyttede man ned til fjordbredden, og det er fra den tid, det nuværende Ålborg stammer, medens Lindholm blev til Nørresundby.

Senere er der i selve Århus fundet betydelige rester

af en befæstet by fra vikingetiden, med husrester og træbrolagte gader i lighed med Hedeby.

Byen ved Aggersborg derimod fik en brat ende, da en af de danske konger pludselig gav ordre til, at der skulle bygges en stor fæstning eller militærlejr på stedet.

FÆSTNINGERNE

Indtil nu kendes der fire militærlejre fra slutningen af vikingetiden. Den først udgravede er Trælleborg, en mils vej vest for Slagelse. Den ligger hvor Tude å og Vorby å støder sammen, så man har kunnet bugsere skibene herind fra Storebælt. Hovedborgen er omgivet af en cirkelformet vold, der mod landsiden yderligere er befæstet med en dyb vold. I volden er der fire porte, en i hvert verdenshjørne, og de er forbundet med to gader, der deler pladsen i fire kvartcirkler. I hver af dem lå fire huse med ellipseformede grundplaner, så de dannede en kvadrat, hvis diagonal løb gennem voldens centrum. Der har altså været 16 huse i alt indenfor volden foruden nogle mindre vagthuse ved portene.

Forborgen var også befæstet med en cirkelformet vold, med samme centrum som hovedvolden og en radius, der er dobbelt så stor. På den nordligste del går volden dog i en ret vinkel udenom fæstningens gravplads. Tretten huse i forborgen, af samme konstruktion som dem indenfor hovedvolden, lå, så deres længdeakser danner radier i de to cirkler, og endnu to huse lå parallelt med øst-vest-aksen. Der er altså en pinlig militær præcision over hele konstruktionen, som går igen i målene. Som måleenhed er anvendt den romerske fod (29,5 cm). Husene i hovedborgen er 100 fod lange. De i forborgen er 90 fod. Radius til indersiden af volden er 234 fod, og voldens tykkelse er 60 fod, hvorpå

der igen er 234 fod ud til den yderste voldgrav, og dette mål går igen i afstanden fra centrum til indergavlene i husene i forborgen, der er $234 \times 2 = 468$ fod. Intet var overladt til tilfældighederne.

Trælleborg var så stærkt isoleret fra omverdenen, at også gravpladsen lå inden for volden. De fleste grave var selvfølgelig mandsgrave, men der var dog også et par kvinde- og et par barnegrave. Og naturligvis fandtes der fællesgrave, som det kunne ventes for en militærlejr. Den største rummede 10 mand, der må have fundet døden på én gang. På en af dem var det højre ben hugget over lidt ovenfor knæet.

Gravgods var der ikke meget af. Mest bemærkelsesværdig er en stor stridsøkse med sølvindlægninger.

I øvrigt er der på Trælleborg fundet en masse ting, der fortæller lidt om den daglige tilværelse. Der var selvfølgelig smedeværktøj. Men hvad der kan overraske, der fandtes også plovskær, kornsegl og leblade. Det kan se ud, som om garnisonen til en vis grad har været selvforsynende og har haft marker rundt om lejren.

Spinde- og væveredskaber viser, at der også har været kvinder i lejren, men det så vi jo allerede på gravpladsen. De øvrige fund, knive, sakse, sporer, stigbøjler, mønter, lerkar osv. viser, at borgen er fra slutningen af det 10. og begyndelsen af 11. århundrede, og at den ikke har haft ret lang levetid. Den må have været i brug, da Svend Tveskæg erobrede England, og da Knud den Store forsvarede landet mod de forenede norske og svenske konger Olaf og Anund Jacob.

Trælleborg har altså været en militær- og flådebase, med let adgang til havet, og alligevel tilstrækkelig langt derfra til, at kedelige overraskelser kunne undgås.

I øvrigt har man beregnet, at Trælleborg kunne huse ca. 1200 mand.

Midt inde i Odense by, på Nonnebakken, er der kon-

stateret rester af en fæstning af lignende konstruktion som Trælleborg, og tidligere fund, der er gjort på dens område, viser, at den har samme alder, at den altså har eksisteret omkring år 1000.

Den tredje i rækken er Fyrkat-borgen ved Onsild å lidt udenfor Hobro. Den er konstrueret som Trælleborg, men har ikke nogen forborg. Dens beliggenhed er valgt med stor sans for det strategiske. Der er adgang til Mariager fjord ad åen, og i øvrigt ligger borgen og kontrollerer trafikken over vadestedet, som landevejstrafikken måtte passere. Også Fyrkat er fra tiden omkring år 1000. Det ses blandt andet af gravgodset på den lille gravplads, der ligger uden for volden. Ligesom i Trælleborg er der både mands- og kvindegrave.

Den sidste og største af militærborgene er Aggersborg ovenpå den nedlagte landsby. Heller ikke den har nogen forborg, men volden er dobbelt så stor som Trælleborgs. Den udvendige diameter er ikke mindre end 960 romerske fod, og det indre er delt op i 12 afsnit med hver fire huse efter Trælleborg-mønstret, altså 48 huse i alt. Hvert af dem er 110 romerske fod langt.

Nu kan man kun se svage spor af volden, der næsten er helt udpløjet. Men her lå altså den store borg, der kontrollerede al trafik på Limfjorden, der dengang var et stærkt besejlet farvand. Herfra udgik en del af vikingetogterne, og her kom Knud den Store fra England med sin flåde, da der var uro i landet. Og det var her omkring, at Knud den Hellige samlede flåden i et sidste forsøg på at generobre England. Det blev ikke til noget med det Englands-togt. Der udbrød oprør mod kongen, og ved den lejlighed blev Aggersborg ødelagt og brændt i 1086. Det er drastisk beskrevet af munken Ælnoth i hans levnedsbeskrivelser over Knud den Hellige: „Bohavet endevendes, sovekamrene bliver ransagede, hver enkelt mands kammer bliver nøje undersøgt,

gæsteværelserne bliver gennemstøvede, selve kongehallen bliver gennemrodet. Alle uædle og rovgriske mennesker beriger sig ved denne lejlighed, de ædelbårne berøves deres fædrene ejendom, og andre plyndres for det, som de havde vundet sig med såret bryst."

Aggersborg er den eneste af de kendte borge, der nævnes i litteraturen, men det er kun datoen for dens ødelæggelse, vi får at vide, desværre ikke hvem, der har anlagt den.

Der er ingen tvivl om, at disse fire borge alle er anlagt af kongemagten. I dem har kongens hird været stationeret, og desuden har de vel været en slags træningslejre for tropperne før de drog ud på de store togter, der endte med Englands erobring.

ISLAND

Det var ikke nordboerne, der først opdagede Island, det var irske munke, der var draget herop for at søge ensomheden, men deres spredte bebyggelser fik ingen betydning for øens videre skæbne.

Det gjorde derimod den skandinaviske opdagelse af øen. Sagaerne er ikke enige om, hvem der kom først, svenskeren Gardar Vararson eller nordmanden Naddod. Fælles for dem var, at de fandt Island tilfældigt, slået ud af kurs under storm. Gardar var imidlertid noget af en opdagelsesrejsende, for han sejlede rundt om Island og konstaterede dermed, at det var en ø, og at der var megen og frugtbar jord for den, der blot ville komme og tage den i besiddelse. Gardarholm kaldte han øen efter sig selv.

En nordmand, Folke Velgerdarsson, besluttede at begynde en ny tilværelse deroppe og drog med folk og fæ til Breidafjorden. Men uheldet var ude efter ham, og to

vintre senere drog han skuffet tilbage til Norge, og han kaldte øen for Island. Det har været omkring 860—70.

Den egentlige kolonisation begyndte i 874, og de fleste af dem, der i første omgang drog til Island, flygtede ganske simpelt for Harald Hårfagers hårdhændede regering, efter at han havde gjort sig til enehersker i Norge. Men landnams-perioden, som man også kalder den, varede lige til omkring 930. Da var landet mættet med indbyggere.

I den islandske Landnamabok er hele kolonisationen beskrevet. Den nævner navnene på over 3000 personer, af hvilke de 400 var egentlige landnamsmænd. Man regner med, at omkring år 950, altså et par generationer efter, at koloniseringen var begyndt, boede der ca. 30.000 mennesker på øen. Det kan lige nævnes, at omkring 1670 havde Island ca. 50.000 indbyggere, omkring 1770 var der kun 37.000, altså kun godt og vel det samme som omkring år 950. I dag (1965) er der 175.000 indbyggere, og deraf bor de 80.000 i Reykjavik.

Men foruden dem, der i sin tid flygtede for Harald Hårfager, var der også andre, der simpelthen emigrerede af eventyrlyst eller i håb om at skabe sig en bedre tilværelse i det nye land.

GRØNLAND

Omkring 960 kom en dreng, Erik den Røde kaldtes han, og hans fader til Island. De havde været nødt til at forlade deres hjem i Norge på grund af en mordsag, og nu tog de altså til Island. De fik sig en halvdårlig gård på nordvestlandet, men senere, da faderen var død, flyttede Erik med sin kone til en anden og bedre gård længere syd på. Men det varede ikke længe, før han kom i klammeri med naboerne, og i slagsmål slog han to af

De ældste danske mønter. De to til venstre er plagierede efter Karl den Stores mønter.

Arabiske mønter fundet i en grav på Lindholm Høje. En af dem er slået i Taschkent i år 920.

Vesteuropæiske mønter blev forbilledet for de senere danske. Portrættet forestiller Vilhelm Erobreren. Fundet på Lindholm Høje.

To små menneskefigurer af guldfiligran og af rav. Har sikkert været skakbrikker. 1:1.

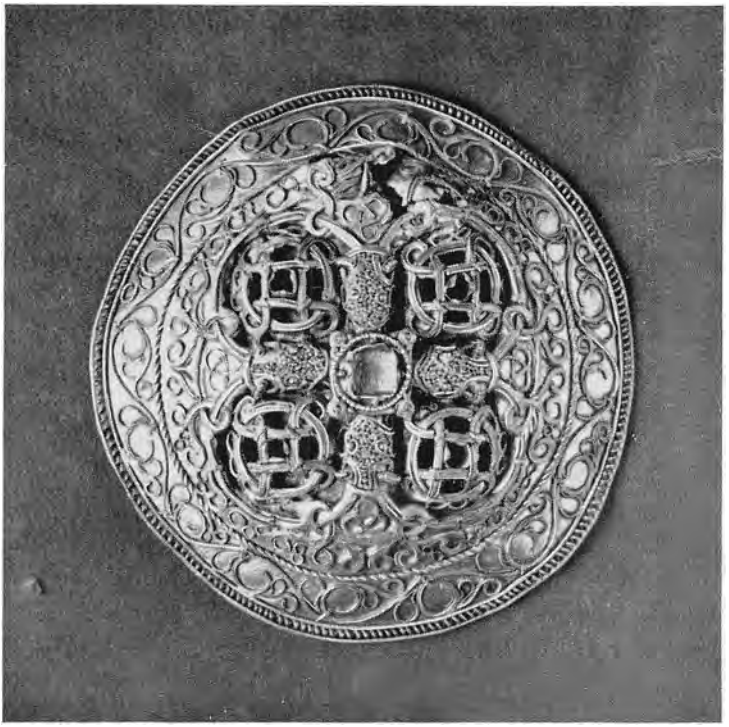

Spænde af guldfiligran, fra vikingetidens slutning. 1:1.

dem ihjel. Han blev forvist fra egnen, måtte søge sig en ny gård, og igen kom han i slagsmål med naboerne og slog atter to af dem ihjel. Denne gang var straffen alvorlig, han blev erklæret fredløs i tre år. Det vil sige, at i det tidsrum måtte enhver ustraffet slå ham ihjel, hvor han end blev fundet.

Nu havde Erik tidligere hørt om en mand, Gunbjørn, der længe før den tid engang var drevet langt mod vest på grund af en storm, og der havde han set et hidtil ukendt land. Erik besluttede at benytte sin fredløsperiode til at genfinde dette ukendte land, og — han fandt det. Det var Grønland, som han senere kaldte det.

Han nåede altså det land, Gunbjørn havde set, men han traf det på dets mest ugæstmilde sted, på østkysten, hvor drivisen truede ham med forlis hver time på døgnet.

Nordpå var der ingen grund til at sejle. Eneste chance for at finde beboeligt land var at sætte kurs mod syd, og nu begyndte en fantastisk sejlads. Han fulgte isranden og kom efterhånden til Grønlands sydspids. Her drejede han nordpå igen, og hvilken forandring. Her var frugtbare dale med græs til får og køer i talløse mængder, her var åer og bække fulde af fisk, og i havet var der hvalros og sæl, kort sagt, alle muligheder for at anlægge nye kolonier.

Erik overvintrede et sted i det nuværende Julianehåbsdistrikt, der senere kom til at hedde Østerbygden.

Den følgende sommer tog han videre nordpå til området omkring Godthåb, det der senere kom til at hedde Vesterbygden, og endnu engang overvintrede han.

Næste sommer igen var han længere nordpå, og efter en sidste overvintring var hans fredløse tid udløbet, og som fri mand kunne han vende tilbage til Island.

Det var en enorm rejse, han havde gjort, ca. 4500 km, og så er endda ikke medregnet alle afstikkerne ind i fjordene.

Allerede den næste sommer tog han tilbage til Grønland, og denne gang fulgt af 25 skibe fuldt lastede med emigranter, med løsøre og med køer og får og andre husdyr. Ca. 500 mennesker tog afsted, men kun 14 skibe kom frem. Nogle forliste undervejs, de var vel for hårdt lastede, og andre drev tilbage til Island, men senere kom der flere til. Østerbygden blev den tættest beboede med hen imod 200 gårde mod ca. 100 gårde i Vesterbygden. Der har vel været ca. 3000 mennesker i alt.

Allerede på sin opdagelsesrejse havde Erik udvalgt sig stedet for sin egen gård på Brattahlid i den inderste del af Eriksfjorden (Tunigdliarfik).

AMERIKA — VINLAND

Det var Erik den Rødes søn, Leif, der fandt Amerika. Det skete også ved et uheld. Han havde været i Norge, hvor han havde lovet kongen (Olaf Tryggvason) at søge at udbrede kristendommen i de grønlandske kolonier, men på hjemturen blæste han sønden om Grønland, og som der står i sagaen: „... han drev længe om på søen og traf på lande, som han forud ikke vidste noget om. Der var selvsåede hvedeagre og store vinranker. Der var også de træer, som kaldes Masur, og de tog nogle prøver af alt dette. Nogle træer var så store, at de blev brugt til bjælker i huse. Leif traf på nogle folk i et skibsvrag og tog dem med hjem."

At en eller anden før eller senere måtte blive slået over til Amerika eller Vinland, som man kaldte det, var næsten uundgåeligt. Der er jo ikke længere fra Island til Grønland, end der er herfra til det amerikanske fastland. Nu blev det altså Leif den Lykkelige, som han kaldtes, der fandt det nye land, selv om nogle sagaer nævner, at en anden mand, Bjarni, skulle have været der tidligere under lignende omstændigheder.

Opdagertrangen og eventyrlysten meldte sig straks igen. Især er det vel fortællingerne om selvsået hvede og vinrankerne, der har lokket. Det varede derfor ikke længe, før en ekspedition var udrustet, denne gang med Leifs broder og selve Erik den Røde i spidsen. Men de blev forfulgt af uheld. Storm og strøm drev dem helt til Island og til Irland, og de måtte vende hjem uden at have nået, hvad de ville.

Men tanken om det nye land spøgte stadig. Tilværelsen på Grønland var trods alt ikke så let.

Engang kom der et par islandske handelsskibe til Grønland, hvor de overvintrede hos Erik den Røde.

Vinland kom selvfølgelig på tale, og denne gang planlagde man at anlægge en ny koloni derovre.

Om foråret lagde den lille flåde på tre skibe ud, indbefattet de to islandske skibe med deres fører, Karlsevne, som ekspeditionens leder. Flere kvinder var med, husgeråd og husdyr, det var en virkelig udvandring.

Skibene trak sig først op til Vesterbygden, hvorfra der var kortere over til Vinlandkysten. Den fulgte man så sydpå, til man kom i nærheden af de egne med vildtvoksende korn og druer, Leif den Lykkelige havde beskrevet for dem. Her overvintrede de, men da blev Karlsevne uenig med føreren på et af de andre skibe, Thorhall, og de skiltes. Thorhall tog igen nordpå og Karlsevne sydpå, til han kom til et sted, hvor han ville blive.

Men her mødte de en ubehagelig overraskelse, nemlig fjendtligtsindede indfødte.

Dem kunne de måske være nået til en forståelse med, men hvad der var værre, der opstod uenigheder blandt nybyggerne. I sagaen står der herom: „Den tredie vinter var de i Strømfjord. De delte sig da meget i partier, hvortil kvinderne var anledning, da de, som var ugifte, ville forurette de gifte."

Jalousidramaer, kampe med de indfødte, alt for store strabadser at kæmpe med. Kræfterne slog simpelthen ikke til, og de besluttede sig til at vende hjem til Grønland igen.

Det blev en mat afslutning på et stort anlagt foretagende, men skæbnen ville altså ikke, at nordboernes opdagelse af Amerika skulle få varig betydning. De var for få.

MØNT — MÅL — VÆGT

Det var i vikingetiden, at nordboerne for første gang kom i berøring med mønter i større udstrækning, men alligevel, de blev ikke behandlede efter deres egentlige funktion, som et betalingsmiddel, der med sine stempler garanterede for en bestemt værdi. Man havde ganske vist en møntenhed, der hed øre, men det var lige så meget en vægtenhed, nemlig ca. 24 gram, og når der skulle betales, vejede man mønterne, så man kunne være sikker på at få, hvad man skulle have. Det bundede selvfølgelig i, at prægningsteknikken ikke var så nøjagtig, at man kunne få alle mønterne til at veje det samme.

Gennem handelen med frankerriget var det Karl den Stores mønter, der kom først til Norden. De var slået i Dorestad, så på den ene side af dem står byens navn, og på den anden side: Carolus. Disse mønter blev forbilleder for de ældste nordiske prægninger, der kopierede originalen meget nøje. Så vidt man kan se, er disse ældste danske mønter slået i Hedeby, og sådan set er de jo falske, da de hverken er slåede af kejser Karl eller i Dorestad. Men af en eller anden grund holdt man fast ved denne mønttype. Som tiden gik, og nye stempler skulle skæres, når de gamle var slidt op, for-

vanskedes præget, så på de yngre af dem kan man næsten ikke længere skelne hverken kejserens eller byens navn.

Man blev ved med at slå „Dorestadmønten" i hele 9. århundrede og en overgang i 10. århundrede samtidig med ægte nordiske mønter med menneskeansigter og dyrefigurer og meget andet, men uden indskrifter. Nogle mener, at Hedeby er møntstedet, men Birka i Sverige kan selvfølgelig ligeså godt komme på tale.

Den første danske mønt med kongens navn er slået af Svend Tveskæg. Han havde stiftet bekendtskab med møntprægevirksomhed i England, og derfor er hans mønter selvfølgelig efter engelsk forbillede, ja, de er endog slåede af angelsaxiske møntmestre, som arbejdede for kong Svend. Midt på møntens forside er kongens portræt i brystbillede, og i et bånd omkring det står der ZVENREX ADDENER. Det er en sammenblanding af angelsaxisk og latin og betyder: Svend, danernes konge. På bagsiden er der et kors i midten, og i omskriften står der GODPINE ANDNER, der betyder Godwin, danernes møntmester. Foruden møntmesterens navn plejede der også at stå navnet på prægestedet, men det gør der desværre ikke her.

Det var imidlertid først under Knud den Store, at der kom fart i den danske møntprægning. Han oprettede møntværksteder rundt om i landet, hvad man kan læse på hans mønter. Der var værksteder i Lund, Roskilde, Slagelse, Odense, Viborg, Ribe og i et sted, der hedder Ørbæk, formentlig det Ørbæk tæt ved Løgstør. Kongens billede og navn står på forsiden, møntmesterens og møntstedets på bagsiden. Men i stedet for det sædvanlige kors kan der også være andre kristne symboler eller engang imellem helt verdslige tegninger såsom drager, mandsmasker osv.

Under kongerne Hardeknud, Magnus og Svend Estrid-

sen kommer nye møntsteder til, blandt andre Ålborg og Århus. Nogle af Hardeknuds mønter har ikke engelske forbilleder, men byzantinske, fordi så mange havde været i Konstantinopel og bragt mønter med derfra, og det smittede af på de hjemlige.

Under Svend Estridsen skete den store forandring. På det tidspunkt var Danmark igen skilt fra England, og Svend ønskede at understrege det ved at benytte runer til møntskrifterne i stedet for latinske bogstaver.

Man prægede altså mønterne i det metal, der var værdimåleren, nemlig sølv, og derfor var der den nøje sammenhæng mellem mønt- og vægtenheder.

Foruden mønterne har man også fundet en del vægtlodder fra vikingetiden, og rent statistisk er det regnet ud, at man brugte en vægtenhed på ca. 8 gram. Vægt- og møntbetegnelserne deltes op på følgende måde: 1 mark = 8 øre = 24 ørtug = 240 penninge. 1 øre er altså det samme som 3 ørtug, der vejer 24 gram, og en mark bliver derfor ca. 212 gram, og den mindste mønt, en penning, skal altså veje 0,8 gram. Dette vægtsystem, har man kunnet bevise, går helt tilbage til det romerske, således at 1 øre nogenlunde svarer til den romerske unze.

På lignende måde forholder det sig med længdemålene. Ved udgravningerne af vikingetidens borge, viste det sig jo, at der var opmålt i romerske fod, der er ca. 29,5 cm, uden at man dog ved, hvorledes også vi har fået den romerske måleenhed herop.

Borgenes konstruktioner viste også, at man i udstrakt grad har benyttet sig af multipla af 12, altså at man har haft et 12-tal-system ved siden af det almindelige 10-tal-system. I vikingetiden talte man for eksempel om et „stort hundrede", og dermed mente man 120, til forskel fra et almindeligt hundrede.

Store afstande, f. eks. mellem to byer, er som regel

angivet i antal dagsrejser uden nærmere forklaring, eller man talte om så og så mange raster, altså hvilesteder, men det er ligeså upræcist.

Og endelig er der afstandene til søs. De blev opgivet i, hvor mange gange det ene hold rorkarle skulle skifte med det andet. Hvert skift kaldtes en vika sjös, og efter forskellige opgivelser i sagaerne må det have været ca. 11 km.

Tidens mønter kendes hovedsageligt fra de store sølvfund eller skattefund, der danner en gruppe for sig. Det største af disse fund er gjort ved Terslev på Sjælland, og det bestod af en lang række sølvgenstande, nemlig: fem skåle, 1½ m sølvkæde, der slutter i dyrehoveder, et lille toilet-sæt (øreske og neglerenser), fire halsringe, fem brudstykker af halsringe, elleve armringe, et overhugget spænde, fire fingerringe, tolv hængesmykker, forskellige brudstykker af runde smykker, en dåse af sølvblik, et brudstykke af en alterpatena, utallige overklippede stænger og tråde af sølv, elleve sølvbarrer, nitten overhuggede sølvbarrer, 1751 mønter, af hvilke de 1708 er arabiske.

Alene de sidstes prægesteder siger noget om de skandinaviske handelsforbindelser med Orienten: Basra, Damaskus, Isphahan, Samarkand, Taschkent.

Fundets europæiske mønter er dels engelske, slået af Alfred den Store, Æthelstan den I og flere andre, dels fra Frankrig med mønter fra Karl den Skaldede, Karl den Enfoldige og hertug Vilhelm af Normandiet, dels tyske fra Ludvig den II, Otto I og flere andre. Endelig er der også et par Hedeby-mønter og en enkelt russisk. En ørenring er ægyptisk.

Fundets samlede vægt er 6576 gram, hvoraf mønterne udgør ca. 1900 gram, og de ituskårne smykker, trådene og barrerne, det man plejer at kalde for brudsølv, vejer ca. 1500 gram.

Terslev-fundet er en slags generalnævner for skattefundene. Det ser ud, som om det er en familieformue, der først er gemt og siden glemt. De hele og gode ting har vel været anvendt efter deres bestemmelser, smykker og bordservice, og mønterne og brudstykkerne har været brugt som betaling. Men også smykkerne var betalingsmiddel, som man i påkommende tilfælde kunne „udmønte" i rede penge ved at hugge dem i stykker, så den rette vægt kunne præsteres ved betaling, ligesom mønterne kunne klippes over til halve og kvarte, om det gjordes nødvendigt. Det er en mærkværdig mangel på respekt for det håndværksmæssige, der er udvist ved denne sønderbrydning af smykkerne, når man ellers tænker på vikingernes pragtglæde.

Sølvet, både i form af mønter og som barrer, kom til Norden som resultat af den handel, især svenskerne opretholdt med Østen, og som fulgte de store russiske floder. Allerede i 700-tallet var der grundlagt svenske kolonier på østersøkysten, og senere i løbet af det 9. århundrede beherskede svenske erobrere alle de vigtigste handelsstrategiske punkter fra Ladoga til Kiev. Og det fortælles udtrykkeligt i de arabiske kilder, at de ikke ejede jord, men at de levede af handel.

I alle skattefundene fra før år 1000 er de arabiske mønter næsten eneherskende, men fra det tidspunkt forsvinder de. En af grundene hertil var, at handelen med araberne sygnede hen, en anden måske, at de arabiske sølvminer på det tidspunkt var ved at være udtømt. Det er vel også derfor, at handelsruterne flyttede fra Volga til Dnjepr, og at målet blev Konstantinopel.

Til at begynde med kom der tyske mønter i stedet for de arabiske, men når vi kommer op på den anden side af år 1000, træffer vi skattefund, hvor mønterne næsten udelukkende er angel-saxiske. Det hænger sammen med, at i slutningen af 10. århundrede begyndte

de store danske angreb igen på England, der endeligt blev erobret af Svend Tveskæg.

BEGIVENHEDER I DET 10.—11. ÅRHUNDREDE

Det var i 991, at Æthelred den Rådvilde betalte den første store danegæld for at købe vikingerne bort, hvilket selvfølgelig ikke lykkedes. Han greb da til en anden udvej, der satte ham i det dårligst tænkelige lys, og som igen viser, at man ikke skal tro, at de kristne vesteuropæiske herskere var spor bedre end de hedenske nordboer. Den 13. november år 1002 på Sct. Bricii dag blev hans befaling udført: at snigmyrde alle danske, der var bosat i England.

De to følgende år foretog Svend Tveskæg kraftige hævntog til England, og fra 1009 var de danske under ledelse af Thorkild den Høje. 1013 kom Svend selv, og England blev erobret, hele Æthelreds rige faldt i hans hånd. Han havde dog besvær med at erobre London, hvis forsvar var lagt i hænderne på Thorkild den Høje, der nemlig i mellemtiden var gået over til Æthelred. Svend spildte imidlertid ikke kræfterne her. Da byen ikke faldt med det samme, gik han simpelt hen forbi og sikrede sig resten af landet. Så overgav byen sig. Æthelred var flygtet til Normandiet, og Svend var anerkendt som konge, da han pludselig døde i Gainsborough den 5. februar 1014.

Når der ligesom er et hul i Svend Tveskægs togt mod England, skyldes det blandt andet, at hans tidligere forbundsfælle, den norske Olaf Tryggvason havde ladet sig omvende til kristendommen i 995, hvorefter han vendte hjem til Norge for at erobre landet og for at kristne det. I Norge sad Håkon Jarl, og da han var dræbt af trællen Karker, blev Olaf udråbt til konge i

Nordnorge. Men Svend Tveskæg sad jo med gamle krav på i hvert fald den sydlige del af landet. De var begge erfarne krigere, men Svend var den største diplomat. Han fik en række giftermål i stand, der sikrede ham hjælp fra både Norge og Sverige. Han sørgede for, at Håkon Jarls to sønner blev gift med henholdsvis den svenske konges søster og sin egen datter, og Svend selv giftede sig med den svenske konges moder. Det var mange modstandere, Olaf på den måde fik i det afgørende slag ved Svold i året 1000. Overmagten var for stor, Olaf blev svigtet af sine egne, og han omkom i slaget.

Svends søn Knud havde været med under erobringen af England, og han tog ledelsen af hæren efter faderen, men han fik en værdig modstander i Æthelreds søn Edmund Jernside. Det blev nødvendigt for ham at tage hjem til Danmark, hvor hans broder Harald sad på tronen, for at få hjælp. På det tidspunkt sluttede Thorkild den Høje sig igen til sine landsmænd og altså til Knud, der fik yderligere hjælp af sin svoger Erik Jarl i Norge, så 1015 kunne han vende tilbage til England med en stor flåde, og kampene begyndte.

Det viste sig, at parterne var nogenlunde lige stærke, så i 1016 mødtes Edmund, der havde arvet tronen efter sin fader samme år, og Knud for at slutte fred. Edmund Jernside skulle beholde Wessex og Knud den øvrige del af England, men næppe var dette vedtaget, før Edmund døde, og følgen blev, at Knud også blev anerkendt som konge i Wessex. Han stod nu som hersker over hele England.

Knud følte sig som konge over England og ikke som hersker over en erobret koloni. Han viste det blandt andet ved at gifte sig med Æthelreds enke Emma, og han indkaldte en forsamling af landets førende mænd i

Oxford, hvor det blev vedtaget, at de gamle love fra kong Edgars tid stadig skulle holdes i hævd.

Dernæst sørgede han for at sende flåden hjem igen. Det var for farligt at beholde den i England, så han afmønstrede mandskabet og udbetalte den største danegæld, der kendes, 82.500 pund sølv, af hvilke de 10.500 var for London alene, og det var englænderne selv, der måtte betale. Disse udbetalinger i danegæld har gjort et så dybt indtryk på de svenske, der deltog, at der er rejst flere runesten i Sverige, der omtaler udbetalingerne, hvorimod hverken Danmark eller Norge kan opvise tilsvarende indskrifter. Det synes at vise, at i de to lande blev det betragtet som så dagligdags at kæmpe i England, at det ikke var værd at rejse mindesten for.

Her er et eksempel på en af de svenske runesten fra Orkesta i Uppland, rejst af to sønner efter deres fader; på den står der: „... men Ulf har i England tre gange oppebåret gæld. Den første var den, som Tusti betalte, derpå betalte Thorkild gæld og tilsidst Knud." De omtalte udbetalinger skete henholdsvis i 991, 1009 og i 1018.

I 1009 døde hans broder kong Harald barnløs i Danmark. Knud tog omgående hjem og sikrede sig også den danske trone, og dermed havde han også sikret sig mod nye overfald hjemmefra.

Senere skete der det, at Knud gjorde Thorkild den Høje fredløs, så han måtte tage hjem til Danmark. Men det viste sig snart, at Thorkild var for farlig at have som fjende, så i 1023 var Knud hjemme og fik en forsoning i stand, så Thorkild oven i købet skulle fungere som en slags vicekonge, når Knud ikke var hjemme, og hver for sig skulle de være fosterfædre for den andens søn. Det har altså været en slags væbnet neutralitet. Denne udveksling af sønner var snarere en udveksling af gidsler. Da Thorkild døde, kom Knuds søn derefter

i pleje hos Knuds svoger Ulf Jarl, der var gift med Estrid, altså Knuds søster.

Alt syntes roligt, men i Norge havde en vis Olaf, en slægtning til Harald Hårfager, han, der senere fik tilnavnet den Hellige, tilrevet sig magten, medens Erik Jarl var i England. Men hans brutalitet gjorde ham dårligt lidt, og hans fjender forsøgte at kalde Knud til hjælp. Olaf på sin side sørgede for at stifte forbund med den svenske konge Anund Jacob, der så meget desmere gik ind på at hjælpe, som han var gift med Olafs søster.

I Danmark så det heller ikke for godt ud. Ulf Jarl var i den grad blevet uven med Knud, at man næsten kunne vente, at han ville slutte sig til Olaf og Anund Jacob i den krig, der nu var ved at trække op. Den norske og den svenske flåde havde aftalt at mødes ved Helgåens udløb i Østskåne, og medens de var på vej hertil, kom Knud over Vesterhavet, ind gennem Limfjorden og Kattegat, og så stod da det berømte slag i 1026.

Knud fik kun en kneben sejr, men splittede dog de forenede flåder. Vejen hjem lagde han over Danmark. I Roskilde mødtes han med Ulf Jarl. Forholdet mellem dem var så dårligt, at da Ulf tillod sig at drille Knud med den knebne sejr, lod Knud ham dræbe, og dette drab måtte han senere sone med store gaver af jordegods til Estrid, sin egen søster.

Olaf var rejst hjem til Norge igen, hvor han gjorde sig mere og mere upopulær med sine brutale forsøg på at indføre kristendommen, så i 1028 benyttede Knud sig af situationen, og med en forenet engelsk-dansk flåde gjorde han landgang på forskellige punkter i Norge og forjog til slut Olaf, der rejste til Gardarige (Rusland).

Da det var sket, lod han Erik Jarls søn Håkon udråbe til konge i Norge, og i Danmark satte han sin og Emmas

søn Hardeknud på tronen. Det var ham, der var opdraget dels hos Thorkild den Høje, dels hos Ulf Jarl. I 1029 var Knud hjemme igen i England og havde rigeligt med gidsler med sig.

Håkon Eriksen druknede imidlertid kort efter, og nu indsatte Knud sin søn Svend som konge i Norge med moderen Ælfgifu som formynder, men så skete det uventede, at Olaf kom tilbage fra Rusland gennem Sverige for at generobre Norge. Bønderne fra Trøndelagen samlede imidlertid en hær. For ganske vist var Svend og Ælfgifu ikke vellidte, men ingen ønskede dog at få Olaf tilbage. Afgørelsen faldt i slaget ved Stiklestad, hvor bondehæren vandt. Olaf selv mistede livet.

Men snart fortrød man. Ganske vist havde Olaf gjort sig forhadt, men alligevel, der begyndte at ske mirakler ved hans grav, så kort efter begyndte man at betragte ham som helgen. Så da i 1035 Svend og Ælfgifu måtte fortrække til Danmark, var det kun naturligt, at man sluttede op om Olafs søn Magnus, der senere fik tilnavnet den Gode. Han blev hentet hjem fra Rusland af de norske stormænd.

Samme år døde Knud den Store, eller den Mægtige, som han efterhånden kaldtes, og nu fik Ælfgifu travlt. Hardeknud, Emmas søn, var selvfølgelig kandidat til Englands trone, men det var Knuds anden søn med Ælfgifu, Harald Harefod, også. Og Knuds to enker gjorde hver for sig en kæmpe-reklame i England for hver sin søn, men Ælfgifu løb af med sejren. Harald Harefod blev anerkendt som Englands konge. Men han døde allerede året efter, og endnu engang var Danmark og England forenede under én hersker, Hardeknud, der nu uden vanskelighed blev anerkendt også i England.

Næppe var han taget derover, før Magnus den Gode benyttede sig af lejligheden til at erobre Danmark, og Hardeknud nåede ikke før sin død i 1042 at forsøge på

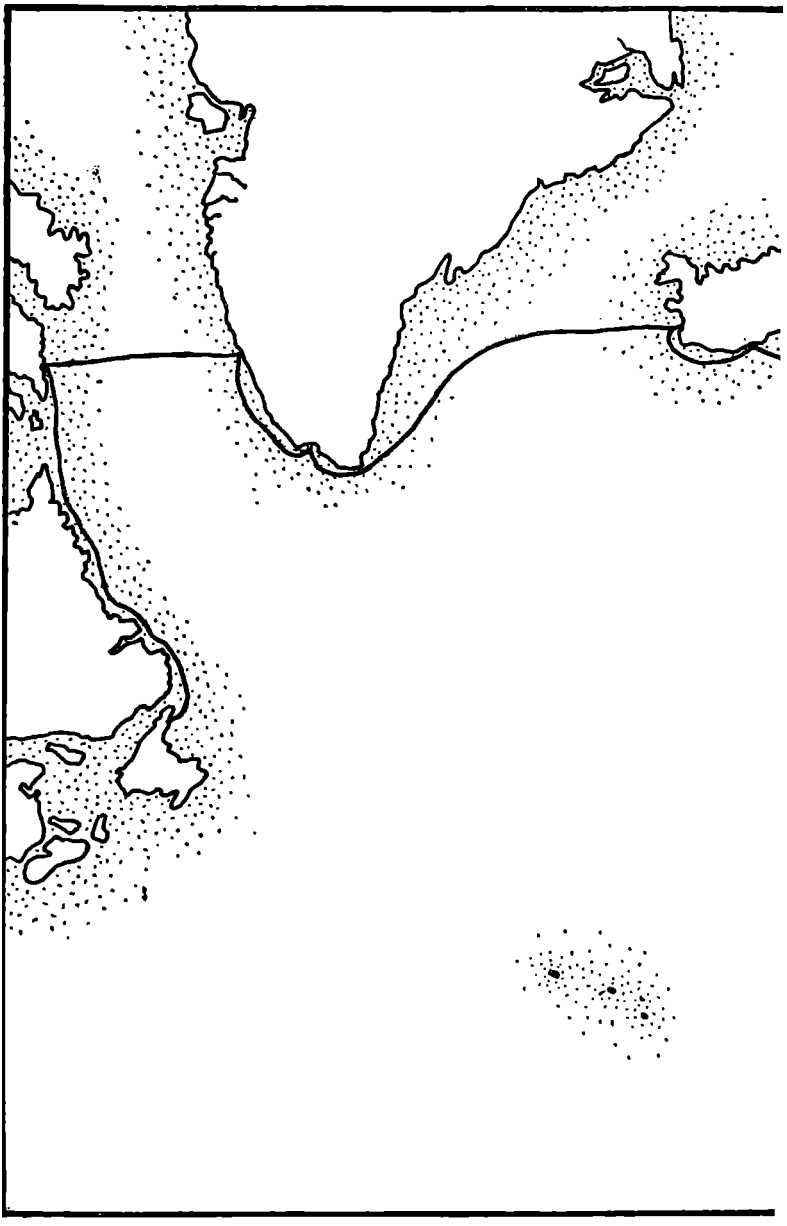

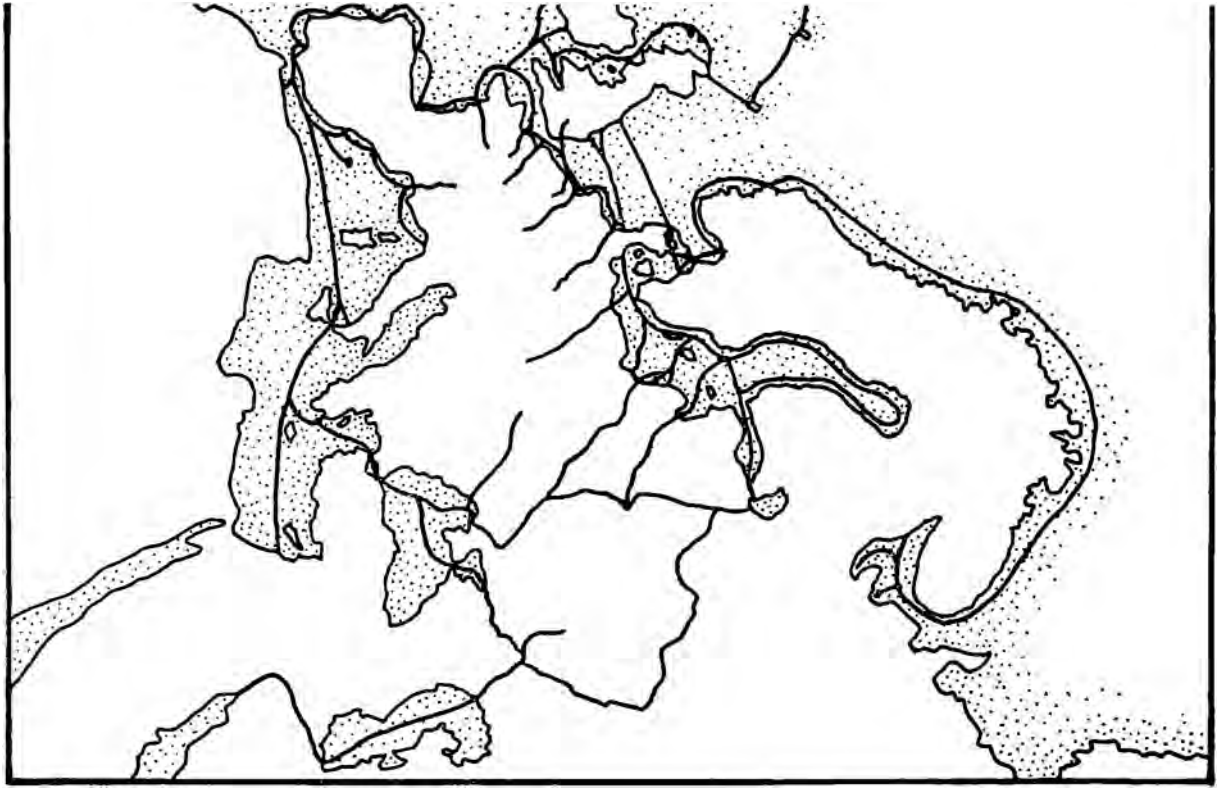

generobring, og hermed sluttede Danmarks og Englands fælles skæbne.

Svend Estridssøn, søn af Ulf Jarl og Estrid, Knud den Stores søster, mente selvfølgelig at have krav på tronen i Danmark og forsøgte også at erobre den fra Magnus, men uden held. Magnus gjorde ham dog til jarl over Jylland, og forholdet mellem dem var tåleligt i lange perioder. I fællesskab nedkæmpede de de vendiske angreb på Danmark. Det var i slaget på Lyrskov hede.

Men så skete der pludselig det, at Harald Hårderåde, en halvbroder til Olaf den Hellige, kom hjem fra Konstantinopel. Her havde han samlet sig umådelige rigdomme som anfører for kejserens livvagt af skandinaviske lejetropper, væringerne. Som halvbroder til Olaf gjorde han krav på tronen i Norge, hvad Magnus selvfølgelig ikke ville høre tale om. Men i Harald mente Svend Estridssøn at finde en udmærket hjælp. Dog der havde han forregnet sig, for Magnus og Harald indgik alligevel et forbund om kongemagten i Norge, så nu stod Svend igen alene og denne gang som landflygtig i Sverige.

Først da Magnus døde i 1047, lykkedes det Svend at blive udråbt som konge i Danmark. Men nu havde han Harald Hårderåde at trækkes med. I samfulde 17 år led Danmark under hans overfald, og i 1050 lykkedes det ham endog at brænde Hedeby af så fuldstændigt, at den aldrig rejste sig mere på samme sted.

Endelig i 1064 blev der sluttet fred mellem de to, for nu havde Harald Hårderåde fundet på, at han ville erobre England. Ikke for ingenting kaldes han den sidste viking. Han faldt i slaget ved Stamfordbridge den 25. september 1066. Og hermed er vikingetiden forbi.

Vikingetiden

Vikingetiden står for de fleste i et romantisk skær: Da kæmper med horn på hjælmen drog ud til »fjenders mén« og vendte hjem med skibet lastet til mastetoppen med guld og sølv. De hornede hjælme er opfundet af teaterregissører, og selv om vikingetogter nok er en del af tidens historie, må man gøre sig klart, at en viking kun var en almindelig sørøver. Bogens undertitel, *Skibet, Sværdet* og *Vægten,* antyder, at tiden rummede andet og mere end plyndringstogterne, der var uden dybere historisk betydning. *Skibet* og *Sværdet* er symboler for de store organiserede erobringstog, der endte med skandinaviske kolonisationer både i øst og vest. Og *Vægten* viser, at den egentlige grund til alle vikingetidens store krigshandlinger var kampen om at beherske den internationale handel, der gik sin gang på tværs af alle krigerske begivenheder, og at de skandinaviske folks indsats på handelens område var lige så vigtig som deres krigstog.
Danmarks historie i vikingetiden udspiller sig i højere grad udenfor landets grænser end indenfor og over så store områder, at kun det væsentlige har kunnet medtages.
Med sin rigdom af interessante historiske oplysninger og sine livlige skildringer af dagliglivet er denne bog uundværlig for de unge, der vil vide, hvorledes det ældste kongerige i verden, Danmark, blev til.

Forfatteren, arkæologen magister Thorkild Ramskou, er knyttet til Nationalmuseet. Han har bl. a. ledet udgravningen af Lindholm Høje og har gjort sit navn kendt ud over Danmarks grænser med manuskriptet til tegnefilmen om vikingetidens »Gribedyr-stil«. Ramskou har holdt populære radioforedrag om arkæologi og skrevet talrige artikler i ind- og udland. Han har skrevet bind 2 i Politikens Danmarks historie.

STIG VENDELKÆRS FORLAG